ANECDOTA MAREDSOLANA

SEV

MONVMENTA ECCLESIASTICAE ANTIQVITATIS
EX MSS. CODICIBVS NVNC PRIMVM EDITA
AVT DENVO ILLVSTRATA

OPERA ET STVDIO

D. GERMANI MORIN
Presbyteri & monachi Ord. S. Benedicti Maredsolensis.

VOL. III PARS I

SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI
COMMENTARIOLI IN PSALMOS.

MAREDSOLI
apud Editorem.
OXONIAE apud J. PARKER & Soc. Bibliopolas.
1895.

SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI

qui

deperditi hactenus putabantur

COMMENTARIOLI IN PSALMOS.

EDIDIT, COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT,
PROLEGOMENA ET INDICES ADIECIT

D. GERMANVS MORIN.

MAREDSOLI
apud Editorem.
OXONIAE apud J. PARKER & Soc. Bibliopolas.
1895.

PERMISSV SVPERIORVM

PRAEFATIO.

Genuinis sancti Hieronymi operibus in editionibus etiam praestantissimis proxime subiungitur haud parvae molis liber, qui multis saeculis in auctoritate fuit, ‘ Breviarium in psalmos ’ ab antiquariis inscriptus. Quem quidem immerito tanti nominis viro in totum fuisse addictum, ex quo ars critica in rebus humanis magis profecit, nemo adhuc non vidit, nemo iam sui compos infitias ibit.

Quamquam vero operi in universum considerato falsitatis notam imponere compellimur, profecto perspicuum est multa in eo reperiri, quae magni jure aestimentur, immo quae a nemine alio quam ab ipso Hieronymo scripta esse videantur. Rem eloquentissime more suo nec minus dilucide exposuit I. B. Bossuet, Meldensis ille quondam episcopus, ubi, cum de Psalmis universim dissereret, quasi excusatione usus, cur etiam ex Breviario in Psalmos nonnulla prolaturus esset: ‘ Neque nos, inquit, fugit hos commentarios a Sixto Senensi et aliis sancto viro abiudicatos. Nos eius esse dicimus, qui quadringentesimo fere Christi anno scriberet: qui nullam memoraret haeresim, quae non quarto saeculo exstitisset: qui monachi propo-

sito viveret: qui Hierosolymitanum solum rusque Bethlemicum praesepi Dominico delectatus incoleret: qui ea, quae ex hebraica eruditione promeret, Hieronymo proferret ubique gemina. Sin autem saepe allegorica, et alia quae ab Hieronymi consuetudine ac sensu abhorrere viderentur: nihil mirum cum in ipsa praefatione testetur, a se quidem tradi magis Origeniana quam sua: quod et ipsum Hieronymus saepe fecerit, ne quidem admonito lectore. Quin etiam in psalmum XCIII longam interpretationem referemus, quam ipse Augustinus ex Hieronymi commentariis in Psalmos sumptam esse testetur, tam reliquis similem, ut nihil supra. Refert et Gregorius ex eo commentario quaedam sub Hieronymi nomine. Quin ipse Hieronymus eas interpretationes a se in Psalmos editas memorat, quae in hoc libro reperiantur. His victi fatentur, hos commentarios ex Hieronymo potissimum esse consarcinatos; quod nobis sufficit.'

Haec ille: quem ne forte inflammatione quadam animi, quod quidem haud raro iis accidit qui elegantiore dicendi modo delectantur, deceptum esse existimes, en tibi alium testem produco, in quem nulla cadat huiuscemodi suspicio: Dominicum Vallarsium dico, diligentissimum Hieronymiani ingenii indagatorem, qui tametsi Breviarium 'perperam sancto Patri ascriptum esse' aperte pronuntiet, illud tamen fatetur 'e suppositiorum numero fetuum ceteris praestan-

tius omnibus', ut 'neque in ultimum amandari tomum pro sui dignitate patiatur'. Huius discretionis causam sciscitanti respondet idem Vallarsius in Admonitione quam in fronte Breviarii praeposuit: universo operi 'aliquam subinde inesse Hieronymiani laboris partem huc illucque dispersam, quae sua se propemodum luce prodat'.

In qua sententia cum ego quoque diu fuissem, hoc tandem in mente agitavi, num possent labore et sollertia tuto internosci et ab aliis seponi genuina elementa, quae in laciniosis illis commentariis contineri peritissimus quisque concedit. Res quidem valde mihi arridebat: nam etsi saepiuscule animus simplicis diligens veritatis fallaces et fucosas merces a maioribus traditas palam arguere et respuere cogitur, tamen partes mihi partibus comparanti, aedificatoris opificium demolientis arte cum honestius, tum multo etiam gratius videtur.

Libenter igitur opus aggressus, postquam multa cum ementito Hieronymo consuetudine coniunctus sum, id mihi demum persuasum habui, triplicis generis elementa in Breviarium ab eo consarcinatum confluxisse:

(*a*) Longissimas partes orationum quas S. Hieronymus repentinas habuit, dum Psalterium iuxta Septuaginta interpretes, sicut de se ipse tradit (Contra Ruffinum II 24. 27), 'cotidie in conventu fratrum edisserebat'.

(*b*) Excerpta plurima ex Commentariolis in Psalmos, quos S. Pater (itidem contra Ruffinum I,19) a se conscriptos esse non diffitetur.

(*c*) Denique alia multa ex variis auctoribus, iisque ut plurimum ignotis et ineptis emendicata.

Atque haec in controversiam vocari non posse videbantur: verum maioris operae et laboris erat, singulas Breviarii particulas sub sua quamque specie in ordinem redigere. Quod quidem aliquatenus fieri poterat de locis quibus plus inest homiletici dicendi generis: quippe quae ipsa orationis forma et quasi colore quodam et succo suo se proderent. Haec ipsa tamen, licet inter se apta et connexa esse viderentur, quis ut vere Hieronymiana absque ullo scrupulo omnia acciperet? Quis non suspicaretur, immo non intellegeret, plurima quae tantum virum dedeceant adhuc ibi comparere, ab inconsulto compilatore vel temere mutata, vel foede interpolata, aut certe turpiter detruncata? Commentariolorum vero sors adhuc iniquior, neque ulla eos aliquando restituendi spes erat: nisi quod quaedam adnotatiunculae, uti recte Bossuetus animadvertit, Hieronymianae eruditionis notam ita prae se ferunt, ut revera e S. Doctoris calamo profectas esse se ostendant.

Res erat eo iam loci, cum ecce caelesti ut puto adiuvante Numine, codices aliquot in manus meas venerunt, quorum alii contionum in conventu Bethleemitico habitarum, commenta-

riolorum alii seriem exhibuere, eamque a quibusvis interpolamentis puram, lacerationibus indemnem.

Utramque iam in hoc tertio Anecdotorum volumine edendam suscepi: in quo priores partes Commentariolis tribuere visum est, quod non ab aliis excepti litterisque mandati, sicut tractatus illi oratorii, sed proprie vereque ab ipso Hieronymo scripti compositique sunt.

De hisce igitur Commentariolis breviter proloquar, quo eorum fiat editio commendatior et usus iucundior.

*
* *

Principio oculis subicienda sunt Hieronymi ipsius verba, quae paulo ante commemoravi. Sic igitur ille, cum falsis criminibus a Ruffino insimulatus pro se diceret (ap. Migne 23, 432): 'Illud quoque, inquit, carpere dicitur, quod secundum psalmum interpretans, pro eo quod legimus in latino *Adprehendite disciplinam*, et in hebraico volumine scriptum est NESCU BAR, dixerim in commentariolis meis *Adorate filium;* et rursum omne Psalterium in Romanum vertens sonum, quasi immemor expositionis antiquae posuerim *Adorate pure:* quod utique sibi esse contrarium omnibus patet.' Et paucis interiectis ita prosequitur: 'Quid igitur peccavi, si verbum ambiguum diversa interpretatione converti, et qui in commentariolis, ubi libertas est disserendi, dixe-

ram *Adorate filium*, in ipso corpore, ne violentus viderer interpres et Iudaicae calumniae locum darem, dixerim *Adorate pure* sive *electe*: quod Aquila quoque et Symmachus transtulerunt?'

Ad haec Vallarsius (Praef. gener. n. 24, ap. Migne 22, XXVII): 'Ex hoc luculentissimo testimonio minores quosdam commentarios in psalmos saltem aliquos, eosque multum a tractatibus diversos, Hieronymum elucubrasse quis dubitet?' Quos quidem licet deperditis S. Patris opusculis accensendos esse prius ipse existimaverit, at vero postea aliter sententiam dixit, eosdem 'de loquentis ore fuisse ab aliquo auditorum utcumque chartis exceptos', et ex labore illo rudi, hiulco, informi, multis aliunde petitis assumentis, vulgatum Breviarium in Psalmos conflatum esse: cui proinde 'multa Hieronymi vel dogmata vel etiam verba inesse' minime ambigendum sit (Cf. M. 26, 855).

Quibus ille verbis rem acu tetigisse se ostendit: in eo solummodo culpandus, quod expositiones ore tenus fusas a commentariolis scripto consignatis omnino discernendas esse haud plane vidit. Etenim ipsissima verba, quae ab Hieronymo ex suis commentariolis supra allata sunt, eadem in Breviario legi (cf. infra p. 8) manifestum est: neque minus perspectum, multa in eo alia reperiri, quae cum praedictis verbis hebraica eruditione aeque ac dicendi forma prorsus conveniant: rursum vero strictarum huiusmodi

interpretationum et fusioris orationum generis, quae eodem Breviario passim continentur, distinctio facilis est.

Ergo haec tria certo comperimus:

1° elucubratos esse ab Hieronymo minores quosdam in Psalterium commentarios;

2° nemini postmodum huius generis commentarios notos fuisse, saltem a nemine laudatos, qui genuinus tanti ingenii fetus agnoscerentur.

3° horum portiunculas qualescumque pseudepigrapho in Psalmos Breviario interiectas esse, quae tamen certo dinosci nisi codicum hucusque latentium ope non possint.

Atqui huiusmodi, ut dixi, codices nactus sum. Sunt autem quinque numero: quorum breviter describendorum iam locus est.

* * *

Cod. Spinaliensis 68 ‘ anno III Childirici regis ’, sicut in ultimo folio legitur, id est a. 662 vel 744 perscriptus est. Fuit olim monasterii Morbacensis, ibidem a Mabillonio, Ruinartio et Calmeto diligenter inspectus: postea vero penes monachos Mediani monasterii transiit, et inde in bibliothecam publicam Spinaliensem. De quo nostra quoque aetate vir cl. Leopoldus Delisle adeo egregie commentatus est [1], ut satis mihi

1. Notice sur un manuscrit mérovingien de la Bibliothèque d'Épinal. Paris, 1878.

sit, in iis quae ad institutum meum pertinent, insistere.

Inter varia opuscula quorum index in fronte voluminis praefixus est, duodequadragesimum locum obtinent 'Excerpta sancti hieronimi de psalterio', quae in ipso libro ff. 150^{v}-169 leguntur ita inscripta:

EXPLIC. APOLOGETICVS AD PAMMACHIVM
CVRSIM CONTVLIMVS BETHLEM. INCIP. HIERO
NIMI EXCERPTA DE PSALTERIO.

'Proxime cum Origenis psalterium... curandum episcopis tradidit'.

EXP. EXCERTA DE PSALTIRIO
INCP. AD EVSTHOCIAM DE VIRGINITATE

Codex uti aetate ceteris, ita plerumque natura atque indole excellit. Quae prima manus vel minus accurate descripserat vel etiam omiserat, altera fere aequalis ex alio codice correxit ac restituit. Hunc itaque, paucis locis exceptis, ducem secutus sum. Quem Bruxellas allatum mense aprili huiusce anni maxima diligentia adhibita recognovi.

M Cod. Parisinus lat. 1862 Miciacensis olim S. Maximini monasterii fuit: 'quem Petrus abba scribere iussit et die sancto caenae Domini cum salutari hostia super sanctum altare sancti

Stephani primi in Xpo martyris Deo et sancto Maximino habendum obtulit[1] ' (fol. 82v).

De quo Petro abbate Letaldus monachus Miciacensis in libro de miraculis S. Maximini circa annum 945 haec scripsit: ' Quoniam nobiles et industrios Patres in hoc eodem floruisse loco cognovi, Haymonem videlicet... Petrum etiam, cuius eruditio et studium hodieque claret. Nam inter ceteros bonorum suorum (?) diversarum historiarum libros huic loco contulit, et proprio labore correctos et distinctos die coenae Domini, ut ipsi libri testantur, super altare sancti Stephani protomartyris posuit. De his ergo, quia discretio temporum non elucet, satis dictum ' (Migne 137, 797-8). Ex quo facile unusquisque colliget codicem, de quo nunc sermo est, saeculo x medio vetustiorem esse. Qui quidem et ipse diligentissime, sed ex exemplari ab archetypi integritate magis remoto descriptus est : et ideo in genuina textus forma restituenda minore quam Spinaliensis auctoritate habetur. ' Excerpta Hieronymi de Psalterio ' ff. 38-58 continentur. Hunc ego et sequentem contuli Lutetiae Parisiorum mense iulio a. 1893.

Cod. Parisinus lat. 1863, olim coenobii S. *A*
Amandi in Pabula saec. x, in librorum Elnonensium indice maiore, qui intra annos 1150 et

1. Eadem fere leguntur in codice Vatican. Regin. 95 saec. X (Conf. A. Reifferscheid, Bibl. PP. Ital. I, 369).

1168 scriptus est [1], n° LIX ita depingitur: ' Ieronimi quedam epistolae. minus breviarium ipsius de psalterio. dialogus eiusdem sub nominibus Athici et Critoboli compositus. Augustinus de origine animae. item de sententia Iacobi apostoli. cronica Isidori episcopi. liber apologeticus Orosii in uno volumini. *HUCBALDUS* '. Hoc nomine significatur, codicem ex iis fuisse, quos Hucbaldus praefati coenobii monachus fama notissimus († a. 930) describi curavit. ' Minus breviarium de psalterio ' unum et idem est atque commentarioli seu ' Excerpta de psalterio ', quae ff. 53ᵛ-80 leguntur. Ceterum codex in omnibus Miciacensi simillimus est, praeter quam quod ignoti emendatoris laborem exhibet, qui proprio Marte pro insolitis solita, pro obscuris plana plerumque intrudere conatus est.

Alterum exemplar minoris huius Breviarii nuper repperi, quod apud Elnonenses tempore Eugenii papae III et Ludovici iunioris Francorum regis exaratum, et in praefato indice maiore n° CCXL pariter notatum, nunc Valentianae in bibliotheca publica adservatur (catalog. Mangeart 7). Cum vero lectiones quae in eo deprehenduntur ab emendatore codicis Parisini 1863 fere omnes manaverint, illum ex integro conferre supersedi.

C Cod. Gratianopolitanus 218 (olim Carthusiae

1. Cf. Iul. Desilve, De schola Elnonensi sancti Amandi a saec. IX ad XII usque. Lovanii 1890, p. 159.

maioris) saec. XII, etsi praecedentibus recentior est, non tamen ilico spernendus, quasi nullius utilitatis esse possit : utpote qui ab eodem fere archetypo pendere videatur, a quo codex Spinaliensis descriptus est. Quod quidem ex eo colligi potest, quod multa passim in cod. C desiderantur, quae in cod. E prima manus pariter omisit : sed in hoc, ut dixi, manu fere aequali ex alio exemplari restituta sunt, in illo non item Incommodum fortasse pensaret antiquarii qui codicem C exaravit rara sagacitas, nisi maius saepissime periculum inferret, speciosas lectiones in locis etiam difficilioribus exhibendo, quas ex auctore ipso manasse nullo alio testimonio cognoscas. Idcirco minus saepe nec umquam nisi gravissimis causis adductus sum, ut ei ceteris postpositis fidem haberem. Commentarioli in eo leguntur post Hieronymi tractatus homileticos ff. 117-134^{v}, neque 'Excerpta', ut in reliquis codicibus, sed 'Enchiridion beati Ieronimi in Psalmis' inscribuntur. Praeterea ultimae adnotatiunculae, quae ad psalmos 145-6 referuntur, nescio qua de causa hic non comparent. Hoc primum codice via mihi commonstrata est; quem Gratianopoli ex integro transcripsi mense maio a. 1892.

*
* *

His breviter dictis de codicibus mss., age nunc de opusculo, quod in eis nobis servatum

est, latius disseramus. Nempe tale est illud, quale animo effingere sibi quisque poterat, modo ut ex iis quae ad rem pertinent tantulum calleret. Quippe enim reperiuntur in eo singulae Breviarii partes quae Hieronymianum maxime ingenium sapiunt, exceptis iis quarum homileticum dicendi genus differentiam facit. Sed quae prius misere interpolata, nunc sana et integra: quae ibi minime cohaerentia, hic inter se apta et connexa. Insuper multa, ut dixi, in Commentariolis eaque haud minus Hieronimo gemina leguntur, quae nulla apparent in Breviario, utpote ab huius consarcinatore fragmentis oratoriis vel etiam aliis quibusvis quisquiliis postposita. Ceterum, qua ex parte mox edendum S. Hieronymi opusculum cum pseudepigrapho illo volumine coniunctum sit, sequens tabella demonstrabit.

(i) Index eorum quae eadem omnino in Commentariolis atque in Breviario leguntur.

Ea solummodo, quae ad interpretationem pertinent psalmi CXXXVIII.

(ii) Index locorum qui in Breviario plus minusve interpolati, in Commentariolis vero puri sunt et integri.

Prologus. Ps. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. 10. 11. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 43. 44. 50. 51. 55. 57. 58. 59. 61. 62.

64. 65. 67. 68. 71. 72. 73. 110. 112. 118. 119. 120. 122. 123. 124. 125. 126. 128. 131.

(iii) Index locorum qui nusquam nisi in Commentariolis comparent.

Ps. 5 paucis exceptis initio et in fine voculis. 7 ultimae quattuor lineae, pro quibus alia repugnantia in Breviario subiecta sunt. 8 ultimae tres lineae. 9 exceptis novem lineis initio. 10 duae ult. lineae. 17 pauca circa med. 28 decem lineae init. 30 excepta una sententia post init. 35 ult. quattuor lineae. 39 item quattuor lineae init. 43 ultimae tres lineae. 44 ult. duae lineae. 47. 48. 50 ultima sententia. 58 ultima item sententia. 66. 72 quae ad v. 7 pertinent. 74. 75. 76 excepta tituli interpretatione, quae in Brev. pariter habetur. 77. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 111. 113. 114. 115 exceptis duabus primis lineis. 116. 117. 121. 132. 133 ultima linea excepta. 134. 135. 136. 139. 140. 143. 144. 145. 146.

Ad summam hoc praecipue falsum inter et verum Hieronymum interest, quod ille continua in totum Psalterium commentaria digerere, hic ea solummodo attingere intendit, quae Origenes in suo Ἐγχειριδίῳ 'vel leviter perstricta vel intacta penitus reliquerat,' tametsi diligentiore cura apprime

digna videbantur. Ita nimirum cogitati operis rationem S. Pater exponit in prologo, in quo nescio quem familiaritate sibi coniunctum (forsitan is Ruffinus ipse fuerit) more suo compellat.

Atque illud meminisse oportet, ne commentariolorum istorum brevitatem multum admireris. Cave tamen, ne parvi aut etiam minimi momenti illos esse voluminis exiguitate deceptus existimes. Nam ut omittam minime aspernandum esse, quantulum id cumque est, quod ex Hieronymiano calamo manavit, at saltem eo magni illi sunt aestimandi, quod haud parum conferre possunt ad antiquas sacrorum Bibliorum versiones melius cognoscendas.

Et sane Hexapla Origenis in Caesariensi bibliotheca legisse se ac relegisse profitetur auctor: quid legatur in hebraeo, quid apud LXX Interpretes, quo modo Symmachus interpretatus sit, quo modo Aquila, quomodo Theodotion, quo modo quinta vel sexta editio, identidem refert. Quarum quidem notarum pars, Breviario iam dudum inserta, ab iis qui Doctoris Alexandrini immenso operi restituendo adlaborarunt, in rem suam conversa est. Attamen dolendum erat, tanta haec tamque utilia a teste adeo suspecto suppeditari: quae ab ipso purissimo fonte haurire in posterum licebit. Praeterea in ea commentariolorum parte, quam Pseudo-Hieronymus praetermisit, alia nonnulla huiuscemodi inveniuntur, quae ne apud recentissimum quidem et sollertis-

simum Hexaplorum editorem Fridericum Field reperias. Quae omnia in unum collecta in extremo volumine inter indices proposui,ne longum esset legentibus suis quaeque locis pervestigare.

Aeque ratio habenda erit translationis latinae Psalterii, quam Hieronymus in hisce Commentariolis interpretatur. Quae eo dignior est, cui cura et diligentia adhibeatur, quod cum neutra congruit Psalmorum iuxta LXX emendatione a S. Patre suscepta, nec fere alibi, praeterquam in aliis ipsius libris usitata esse videtur. Unde vero originem duxerit, vel ad cuius ecclesiae usum primitus pertinuerit, peritioribus aestimandum permitto.

Quo tempore Commentarioli litteris mandati sint, promptius expediam. Constat enim ex primo contra Ruffinum libro (loc. cit.), anteriores eos esse Hieronymi psalterio iuxta Hebraeos ante a. 393 sive ante librum de Viris illustribus concinnato (cf. cap. 134), ut ‘ antiqua expositio ’ prae hoc dici potuerint. Quod ex eo quoque colligi potest, quod in illis non solum pleno ore laudatur Origenes, verum etiam nonnulla huius placita, ex iis quae christianas aures magis moveant, ne levi quidem censura notantur (v. gr. p. 2, l. 9; 58, 8; 93, 15 etc.) Atque haec forsitan Nostro causa fuerit hos Commentariolos in suorum operum catalogo praetermittendi, qui multo breviores scriptiunculas commemorare haud dedignatur. Notum est enim, anno

primum 393 palam eiuratam esse ab Hieronymo Origenis auctoritatem: quae prima mali labes et discordiarum turbo ipsum inter et Ruffinum fuit. Callide igitur hic adversario suo negotium facessebat ex libello, quem ille a se scriptum esse moleste iam ferret.

Qui quidem libellus quo titulo praenotandus esset, diu mecum ipse quaesivi; quamquam, si codicibus manu scriptis steterimus, res haud sane difficilis evadet. Nam in uno codice C 'Enchiridion', in reliquis vero 'Excerptum' aut 'Excerpta de Psalterio' inscribitur. Porro verbum hoc quid valeat, Hieronymus ipse exponit in prologo quem praemisit translationi homiliarum Origenis in Ezechielem (Migne 25, 611), ubi, postquam admonuit Adamantii opuscula in omnem Scripturam esse triplicia: 'Primum eius opus, inquit, EXCERPTA, quae graece σχόλια nuncupantur, in quibus ea quae sibi videbantur obscura atque habere aliquid difficultatis, summatim breviterque perstrinxit'. Ergo res perspicua est: neque ex eo, quod mox edendi breves in Psalmos commentarii Excerpta proprie inscribuntur, statim suspicio habenda est, nihil in eis aliud inesse, nisi trunca quaedam ex alio maioris molis opere decerpta. Non enim defuerunt, qui cum haec ipsa Excerpta in codicibus per transennam adspexissent, confidenter ea in catalogos referrent quasi puram putam Breviarii in Psalmos epitomen. Quod longe secus est: non

enim commentarii nostri quidquam a pseudepigrapho illo Breviario, immo permulta Breviarium a commentariis mutuatum est. Attamen ne ambiguitate verbi error convalesceret, textus quidem initio titulum ex codd. mss. acceptum praescripsi: in fronte vero voluminis et singularum paginarum vocem ‘ Commentariolos ’ ab ipso Hieronymo de hoc suo opusculo usurpatam, in hac saltem principe editione praeferendam censui.

Ceterum, ut dixi, legem mihi statui, antiqua exemplaria etiam in rebus orthographicis sequi, praesertim vero codicem E, qui in verbis compositis praepositionem integram plerumque servat, ut puta *adsimilabor*, *obprobrium* atque his similia. Sicubi vero codices minus sibi constarent, nequaquam laboravi, ut ad aequabilitatis normam, quam ipse forsitan scriptor minoris fecerit, singula reducerem. Id solum mihi sumpsi, ut in scribendis propriis nominibus, quem Hieronymus in libris ‘ De nominibus hebraicis ’ et ‘ De situ et nominibus locorum hebraicorum ’ ordinem servavit, huic ego quoque pressius inhaererem.

Quae in variis varie codicibus leguntur, in imis paginis subnotavi: non quidem omnia, sed ea demum quae alicuius momenti essent. Nec enim umquam mehercle intellexi, quid opus esset, singulis veterum scriptorum opusculis singula menda minutiore cura supponere, quae in antiquis plerisque exemplaribus eadem recurrunt. Similiter Commentarioli partes, quas Breviario

in Psalmos Hieronymianus interpolator intexuit, cum editis libris diligenter contuli, adhibito etiam eiusdem Breviarii codice manu scripto saec. x, qui monasterii S. Huberti in Arduenna olim fuit, nunc vero in bibliotheca publica Namurcensi n° 54 notatus asservatur.

Denique labori non peperci, ut quaecumque in aliis libris Hieronymi iis, quae in hoc Commentariolo leguntur, evidenti connexione coniuncta essent, ante oculos proponerem [1]: quippe cum haud parum auctoritatis universo operi ex hac collatione accedere possit. Quod si cui forte videatur, non pauca a me relicta esse, in quibus recte otia consumerentur, praeclare quidem ille: quem tamen meminisse velim, quod iam in primi voluminis praefatione lectorem monui, eo praecipue pertinere haecce Anecdota, ' ut varia aevi antiqui scripta proferantur in lucem, quae peritioribus copiam in ulteriora inquirendi suppeditent '.

Iam eis gratia referenda est, qui me aliter atque aliter in his Hieronymi in Psalmos commentariolis edendis adiuverunt, in primis abbati meo reverendissimo viro HILDEBRANDO DE HEMPTINNE, qui licet nunc universi Ordinis Benedictini primatum gerat, Maredsolanis tamen Anecdotis fautor esse non destitit. Tum summo regni Belgici ministro IULIO DE BURLET acceptum

1. Plerumque usus sum editione typis repetita apud Migne Patr. lat. (a. 1864 sqq.) vol. XXII-XXX.

fero, quod optimi et vetustissimi codicis Spinaliensis conferendi data mihi copia est. Denique beneficio obstrictus sum Paulo Fournier iuris professori et E. Maignien bibliothecae Gratianopolitanae procuratori, qui in codice Carthusiae vera aestimatione perpendendo eodemque paulo post exscribendo comitate et facilitate sua mihi adfuerunt.

Maredsoli VIII Kal. Ianuar. 1894.

GERMANVS MORIN.

INDEX NOTARVM.

E = cod. Spinaliensis 68, olim Murbacensis saec. VII/VIII.

M = cod. Parisinus 1862, olim Miciacensis saec. X.

A = cod. Parisinus 1863, olim S. Amandi saec. X.

C = cod. Gratianopolitanus 218, ol. Carthusiae saec. XII.

β = Breviarium in Psalmos ap. Migne XXVI, 871-1346.

Hubert. = cod. Namurcensis 54, olim S. Huberti saec. X.

S. HIERONYMI

EXCERPTA DE PSALTERIO.

PROLOGUS.

Proxime cum Origenis psalterium, quod Enchiridion ille vocabat, strictis et necessariis interpretationibus adnotatum in commune legeremus, simul uterque deprehendimus nonnulla eum vel praestrinxisse leviter, vel intacta penitus reliquisse, de quibus in alio opere latissime disputavit : quo scilicet non putaret rem magnam brevi sermone concludere. Igitur pro familiaritate, quae

1 *Incip. hieronimi excerpta de psalterio* E ; *Incipit excerptum sancti hieronimi de psalterio* AM ; *Incipit enchiridion beati ieronimi in psalmis* C. 3 *Prologus*] om. EC ; AM add. *eiusdem operis.* 5 *ille*] EAMβ ; *ipse* C. 7 *praestrinxisse*] E ; *perstrinxisse* CAMβ.

4. *quod Enchiridion ille vocabat*] Istud ‘ Enchiridion ’ Origenis idem esse atque ‘ Excerpta in totum Psalterium ’, quae inter ipsius opera recenset Hieronymus (Epist. ad Paulam, apud Pitra, Spicileg. Solesm. III, 316), coniecit Ad. Harnack, Gesch. der altchristlichen Litteratur bis Eusebius I, 356 : cui coniecturae ex eo pondus accedit, quod qui hic eduntur eiusdem Hieronymi commentarioli modo ‘ Enchiridion ’, modo ‘ Excerpta ’ in nostris codicibus inscribuntur. Meminit quidem catalogus Bibliothecae regiae Bruxellensis codicis cuiusdam numero 383 signati, qui inscribatur ‘ Origenis commentarii in Psalterium ’ : verum, praeter quam quod titulus iste omnino abest a codice MS., nihil in eo reperias, praeter Pseudo-Hieronymi Breviarium in CL Psalmos. Unde suspicari iam licet, qui fuerint centum illi et quinquaginta Origenis in Psalterium tractatus, quos a se visos fuisse refert Io. Trithemius, De script. eccles. § 30, quorum etiam prima verba adducit in medium : *Beatus vir. hunc Psal.* In quibus facile agnoscitur tractatus in ps. I, qui in Breviario legitur, exordium *Quidam dicunt* HUNC PSALMUM ita in codice dispositum, ut duo verba *Quidam dicunt* adornandae, uti saepe evenit, litterae capitali inservierint.

8. *in alio opere*] i. e. in tomis seu prolixis commentariis, de quibus infra.

9. *rem magnam brevi sermone concludere*] Hieron. in Eccles. (Migne, 23, 1103) ‘ Laodicenus interpres res magnas brevi sermone exprimere contendens... ’

inter nos est, studiose et sedule postulasti, ut quaecumque mihi digna memoria videbantur, signis quibusdam potius quam interpretationibus adnotarem; et (quod solent ii facere, qui in brevi tabella terrarum et urbium situs pingunt, et latissimas regiones in modico spatio conantur ostendere) ita in psalterii opere latissimo quasi praeteriens aliqua perstringerem, ut ex paucis quae tetigissem, intellegantur et cetera, quae omissa sunt, quam vim habeant atque rationem. Non quo putem a me posse dici quae ille praeteriit: sed quod ea quae in tomis vel in omiliis ipse disseruit, vel ego digna arbitror lectione, in

1 *et*] EAMβ; *ac* C. 2 *mihi*] om. C; E suppl. 2 m. 4 *situs*] AMβ; *sinus* C, E (mutat. in *situs*). 9 *atque rationem*] EAMβ; *et quam rationem* C. *Non quo*] EAMC; *Non quod* β. 11 *omiliis*] E; *omeliis* AM; *homeliis* C. *disseruit*] *deseruit* A.

4. *qui in brevi tabella*] Hieron. ep. 73, n. 5 (ap. Migne 22, 679): 'et quasi latissimos terrarum situs in brevi tabella volui demonstrare'. — Id. ep. 123 n. 14 (M. 22, 1055): 'Quasi in brevi tabella latissimos terrarum situs ostendere volui.'

6. *in psalterii opere*] Hieron. ep. 106 n. 2 (M. 22, 838): 'et in opere psalterii iuxta digestionem' etc.

9. *Non quo... sed quod*] Dicendi modus Hieronymo usitatissimus. Epist. 61, n. 1: Non quo omnia dicam esse damnanda... sed quod quaedam reprehendenda confitear'; ep. 66, n. 13: 'Haec dico, non quod de ardore mentis tuae quidquam dubitem, sed quo currentem impellam'; ep. 75, n. 1: 'Non quod eius vicem doleam... sed quod torquear desiderio'; ep. 103. n. 1: 'Non quo aliqua re C. t. indigeat, sed quo bonorum amicitias avidissime expetat'; ep. 106, n. 4: 'Non quo nobis orantibus sanctificetur... sed quo petamus' etc.; ep. 108, n. 4: 'Non quod habentibus grandia sint, sed quo contemnentibus mirabilia'; ep. 140, n. 16: 'Non quo spem resurrectionis neget, sed quo coram eo se neget posse subsistere'; Praef. in lib. de nom. hebr. ap. Migne 23, 816: 'Non quo studium meum insolenter extollam, sed quod... ad lectionem eorum provocem nescientes' etc.

10. *in tomis vel in omiliis*] Utrumque genus elucubrationum Origenis in Psalmos memorat Hieronymus in praefato indice ap. Pitra III, 314 et 316.

11. *in hunc angustum commentariolum*] Hieron. ep. 30, n. 2: 'desideras commentariolum fieri'; ep. 42, n. 3: 'ut non tam epistolam quam commentariolum dictaremus'; ep. 48, n. 16: 'Illud quoque in commentariolis meis eiusdem apostoli carpitur'; Praefat. comm. in Eccles. M. 23, 1061: 'ut in morem commentarioli obscura quaeque dissererem'; Contra Ruffin. I, 19: 'dixerim in commentariolis meis, Adorate filium...... et qui in commentariolis, ubi libertas est disserendi' etc. Conf. H. Goelzer, Latinité de s. Jérôme, p. 121 et 293.

hunc angustum commentariolum referam. EXPLICIT PROLOGUS.

I.

Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. Quidam dicunt hunc psalmum quasi praefationem esse Spiritus sancti, et ideo titulum non habere: alii, in eo quod primus sit ordinis sui, habere principium, et πλεονασμοῦ esse vitium, eum primum dicere, ante quem nullus sit. Aliter: apud Hebraeos et primus et secundus unus est psalmus, quod in apostolorum quoque Actibus conprobatur. Denique quia a beatitudine coeperat, in beatitudine desivit, dicens: 'Beati omnes qui confidunt in eum.' Aliter: beatus qui non cogitavit, non fecit, non docuit mala. Aliter: beatus qui non est Iudaeus, gentilis, haereticus. Aliter: Tertullianus in libro de Spectaculis adserit hunc psalmum et de Ioseph posse intellegi, qui corpus Domini sepelivit, et de his qui ad spectacula

1 *referam*] EAMβ; *inferam* C. EXPLICIT PROLOGUS] E; om. reliqui codd. 7 πλεονασμοῦ] scripsi; πλεονασμόν β (cod. S. Huberti *pleonasmum*); *pleonasmor.* E; *pleonasmos* C; *pleonasmorum* AM. Difficultatem ortam esse suspicor ex similitudine quam inter se olim habebant littera graeca Υ et latinae litterae s et r. 12 *desivit*] AM (*disivit* E); *desinit* Cβ. *in eum*] ECβ; *in eo* AM.

9. *Aliter*] Hoc adverbium etiam alias ab Hieronymo saepius interponitur, v. gr. Comm. in Eccles. ap. Migne 23, col. 1067: 'Aliter, prima recedit generatio'; col. 1060: 'Aliter, sol iustitiae in cuius alis est sanitas'; col. 1069: 'Aliter, sol quando per austrum currit'; col. 1075: 'Aliter, omnibus per paenitentiam in integrum restitutis'; col. 1096: 'Aliter, superiori errore turbatus'; col. 1099: 'Aliter, manus crebro pro operibus accipiuntur'; col. 1107: 'Aliter, quia dixi atque praecepi'; col. 1123: 'Aliter, quia vita haec miserabilis'; 'Aliter, decem qui potestatem habent'; 'Aliter, supra dixerat et domesticis' etc.

15. *in libro de Spectaculis*] cap. 3 (M. 1, 708). Consonat sibi Hieronymus, qui evangelium Matthaei 27, 57 explanans ita scribit: 'In alio evangelista Joseph iste βουλευτής appellatur, id est consiliarius, et de ipso quidam putant primum psalmum esse compositum: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*, et reliqua'.

gentium non conveniant. *Et in via peccatorum non stetit.* Non dixit, Et in via peccatorum non ambulavit: hoc quippe inpossibile est, quia nullus absque peccato, ne si unius quidem horae fuerit vita eius: nullum sine peccato dicit: sed, In via peccatorum non stetit, hoc est, qui non perseueravit in delicto, sed per paenitentiam ad meliora conversus est. *Et in cathedra pestilentium non sedit.* Pro pestilentibus, in hebraeo ‘ delusores ’ habet, quod scilicet omnes discipulos perversus doctor inludat. Unde et Hieremias : ‘ Non sedi, ait, in concilio ludentium ’. *Sed in lege Domini voluntas eius.* Tribus duo rettulit : ut habeat voluntatem, ut voluntati iungat et studium. *Et in lege eius meditabitur die ac nocte.* Meditatio legis Dei est, non solum in legendis scripturis, sed etiam in his quae scripta sunt perpetrandis. Iustus igitur sive manducat, sive bibit, sive dormit, in nomine Domini omnia faciens, meditatur legem eius die ac nocte. *Et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum.* Pro plantato, ‘ transplantatum ’ Aquila transtulit. Lignum autem, cui vir beatus conparatur, sapientiam puto, de qua et Salomon loquitur :

1 *non conveniant* EC ; *non conveniunt* AMβ. 4 *ne*] EAM ; om. C ; *nec* β. *nullum s. p. dicit*] om. C ; quae verba in reliquis codd. ex margine in textum irrepsisse haud immerito conicias. 7 *pestilentium*] scribendum esse duxi iuxta LXX (λοιμῶν) et ipsum Hieronymum, Comm. in Os. 7, 5 sq. ; *pestilentiae* EAMCβ. 8 *habet* EAMβ ; *habetur* C. 10 *concilio*] *consilio* Eβ. 12 *rettulit*] E ; *retulit* CAMβ. 14 *Dei*] AM ; om. ECβ. 15 *perpetrandis*] EAMC ; *faciendo* β. 19 *Pro plantato*] EAM ; *pro plantatum* Cβ. 21 *et*] EAMβ ; om. C. *Salomon*] *Salamon* E.

4. *ne si unius quidem horae* etc.] Conf. Iob iuxta LXX, c. 14, v. 4-5.

10. *Hieremias*] 15, 17.

14. *non solum in legendis scripturis*] Hieron. epist. 127, n. 4 : ‘ Semperque cantabat (Marcella)... illud de perfecto viro : *Et in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte*, meditationem legis non in replicando quae scripta sunt, ut Iudaeorum existimant Pharisaei, sed in opere intellegens, iuxta illud apostolicum : Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis, omnia in gloriam Domini facientes ’.

'Lignum est vitae his qui sequuntur eam'. *Et omnia quaecumque fecerit prosperabuntur.* Iudaei hunc psalmum dictum esse aestimant de Iosia, quod solus inter profanos reges non abierit in consilio impiorum, sed secutus sit legem Dei: verum hoc quod modo lectum est, Et omnia quae faciet prosperabuntur, non solum de Iosia, sed de nullo sanctorum accipi potest, nisi forte in futuro saeculo. Melius igitur de eo intellegimus homine, qui a Salvatore nostro adsumptus est atque salvatus: non quo alium adsumpsisse, alium adsumptum esse testemur; sed quo unus atque idem filius Dei et filius hominis, qui ante saecula Verbum semper fuit, ipse postea et carnem est dignatus adsumere. *Non sic impii.* Id quod secundo dicitur 'Non sic', in hebraeis voluminibus non habetur, sed ne in ipsis quidem Septuaginta interpretibus: nam ἐξαπλοῦς Origenis in Caesariensi bibliotheca relegens semel tantum scriptum repperi. *Sed tamquam pulvis quem proicit ventus. A facie terrae:* nec hoc quidem in veteribus habetur exemplaribus. *Ideo non resurgunt impii in iudicio.* Non quia non resurgant, sed quia in iudicium non

12 *et carnem*] ECβ; AM om. *et*. 13 *impii*] Cβ repet. *non sic*. *Id*] ECβ; *idcirco* AM. 15 *nam*] AMβ, E add. 2 m; om. C. 16 ἐξαπλοῦς] Ita primum E, nisi fallor (certe adhuc apparent litterae *exap...s*), et inde fortasse exorta est lectio codicis C *et actus*; *exemplis* M 1 m. E 2 m.; *exemplaria* A, M 2 m.; *in exemplis* β (In codice tamen Hubertino praepositio *in* 2 manu addita est). 18 *nec*] E (*c* add. al. manu); *neque* C; *non* AM; deficit β. 19 *resurgunt*] Ita codd. et β, licet in Gr. legatur ἀναστήσονται. 20 *in iudicium*] EC; *in iudicio* AMβ.

1. *sequuntur eam*] Prov. 3, 18. Hinc iam is, qui Breviarium in Psalmos fabricatus est, suum interpolatoris opus serio adgreditur.

16. *in Caesariensi bibliotheca*] Hieron. Contra Ruffin. III, 12: 'in Caesariensi bibliotheca Eusebii sex volumina repperi'; Contra Pelagian. III, 2: 'In evangelio iuxta Hebraeos... quod et in Caesariensi habetur bibliotheca'; De vir. inlustr. c. 3: 'Porro ipsum hebraicum habetur usque hodie in Caesariensi bibliotheca'; ibid. c. 75: 'Pamphilus presbyter... tanto Bibliothecae divinae amore flagravit, ut maximam partem Origenis voluminum sua manu descripserit, quae usque hodie in Caesariensi bibliotheca habentur' etc.

resurgant: iam enim de his praeiudicatum est. *Neque peccatores in consilio iustorum.* Si non resurgunt peccatores in consilio iustorum, diversa est peccatorum iustorumque resurrectio. *Quia cognoscit Dominus viam iustorum.* Nihil aliud cognoscit Dominus, nisi quod notitia eius dignum est. ‘Cognoscit quippe Dominus eos qui eius sunt’. Et: ‘Si quis nescit, nescietur’. Et ad peccatores dicitur: ‘Discedite a me, operarii iniquitatis, non novi vos’. Viam autem iustorum, illum puto esse, qui loquitur: ‘Ego sum via’. De quo et propheta dicit: ‘Videte quae sit via bona’. *Et iter impiorum peribit.* Quam clementer: non impii peribunt, sed impietas.

II.

Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Audacis est, hunc psalmum interpretari velle post Petrum: immo de eo aliud sentire quam in Actis

2. 3 *in consilio*] EA; *in concilio* Cβ. 4 *resurrectio*] CAMβ, E ex *surrectio*. *Quia cognoscit*] EAMβ; *quia cognovit* C. 10 *et propheta dicit*] ECβ; *et per prophetam dicitur* AM. 17 *aliud*] om. E. *Actis*] EC; *actibus* AMβ.

1. *iam enim de his praeiudicatum est*] Hieron. Contra Pelagian. I, 28: ‘Quam ob causam et in primo psalmo canitur, quoniam *non resurgunt impii in iudicio*: iam enim in perditionem sunt praeiudicati; *neque peccatores in consilio iustorum*. Aliud enim est gloriam perdere resurgendi, aliud perire perpetuo’.

5. *Nihil aliud cognoscit Dominus* etc.] Hieron. in Gal. 4, 9 (M. 26, 403): ‘Ostendit quod... ipsi cognitione eius digni sint iudicati: non quod Deus creator omnium aliquid ignoret, sed quod eos tantum scire dicatur, qui errorem pietate mutaverunt. *Cognoscit Dominus qui sunt eius*... Econtra ad impios: *Nescio vos, recedite a me, operarii iniquitatis*’; Comm. in Hierem. 19, 4 (M. 24, 831): ‘Non quo Deus futura nescierit, sed quod indigna sua notitia ignorare se dicat, iuxta illud evangelicum: *Discedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos. Novit* enim *Dominus eos qui sui sunt*, et *Qui ignorat ignorabitur*’ etc.

7. *eius sunt*] 2 Tim. 2, 19.
nescietur] 1 Cor. 14, 38.

9. *non novi vos*] Luc. 13, 27.

10. *via*] Io. 14, 6.
per prophetam] Hierem. 6, 16.

apostolorum dixerit Petrus. *Adstiterunt reges terrae.* Non solum Herodes rex, sed etiam illi reges adversus Dominum constiterunt, quorum regna ei in puncto temporis diabolus ostendit. *Disrumpamus vincula eorum.* Quattuor praecedentes versus vel propheta vel angeli sunt locuti, mirantes quare humana temeritas adversum Dei Filium consurrexerit. A quinto autem versiculo Dominus ipse respondet, cohortans populum gentilium, et omnes qui sibi ex Iudaeis credituri sunt, ut legalia vincula dissolvant, et grave onus legis abiciant, quod non potuerunt portare patres eorum ; sed sequantur eum, cuius iugum suave est, et onus leve. *Qui habitat in caelis inridebit eos.* Per humanae sermocinationis exempla affectus Dei discimus : non quo ille quemquam derideat, sed quo nos derisu digna faciamus. *Et Dominus subsannabit eos.* Subsannatio proprie rugata fronte et contracto naso exprimitur. Absit itaque hoc nos de Deo corporaliter aestimare, quod etiam in gravibus viris quidam reprehensione dignum arbitrantur. *Tunc loquetur ad eos in ira sua.* De ira Dei et Lactantius librum pulcherrimum scripsit, et ipse Origenes creberrime disputavit : non tam iram esse, quam necessariam corre-

1 *adstiterunt*] EAM ; *astiterunt* Cβ. 4 *disrumpamus*] EAM ; *dirumpamus* Cβ. 5 *propheta*] EC ; *prophetae* Aβ. 8 *respondet*] C ; *respondit* EAβ. *gentilium*] om. A. 12 *et onus*] C add. *eius*. 21 *disputavit*] EAM ; *disputat* Cβ.

11. *patres eorum*] Act. 15, 10.
12. *leve*] Matth. 11, 29.
15. *derisu digna*] Hieron. in Amos 7, 7 (M. 25, 1126) : ‘ ut dissipentur arae, quae risu et subsannatione sunt dignae ’.
20. *librum pulcherrimum*] Hieron. De vir. inlustr. c. 80 : ‘ Habemus eius... et alium librum qui inscribitur Grammaticus, et pulcherrimum de Ira Dei. ’ Comm. in Ephes. 4, 26 : ‘ Firmianus noster librum de Ira Dei docto pariter et eloquenti sermone conscripsit ; quem qui legerit, puto ei ad irae intellectum satis abundeque posse sufficere ’.
22. *non tam iram esse* etc.] Hieron. translat. homil. 1 Origenis in Ezech. n. 2 (M. 25, 726) : ‘ Cui respondebimus,

ptionem, ut patris in filium, medici in aegrotum, magistri in discipulum; iram autem patientibus videri; non quod Deus emendet iratus. *Et in furore suo conturbabit eos.* Sicut in epistula ad Romanos, ' Revelatur, inquit, ira Dei ', ut qui eam venturam intellegunt, studeant devitare; ita et in praesenti loco benigne non ait, puniet, sed, turbabit: ut absque poenis, qui turbatus est, corrigatur. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* ' Iesus Xpistus est heri et hodie et in aeternum '. Recte autem ei, qui natus est in tempore, dicitur: *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam. Tamquam vas figuli confringes eos.* Vas figuli ante quam in testam fuerit obduratum, si dissipetur, reformabile est. Lege Hieremiam. Si autem semel testa fracta fuerit, nequaquam in integrum conpingi potest. Verum ' quae apud homines inpossibilia sunt, apud Deum possibilia. ' *Adprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus.* Pro eo quod in graeco dicitur δράξασθε παιδείας, in hebraeo legitur NESCU BAR, quod interpretari potest, Adorate filium. Apertissima itaque de Xpisto prophetia est, et ordo praecepti: Adorate Filium, ne forte irascatur Dominus, hoc est Pater. *Et pereatis de via recta.* Iudaei quia noluerunt adorare Filium, iratus est eis Dominus, et perierunt de via recta.

2 *quod Deus*] ECβ; *quodeus* A. 3 *emendet*] in litura A. *iratus*] in marg. corr. cum prius scriptum fuisset *mttius* C. *conturbabit*] EAMβ; *turbabit* C. 9 *Xpistus*] Ita constanter Mss., quemadmodum etiam scribendum esse docet Isidorus Etymologiarum lib. I, c. 27 de Orthographia. Nam ' Xpistus, inquit, quia graecum est, per X scribendum '. 10 *dicitur*] CAMβ; *dicatur*] E. 16 *possibilia*] AM add. *sunt*. 17 *ne quando*] EAMβ; *ne forte* C.

non tam iram esse iram Dei, quam necessariam dispensationem... Medicus est Deus, pater est Deus ' etc.

4. *ad Romanos*] 1, 18.

9. *et in aeternum*] Hebr. 13, 8.

14. *Hieremiam*] 19, 11.

16. *possibilia*] Luc. 18, 27.

III.

Psalmus David, quando fugit a facie Abessalon filii sui. Iste psalmus posterior est sequentibus plurimis, qui ad Saulis videntur historiam pertinere. Ante siquidem David a Saule est passus insidias, quam Abessalon adversus eum arma corriperet. Sed quia propositum ei erat, non tantum de se referre quae passus est, quam per exemplum sui omnes homines institueret, ideo primis secunda praeposuit, ut temptationum ordinem doceat: siquidem ante propter peccata corripimur, et postea propter virtutem probamur. In David vero temptationum ordo mutatus est: sub Saulis persecutione innocens fuit, sub Abessalon manifestissimi criminis reus tenetur Uria interfecto. Lege quinquagesimi psalmi titulum, et intelleges, eum iuxta ordinem priorem esse quam tertium. *Multi exsurgunt adversus me.* Potest hic psalmus et ad David, et ad Xpistum, et per eum ad omnes sanctos pertinere. *Et exaudivit me de monte sancto suo.* Montem sanctum puto unigenitum esse Filium Dei, ad quem in novissimis diebus populi confluituri sunt, Esaia et Michaea

2 sqq. *Abessalon*] E; *Abessalon* et *Absalon* alternatim C; *Absalon* AM constanter. 7 *de se referre*] EAM; *de se referret*] β; *describere* C. *quam*] β add. *ut;* sed confer antiquam versionem latinam epistulae Clementis Romani ad Corinthios, Anecd. Maredsol. t. II, p. 44, l. 4-5; p. 52, l. 16-17. 8 *institueret*] E; *instrueret* AMβ; *instruere* C. 9 *praeposuit*] ECβ; *proposuit* A. *doceat*] EAMβ; *doceret* C. Cf. Goelzer, Latinité de S. Jérôme, p. 362. 14 *Lege*] EAβ; *relege* C. 16 *exsurgunt*] Eβ; *insurgunt* CAM. *adversus*] E; *adversum* CAMβ. 20 *confluituri*] EAMβ; *conflucturi* C. *Esaia*] C; *Eseia* E; *Isaia* AM.

2-15. Hieron. in Ezech. c. 30, v. 20 (M. 25, 308): ‘Quaeritur quomodo tertius psalmus praeponatur his psalmis... et quinquagesimus paenitentiae, in cuius titulo demonstratur quod introierit ad Bethsabee uxorem Uriae, cum priores sint isti psalmi tertio, in quo fugere notatur a facie filii sui Abessalon’.

20. Is. 2, 2; Mich. 4, 1.

hoc ipsum vaticinantibus. Sed et de ecclesia intellegitur: quia non potest abscondi civitas super montem posita. *Ego dormivi, et soporatus sum: et exurrexi, quia Dominus suscipiet me.* Quasi somnus, inquit, et ludus eius persecutio fuit. *Non timebo milia populi circumdantis me.* Et David potest hoc de Abessalon exercitu dicere; et Dominus de Iudaeis frementibus adversum se, et clamantibus: ‘ Tolle, tolle, crucifige eum. ’ *Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa.* Percutit Dominus et vineas alienigenarum in grandine; et Salvator, qui pro nobis factus est omnia, percussus a Patre scribitur. ‘ Percutiam pastorem, et oves dispergentur ’. Et alibi: ‘ Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt ’. Pro ‘ sine causa ’ autem, ‘ maxilla ’ legitur in hebraeo, id est LEHI; et quia maxillam praemiserat, consequenter infertur: *Dentes peccatorum conteruisti.* Respondeant ergo amici solius historiae, quomodo Deus maxillam percutiat, et confringat dentes peccatorum, pugilum contra se more certantium?

IIII.

Cum invocarem te exaudisti me, Deus iustitiae meae. Incongruum est hoc de David accipere, ut qui in superi-

1 *Sed et de ecclesia i.*] ECβ; *sed et ecclesia mons intelligitur* AM. 4 *suscipiet*] (LXX ἀντιλήψεται) C, E mutat. 1 m. in *suscepit*; *suscepit* AMβ. *ludus*] EAMC; *locus* (pro *iocus*?) β. 15 LEHI] EAM; LECHI Cβ. 16 *conteruisti*] E; *contrivisti* reliqui. 19 *pugilum*] scribendum esse duxi cum β; *pugillum* E; *pugillo* AMC. 21 *Cum invocarem*] AM praemittunt: *In finem psalmus David canticum.* *exaudisti*] EAM; *exaudivit* C.

2. *posita*] Matth. 5, 14.
8. Io. 19, 15.
10. *in grandine*] Ps. 77, 47.
12. Zach. 13, 7.
13. Ps. 68, 27.
16. *Respondeant* etc.] Dicendi modus

ori psalmo propter occisionem Uriae paene est interfectus a filio, nunc audeat dicere : ‘ Exaudivit me Deus iustitiae meae ’. Totus itaque psalmus ad Xpistum, et per Xpistum ad iustos referendus est. Horum simile quid etiam Iacob locutus est dicens : ‘ Exaudiet me iustitia mea ’. *In tribulatione dilatasti mihi : miserere mei, et exaudi orationem meam.* Licet mihi auxilium tuleris, et in tribulatione dilatasti mihi, tamen ego misericordia tua semper indigeo. *Utquid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium ? Diapsalma.* Verbum SELA Septuaginta interpretes, Symmachus, et Theodotion ‘ diapsalma ’ transtulerunt, Aquila vero ‘ semper ’; et puto aut musici cuiusdam soni esse signaculum, aut certe perpetuitatem eorum, quae praedicta sunt, indicari : ut ubicumque SELA, hoc est, ‘ diapsalma ’ sive ‘ semper ’ adponitur, ibi sciamus non tantum ad praesens tempus, verum ad aeternum, vel quae sequantur, vel quae praecesserint, pertinere. *Quae dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris conpungimini.* Quod in die cogitando peccatis, nocte expiate per lacrimas. *Sacrificate sacrificium iustitiae, et sperate in Domino.* Sacrificium Deo immolate

1 *occisionem*] β ; *occasionem* CAM ; *occansionem* E. 4 *ad iustos referendus est. Horum simile quid*] CAMβ ; *ad iustorum referendus est chorum* (ex *horum*). *Simile quid* E. 7 *tribulatione*] β add. *mea.* *dilatasti*] β et Mss. 1 manu ; *dilataveris* A 2 manu sup. lin. 10 *SELA*] In plerisque codd. cum accentu circumflexo in ultima syllaba. 11 *Symmachus*] *Symmacus* A ; *Simachus* C. 12 *musici*] EAMβ ; *mystici* C, quod tamen postea mutatum est in *mysici.* 13 *soni*] EAMβ et C 2 manu sup. lin. ; *secreti* C 1 m. 14 *praedicta*] ECβ ; *supradicta* AM. 17 *sequantur*] EAMC ; *sequuntur* β.

ab Hieronymo minime alienus : ‘ Respondeant mihi qui hanc terram... ’ (Ep. 129, n. 4) — ‘ Respondeant qui hebraeorum voluminum denegant veritatem...’ (In Matth. 2, 15).

5. Gen. 30, 33. Cf. Hieron. ep. 106, n. 6 : ‘ Et in quarto dicatur, *Cum invocarem exaudivit me Deus iustitiae meae...* Iacob quoque loquatur in Genesi, *Exaudiet me cras iustitia mea.* ’

10. De diapsalmate lege sis Hieronymi epistulam 28 (M. 22, 433).

iustitiam, et consequenter sperabitis in Domino. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* In cuius facie lumen Domini signatum est, iste revelata facie gloriam Domini contemplatur. Tale signum et in gementium frontibus in libro Iezechielis prophetae notari Dominus praecepit. *A fructu frumenti et vini eorum repleti sunt.* Id quod in plurimis codicibus invenitur, ' et olei eorum ', cum vetustum Origenis hexaplum psalterium revolverem, quod ipsius manu fuerat emendatum, nec in hebraeo, nec in ceteris editionibus, nec apud ipsos quoque Septuaginta interpretes repperi.

V.

In finem pro ea quae hereditatem consequitur, psalmus David. De ecclesia, quae in fine et consummatione mundi hereditatem consecutura est universis nationibus Xpisto credentibus, psalmus iste contexitur. Denique et ex persona eius oratio ad Deum dirigitur. *Rex meus et Deus meus.* Rex et Deus ecclesiae Xpistus est. *Mane exaudies vocem meam : mane adstabo tibi, et videbo.* Postquam de corde meo tenebrae recesserint, et veri solis

4 *gloriam*] EAMβ ; *lumen* C. *contemplatur*] EAMβ, C sup. lin., cum prius scriptum esset *speculatur.* 5 *Iezechielis*] Cf. Hieron. de Nom. hebr. (Migne 23, 881) ubi nomen huius prophetae iis, quae a littera I incipiunt, adnumeratur. In codice A prima littera addita est sup. lin. ; in ECβ omissa. 8 *hexaplum psalterium*] scripsi (cf. adnot. crit. ad p. 5, l. 15) ; *exemplum psalterium* E, M 1 m. ; *exemplar psalterium* A, M sup. lin. ; *exemplum* (om. *psalterium*) C ; *exemplum Psalterii* β. 10 *nec apud*] CAMβ ; *ne* E mendose, ut supra p. 5, l. 18. 13 *In finem*] *In fine* C. 17 *oratio*] EAMβ ; *orando* C. 19 *videbo*] C add. *te.* 20 *recesserint*] *recesserunt* C.

4. *contemplatur*] 2 Cor. 3, 18.
6. *Dominus praecepit*] Ezech. 9, 4.— Conf. Hieron. ad Fabiolam ep. 64, n. 22 : ' Tunc signum iuxta Ezechielis vocem gementibus figebatur in fronte : nunc portantes crucem dicimus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine* '.

lumen fuerit obortum, tunc me exaudies, tunc tibi potero minister adsistere. *Neque permanebunt iniusti ante oculos tuos.* Non quo iniusti non permaneant, et pereant in aeternum, sed quo iniusti esse desistant. *Odisti, Domine, omnes qui operantur iniquitatem.* Si dixisset, qui operati sunt iniquitatem, nulla spes esset paenitentiae, et odisset omnes: nunc autem eos odio habet, qui operantur iniquitatem, id est, qui in scelere perseverant. *Perdes eos qui loquuntur mendacium.* Si perdet omnes qui loquuntur mendacium, peribunt omnes haeretici, qui loquuntur contra Deum mendacium: de quibus et sequens versiculus loquitur. *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus.* Quia perversitate doctrinae suae cotidie scandalizant minimos, et effundunt sanguinem eorum. Sed et hoc ita accipiendum: non eos secundum substantiam perire, sed secundum id quod sanguinarii sunt et mendaces. *Ego autem in multitudine misericordiae tuae introibo ad domum tuam.* Totum, quod ingredimur in ecclesiam Dei, misericordiae eius est. *Propter inimicos meos dirige in conspectu meo viam tuam.* Propter inimicos meos dirige in me viam tuam, ne me subplantent. *Cor eorum vanum est: sepulcrum patens est guttur eorum.* Ad haereticos et falsorum dogmatum magistros haec refer, quorum verba mortifera sunt et interficiunt innocentes. *Iudica illos, Deus.* Si iuxta primum psalmum non

1 *fuerit*] AM, E 2 m. sup. lin.; om. C; β deficit usque ad finem psalmi. 2 *adsistere*] E; *assistere* C; *existere* AM. 3 *non quo iniusti non permaneant, et pereant*] Ita diserte codd. EMC; sed in C vox *permaneant* sup. lin. addita est, verbo *pereant* expuncto; A om. negationem. 13 *cotidie*] EAM; *tota die* C. 15 *accipiendum*] C add. *est.* 18 *ad domum*] EA; *in domum* C. 20 *in conspectu meo viam tuam*] CAM, et ita quidem legi in omnibus codd., sola Κοινῇ editione excepta, testatur Hieronymus ep. 106, n. 4; *in conspectu tuo viam meam* E. 24 *refer*] scripseram coniectura ductus, quam lectionem postea codex E 1 m. mihi exhibuit; *refert* AM, E 2 m.; *refero* C.

resurgunt impii in iudicio, hic pro haereticis postulat, ut per Dei iudicium corrigantur. *Decidant a consiliis suis.* Quod superius postulavit : ut iudicet eos, et a perversis tandem consiliis desinant. *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos.* Non dixit unde expelli debeant, sed ordo nos et lectio ipsa deducit, ut intellegamus sic : Expelle eos ab impietatibus suis ; sive ita : Expelle eos de terra hereditatis tuae, quam consecutura est ecclesia, de qua et titulus praenotatur. Expelluntur autem de terra hereditatis, si multitudinem habuerint impietatum. *Domine, ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos.* Scuto protegimur : et cum protecti fuerimus, coronamur.

VI.

In finem, pro octava, psalmus David. Iste et undecimus psalmus ' pro octava ' inscriptionem habent, resurrectionis et paenitentiae ac per hoc salutis nostrae mysterium continentes. In quo humanum genus postulat, ut corrigamur quidem et iudicemur a Deo, sed non in ira et in furore eius. Longum est de sacramento huius numeri plura exempla revocare. Octo animae ingressae sunt in arcam Noe, quae in diluvio salvatae sunt. Octavus filius Iesse David fuit, qui et desperatur a patre,

3 *ut*] ante *iudicet* om. C. 7 *sic : Expelle*] EC ; *sic expelli* AM. In cod. S. Amandi littera *c* addita est sup. lin. 8 *quam consecutura*] EC ; *quam secutura* A. 9 *Expelluntur*] *expellantur* E postea corr. 10 *si multitudinem*] EC ; *similitudinem* A, in quo tamen coniunctio *si* postea addita est sup. lin., ut legeretur *si similitudinem.* 21 *ingressae*] ECβ ; *ingressi* A.

20. *de sacramento huius numeri*] confer Hieron. Dialog. contra Lucifer. n 22 (Migne 23, 185).

et a Deo solus elegitur. Octava die circumciduntur primogenita, et inmunda esse desistunt. Zacharias quoque pater Iohannis octava die circumcisionis filii sui loquitur. Et post dies octo, sive sex (utrumque enim in diversis evangelistis legitur) Dominus transformatur in monte : ut sic octonarius in sexto numero contineatur, quomodo nunc in sexto psalmo inscriptio ponitur ogdoadis. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.* Paenitentiae psalmus est, et non emendari refutat et corripi, sed in furore et in ira : quia infirmus sit, et turbata sint ossa eius. *Et tu Domine, usquequo?* Subauditur : usquequo animam meam, quae est turbata vehementer, non eripis, non corrigis, non emendas? *Convertere, Domine, eruere animam meam.* Nisi animam nostram ante converterit, non eam potest eruere de periculo. Aliter : Domine, quia avertisti vultum tuum a nobis, convertere, et nos videre dignare, et erue animam nostram. *Quoniam non est in morte qui memor sit tui.* Non enim mortui laudabunt Dominum, sed nos qui viventes sumus : quia non est Deus mortuorum, sed vivorum. *In inferno autem quis confitebitur tibi?*

7 *ocdoadis* C. 10 *sed*] C add. *non* sup. lin. 11 *turbata sunt* A. 12 *meam*] β, E 2 m. ad marg. ; om. CAM. 13 *non eripies, non corrigas, non emendes* C. 14 *eruere*, EAM (LXX : ἐπίστρεψον κύριε ῥῦσαι) ; *et erue* C ; *et eripe* β. 15 *nostram*] EAMβ, C sup. lin. ; *meam* C 1 manu. 17 *erue*] Eβ ; *eruere* CAM.

4. *utrumque e. i. d. e. legitur*] De hoc temporis spatio dissidere evangelistas in cap. 17 Matthaei animadvertit sanctus Hieronymus his verbis : 'Nunc quaeritur quomodo post sex dies assumpserit eos, et duxerit in montem excelsum seorsum, cum Lucas evangelista octonarium numerum ponat. Sed facilis responsio est, quia hic medii ponuntur dies, ibi primus additur et extremus'.

7. *ogdoadis*] De usu huius vocabuli apud Hieronymum conf. epist. 36, n. 9 ; ep. 53, n. 2 ; Comm. in Eccles. c. 11 (Migne 23, 1157) etc.

20. *sumus*] Ps. 113, 17-18.

21. *vivorum*] Marc. 12, 27 ; Luc. 20, 38.

Confessio pro laude posita est. Quod autem ait, quis confitebitur tibi? non pro inpossibili, sed pro raro posuit. In omnibus enim Dei iudiciis delectatur sanctus, et laudat iudicia eius. *Laboravi in gemitu meo.* Miserere mei: quia haec et haec, quae sequuntur, feci. *Lavabo per singulas noctes lectum meum.* Qui cotidie lacrimis stratum rigat, non potest in cogitatione eius libidinum pompa subripere. *In lacrimis meis stratum meum rigabo.* Quanta multitudo lacrimarum, ut stratum eius lacrimis rigatum sit. *Turbatus est a furore oculus meus.* Ubi sunt amici litterae? Certe oculus iste corporeus ab ira non conturbatur, nisi forte in tantam rabiem extollimur, ut vultus quoque nostri et ora mutentur. Ille itaque turbatur oculus, qui si scandalizatus fuerit, eruetur. Non autem ait, ab ira mea turbatus est oculus meus: sed ab ira tua, o Deus, per quam supplicia mihi timeo praeparata, turbata est mens mea, et totum cordis mei principale contremuit. *Inveteravi in omnibus inimicis meis.* Non nova adversum me inimici mei bella gerunt: meus hostis antiquus est. Aliter: pubertatem eius hominis, qui renovatur de die in diem, non possum consequi, quia veterem hominem cum vitiis et concupiscentiis eius

8 *subripere*] EAM; *subrepere* C. 13 *itaque*] EAM, C sup. lin.; *utique* C 1 manu.

2. *non pro inpossibili*] Hieron. in Eccles. 3 (Migne 23, 1095): 'Pronomen enim *quis* in scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur'.

10. *Ubi sunt...?*] Hieron. Ep. 64, n. 21: 'Ubi sunt qui innocentiam sacerdoti dicunt posse sufficere?' Ep. 140, n. 21: 'Ubi sunt qui liberi arbitrii sibi potestate plaudentes...?' etc.

17. *cordis mei principale*] Hieron. Advers. Iovin. l. I, n. 30: 'in principali cordis, ubi habet sermo Dei hospitium'. Comm. in Eccles. 10 (Migne 23, 1151): 'sed principale cordis eius hebetetur'. In Is. 3, 18 (Migne 24, 70): 'intellegentiam ac principale mentis in corde demonstrant'. In Mich. 5, 7 sq. (M. 25, 1262): 'interficiam equos de medio tui, id est de principali cordis tui' etc.

22. *eius*] Gal. 5, 24.

inimicis meis adversum me porto pugnantibus. *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem.* Postquam ipse misericordiam consecutus est, et ceteros docet vel cohortatur, ut a se abeant : non enim vult iniquorum habere consortium. Simul autem et illud notandum, quod iam superius diximus, quod non eos qui operati sunt iniquitatem, sed qui operantur, a se iubeat recedere. *Convertantur et erubescant valde velociter.* Non contra inimicos, sed pro inimicis orat, ut convertantur, et erubescant a peccatis suis : et erubescant non leviter, sed vehementer : nec recrastinato tempore, sed cito.

VII.

Psalmus David, quem cantavit Domino pro verbis Chusi filii Iemeni. Plerique, et maxime ii qui hebraei sermonis scientiam non habent, hunc psalmum arbitrantur eo tempore esse cantatum, quo Chusi filius Arachi amicus David destruxit consilium Achitofel, et ad eum nuntios misit, ne in eremo ultra resideret, sed procul fugeret, ne obprimeretur a filio. Verum sciendum est vehementer errare. Primum, quod nomen Chusi per SAMECH litteram scriptum est, hic vero per SIN. Deinde,

3 *cohortatur*] In cod. A littera *h* suppleta est sup. lin. 4 *abeant*] *habeant* A. 7 *operantur*] *operentur* E. 13 *David*] AMβ ; om. EC. 14 *Iemeni*] E LXX ; *Gemini* C. *hebraei*] *abrahae* E postea corr. 17 *Achitofel*] EAM ; *Achitophet* C. 18 *eremo*] *heremo* C. *herimo* E. 19 *sciendum est*] AM inser. *hos*. 20 *per* SAMECH] *per same hae* C.

14. *qui hebraei sermonis scientiam non habent*] Hieron. in Ezech. 6 (Migne 25, 59) : ' propter Graecos et Latinos, qui hebraeae linguae non habent scientiam ' etc.

21. *hic vero per* SIN] ' Ita forte codices S. Hieronymi ferebant ; sed hodie in nostris utrumque per SCHIN in fine legimus ' (A. Calmet. in hunc psalm.).

quod numquam, qui Ioab et ceteris ducibus exercitus sui praeceperat dicens ‘ Parcite puero Abessalon, ’ de morte filii loqueretur ‘ Concepit dolorem, et peperit iniquitatem : lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam quam fecit ’ : maxime qui morte eius audita operuerit caput suum, et heiulans clamitarit ‘ Filius meus Abessalon, filius meus Abessalon ’. Ad extremum, quod ille Chusi amicus David filius Arachi scriptus est, hic vero filius Iemeni. Sciendum itaque Chusi interpraetari Aethiopem, et totum psalmum contra Saul esse conscriptum : qui persequebatur eum, et in foveam quam foderat, ipse incidit. Quem Aethiopem vocat propter sanguinarios et tetros et crudeles mores. Iemeni vero familia quod ad tribum pertineat Beniamin, de qua Saul ortus est, Regnorum libri testimonio sunt, in quibus scriptura commemorat : ‘ Et erat vir de filiis Beniamin, et nomen eius Cis, filius Abiel, filii Saret, filii Becora, filii Afi, filii viri Ieminaei, vir potens : et huic filius, et nomen eius Saul ’. Semei quoque ille, qui lapides et pulverem in David iaciebat, de familia Saul, hoc est, Ieminaeus fuit, sicut in isdem libris scribitur : ‘ Egrediebatur vir de propinquitate domus Saul, et nomen ei Semei, filius Gera ’. De quo postea David loquens inducitur : ‘ Ecce filius meus, qui egressus est de ventre meo, quaerit

1 *numquam*] A inser. *David.* 5 *operuerit*] AM ; *operuit* ECβ. 6 *clamitarit*] EAM ; *clamaret* Cβ. 14. *de qua*] *de quo* C. 15 *testimonio*] Eβ, C sup. lin. ; *testimonia* C 1 manu ; *testimonium* A. 17 *Saret*] EC ; *Sareth* β ; *Sarech* AM (hebr. צְרוֹר ; LXX Ἰαρέδ). *Becora*] EAMC ; *Bechor* β. 18 *Ieminaei*] (LXX Ἰεμιναίου) ; *Ieminei* EAM ; *Iemini* β ; *gemini* C, et paulo post *gemineus.* 21 *isdem*] E ; *hisdem* C, AM 1 manu ; *eisdem* β, A 2 manu. 23 *Gera*] ECβ ; *Iera* AM. *inducitur*] *indicitur* A 1 manu.

2. *Abessalon*] 2 Reg. 18, 5. 21.] 2 Reg. 5, 11.
19. *Saul*] 1 Reg. 9, 1-2.

animam meam : et quanto magis nunc filius Iemeni ?' Aquila hunc locum ita interpretatus est : 'Pro ignoratione David, quod cecinit Domino pro verbis Aethiopis'. Symmachus in hunc modum : 'Pro ignoratione David, quod cecinit Domino pro verbis Chusi filii Iemini'. Haec omnia latius exsecutus sum, quia eruditissimi viri putaverunt hunc psalmum non contra Saul, sed contra Abessalon esse conpositum : quod pro parte non esse monstravi. *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Saul bis in manus eius traditus est, quem noluit interficere, dicens : 'Non tangam xpistum Domini'. Hoc est ergo non restituere ei pro malis mala, qui sibi pro bonis mala restituerat. *Decidam merito ab inimicis meis inanis.* In hebraeo pro 'inani' RACHA scribitur : unde intellegimus id quod in evangelio continetur, 'Qui fratri suo dixerit racha et fatue', quam habeat interpretationem. *Scrutans corda et renes Deus; iustum adiutorium meum.* In hebraeo ita scriptum est, 'Scrutans corda et renes Deus iustus' : ut postea consequatur, 'Adiutorium meum a Deo, qui salvos facit rectos corde'. *Numquid irascitur per singulos dies?* Melius pro hoc in hebraeo habet : 'Comminatur in omni die', quod Aquila quoque transtulit. Et pulchre ait : 'Comminans et infrendens in omni die' : qui enim propter patientiam suam ita

2 *ignoratione*] AMβ, E ex *ignorationis* ; *ignorationibus* C. 14 *RACHA*] Mss. ; *recam* β. 16 *habeat*] Cβ ; *habeant* AM, E postea corr. 17 *meum*] C add. *a Domino* ; β *a Deo*.

6. *eruditissimi viri*] v. gr. Eusebius (Patr. Gr. 23, 122 vel ap. Pitra, Analecta sacra III, 383) S. Athanasius (P. Gr. 27, 78) ; S. Basilius (ibid. 29, 227) ; S. Ioan. Chrysostomus (ibid. 55, 80) ; S. Cyrillus Alexandr. (ib. 69, 747) aliique multi aetate inferiores

11. *Domini*] 1 Reg. 24, 7 ; 26, 11.

15. *in evangelio*] Matth. 5, 22.

delicta non punit, quasi iratus et comminatus diem ultionis expectat, ut metu corrigat delinquentem. *Nisi convertamini, gladium suum vibrabit.* Cave, peccator, cum sic ad vindicandum Dominum audias praeparatum. *Sagittas suas arsuris operatus est.* Sagittae Dei his praeparantur, qui arsuri sunt.

VIII.

In finem pro torcularibus. Tres ‘ pro torcularibus ’ psalmi diversorum hominum praescribuntur : David, Asaph, filiorum Chore ; et quia ad mysterium ecclesiae pertinent, propterea octavum et octogesimum numerum tenent. Quod autem octogesimus tertius extremus est psalmus qui pro torcularibus praenotatur, hoc ostendit in trinitate sacramentum resurrectionis et ecclesiae contineri. *Domine Dominus noster.* Prius nomen Domini

1 *comminatus*] EAβ ; *comminans* C. 2 *convertamini*] EAM ; *convertimini* C. 5 *operatus est*] EC ; *praeparatus est* M, A 1 manu ; *praeparavit* A 2 m. *Dei*] EC ; *Domini* A. 9 *praescribuntur*] EAMβ ; *scribuntur* C. 10 *mysterium*] *ministerium* A. 14 *resurrectionis et ecclesiae*] AMC ; *resurrectionis ecclesiae* Eβ. 15 *Prius*] Eβ ; *primum* CA.

8. *Tres pro torcularibus*] Hieron. in Ezech. 45 (M. 25, 472) : ‘ De his torcularibus tres psalmos legimus : octavum, et octogesimum, et octogesimum tertium, qui omnes ad ecclesiae sacramenta referuntur ’. In Is. 63 (M. 24, 636) : ‘ In bonam partem inscribuntur psalmi pro torcularibus octavus, [et octogesimus?] et octogesimus tertius : de quibus in suis locis, si vita comes fuerit, Domino praebente dicetur ’.

14. *sacramentum resurrectionis et ecclesiae*] Hieron. in Ezech. 40 (M. 25, 369) : ‘ in introitu octo ponuntur cubita, ut interiora vestibuli nequaquam septenarium numerum et sex cubita et palmum unum, sed octonarium teneant, qui ad resurrectionis et diei Dominicae pertinent sacramentum ’. Eodem tamen octonario numero Ecclesiae quoque sacramenta signari docet, Dialog. cont. Lucifer. n. 22.

15. *Prius nomen* etc.] Hieron. in Ezech. 6 (M. 25, 60) : ‘ Quando igitur duo Domini et Domini iuncta sunt nomina, prius nomen commune est, secundum proprie Dei, quod appellatur ἄῤῥητον, id est ineffabile ’. Ibid. in cap. 28, col. 278 : ‘ primum nomen tetragrammaton est, quod proprie ad Deum pertinet et ineffabile dicitur : secundum commune, quod saepe in hominibus invenitur ’. Confer etiam hosce Commentariolos infra, ubi de ps. CIX.

apud Hebraeos quattuor litterarum est, iod, he, vau, he: quod proprie Dei vocabulum sonat, et legi potest Iaho, et Hebraei ἄῤῥητον, id est ineffabile opinantur. Secundum vero Adonai omnium commune est, quod saepe et in hominibus ponitur. *Quia videbo caelos opera digitorum tuorum.* Qui visurum se esse promittit, necdum in praesenti videt. ‘ Videbo ’, inquit : tunc enim etiam rationem operis eius cursusque cognoscam. Aliter videt gubernator navem, aliter medicus aegrotantem, aliter picturam pictor, quam inperitorum rudes oculi. *Minorasti eum paulo minus ab angelis.* In hebraeo pro eo quod est ‘ ab angelis ’, qui dicuntur MALACHIM, ‘ Deum ’ habet, hoc est ELOIM. Hunc locum apostolus in epistula ad Hebraeos super Xpisto interpretatur. *Qui pertranseunt semitas maris.* Sancti, quos per tropologiam pisces appellat, non permanent in mari, sed per maris semitas transeunt.

VIIII.

In finem pro absconditis filii. Licet Aquila pro absconditis filii ‘ adulescentiam filii ’ posuerit, tamen sciendum in hebraeo haberi ‘ pro morte filii ’. Denique et Symmachus in hunc modum transtulit : ‘ Pro victoria de morte filii ’. Totus igitur psalmus per tropologiam ad Xpisti pertinet sacramentum. Unde et Septuaginta interpretes Xpisti passionem et resurrectionem, quae ignota

8 *cursus*] EC ; *cursum* AMβ. 9 *navem*] *navim* A 2 manu.

12. *Deum habet*] Psalterium iuxta hebr. Hieronymi, ed. P. de Lagarde p. 10 : ‘ Minues eum paulo minus a Deo ’.
13. *in epistula ad Hebraeos*] 2, 7.
22. *ad Xpisti p. sacramentum*] Hieron. in ep. ad Ephes. lib. 3 initio : ‘ ... valde eiusdem epistulae congruit sacramentis ; de quibus et noni psalmi titulus praenotatur, Pro arcanis filii ’.

prius mundo fuit, per verbum absconsionis celare voluerunt, ne a gentibus illo tempore facile nosceretur. *Paravit in iudicio sedem eius.* ‘ Omne enim iudicium Pater dedit Filio ’. *Adiutor in opportunitatibus in tribulatione.* Sensus est ille, qui et alibi : ‘ Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me ’. *Adnuntiate in gentibus adinventiones eius.* Pro adinventionibus in hebraeo ‘ commutationes ’ habet : ut significetur proprie in gentibus praedicatio, secundum illud verbum Domini dicentis : ‘ Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructum eius ’. *Canticum diapsalmatis.* Ex hoc ostenditur loco, diapsalma non esse silentium : canticum quippe esse silentii nullo pacto potest. *Sciant gentes quia homines sunt:* quae nunc vivunt ritu bestiarum. *Omnium inimicorum suorum dominabitur.* ‘ Nullus absque peccato, ne si unius quidem diei sit vita eius ’; et licet aliquis postea sanctus sit, tamen ei diabolus aliquando dominatus est. Aliter: nemo ita inimicus est diaboli, sicut qui peccator est: dum propter peccata quoque eius diabolus postea punietur. Iustus vero amicus est diaboli: propter

2 *nosceretur*] ECβ; *agnosceretur* A. 4 *oportunitatibus* EAC. Deficit β usque ad finem psalmi. 9 *in gentibus*] EAM; *in gentes* C. 11 *fructum*] EAM; *fructus* C. 14 *quae nunc*] EC; *qui* A. Conf. epistulae Clementinae versionem, § 58 : ‘ in numero salvatorum gentium ’ (Anecd. Mareds. II, 54). 16 *ne si*] EA; *nec si* C. 18 *sicut qui*] CA; *nisi qui* E. 20 *punietur*] C, *ponietur* E; *punitur* A.

1. *celare voluerunt*] Saepissime LXX Interpretibus hanc formidinem vitio vertit Hieronymus, ut Comm. in Is. 2, 20; in Hierem. 17, 1; praefat. in Pentateuch., in lib. Isaiae ; Contra Ruffin. 2, 32 etc.

4. *Filio*] Joan. 5, 22.

5. *alibi*] Ps. 119, 1.

8. *commutationes habet*] Ita certe Aquila apud Theodoret. ἐναλλαγάς (P. Gr. 81, 928).

10. *dicentis*] Matth. 21, 43.

12. *diapsalma non esse silentium*] Hieronymus ep. 28, n. 2 : ‘ Rursus nonus psalmus distinguatur cantico diapsalmatis : cum utique si, ut quibusdam videtur, diapsalma est indicium silentii, canticum silentii esse non possit ’.

16. *vita eius*] Iob iuxta LXX 14, 4-5.

iustum siquidem diabolus non punietur. Aliter: quando baptizamur renuntiantes diabolo et pompae eius, foedus quoque cum eo facimus, et in amicitiam talem coimus, ut nec ille nos tangat, nec nos de his quae eius sunt aliquid contingamus. Quamdiu pactum huiuscemodi servaverimus, non nobis dominabitur diabolus: si vero fracto foedere labamur ad vitia, inimicis nobis et praevaricatoribus dominabitur diabolus. *Sedet in insidiis cum divitibus.* Pulchre hoc versu uti possumus, si quando ex senatus consulto in Christianos persecutio concitatur. *Tibi relinquitur iustus.* Hoc est: aut Dei solius auxilio sublevandus est, aut ad iniuriam tuam relinquitur, si quando angustiis conflictatur.

X.

Transmigra in montes sicut passer. Vult iustum ad desertum migrare, ut ibi eum facilius elidat. *Ut sagittent in obscuro rectos corde.* Numquam enim in luce pugnant, sed semper in tenebris. Quapropter iustus aiebat: ' Lu-

11 *iustus*] Ita omnes codd. 15 *in montes*] scripsi (ἐπὶ τὰ ὄρη LXX); *in monte* E, in quo *s* ideo omissa esse videtur, quia ab eadem littera coniunctio sequens incipit; *in montem* CA. 16 *desertum*] codd.; *deserta* β. 17 *in luce pugnant*] ECβ; *in lucem pugnat* A.

2. *et pompae eius, foedus quoque* etc.] Hieron. ep. 130, n. 7: ' secundo post baptismum gradu inisti pactum cum adversario tuo, dicens ei, Renuntio tibi diabole, et seculo tuo, et pompae tuae, et operibus tuis: serva foedus quod pepigisti ' etc.

9. *hoc versu uti possumus*] Etiam alibi multus est Hieronymus noster in suggerendo, Scripturae sacrae testimonia cui rei adhibenda sint, v. gr. Comm. in Eccles. ap. Migne 23, 1093: ' utatur hoc testimonio in persecutione gentilium ad consolandum eum qui in martyrio perseverat ' ; ibid. col. 1116: ' Utamur hoc versiculo, si quando iustum virum atque sapientem videmus calumniam sustinere ' ; col. 1132: ' Possumus hoc testimonio uti adversus episcopos ' etc.

18. *aiebat*] Ps. 118, 105.

cerna pedibus meis verbum tuum, Domine. ' *Iustus autem quid fecit?* Id est: nihil dignum fecit, ut mereatur interfici.

XI.

Labia dolosa, in corde et corde locuti sunt. Symmachus ita transtulit: ' Labia lubrica: in corde aliud est, et aliud loquitur. ' *In circuitu impii ambulant.* Cum transtulerit nos de praesenti saeculo in futurum, tunc impii foris ambulabunt: nec poterunt intrare cum sanctis, quos tu secundum magnitudinem tuam tua sollicitudine conservasti.

XIII.

Non habet inscriptionem. *Dixit insipiens in corde suo.* Pro eo quod est ' insipiens ', in hebraeo NABAL positum est. Unde et Abigail de viro suo Nabal ait in monte Carmelo: ' Vere secundum nomen suum insipiens est '. *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Hunc psalmum de passione Xpisti referunt, quando omnes Dominum reliquerunt: in tantum ut Petrus quoque, qui apostolorum fuit princeps, negaverit. *Sepulcrum patens est guttur eorum.* Ab hoc versu usque ad eum ubi dicit, ' Non est timor Dei in conspectu oculorum eorum ', in hebraeis codicibus non habetur: quaeritur ergo quomodo apostolus hoc usus sit testimonio in epistula quam ad Romanos scripsit. Respondebimus apostolum de Deute-

9 *ambulabunt*] codd.; *ambulant* β. 10 *conservasti*] EAMβ; *servasti* C. 14 *NABAL*] ECβ; *NABUL* AM. 21 *ad eum*] C add. *locum.*

16. *insipiens est*] 1 Reg. 25, 25.
24. *ad Romanos*] 3,13 sqq.

25. *de Deuteronomio* etc.] In hac primum sententia fuerit Hieronymus,

ronomio, Psalterio, et ceteris scripturarum locis hoc testimonium texuisse. *Ibi timuerunt timore.* Hoc quod sequitur, *ubi non erat timor*, in hebraeis voluminibus non habetur.

XIIII.

Et obprobrium non accepit adversus proximos suos. Numquam a suis vicinis quasi noxius accusatur. *Timentes autem Dominum magnificat.* Non divites glorificat, non potentes: sed eos tantum qui Dominum timent.

XV.

In tituli inscriptione David. ‘ Tituli inscriptio ’ proprie in tumulis et sepulcris est, et quae mortuorum corpora tenent. Pro quo Aquila et Symmachus ‘ humilem et simplicem ’ et ‘ humilem inmaculatumque ’ posuerunt; significantes psalmum ad Xpistum proprie pertinere dicentem: ‘ Discite a me, quia humilis sum et mansuetus ’. *Quia bonorum meorum non indiges.* Eadem linea et in Iob scriptum legimus: ‘ Quid prodest Domino, si tu simplicem facias viam tuam? ’ Universa igitur bona,

2 *Hoc*] AMβ, E add. 2 m. sup. lin.; om. C. 12 *et quae*] EA; Cβ om. *et*. 14 *et humilem*] EAMC; om. β. 17 *Eadem linea e. i. I. scriptum*] C; *eandem lineam e. i. I. scriptam* EAMβ.

respiciens forte ad verba ‘ venenum aspidum ’ quae in Deuter. 32, 33 leguntur: at vero in praefatione libri XVI Comment. in Is. (M. 24, 568) cum Paulini testimonii partes subtilius dispiceret, de Deuteronomio prorsus reticuit.

16. *dicentem*] Matth. 11, 29.

17. *Eadem linea*] i. e. ut mihi videtur, ‘ eadem significatione ’. Confer Hieron. in ep. ad Tit. 1, 5 (M. 26, 596): ‘ ut scilicet ea quae a me correcta sunt et necdum *ad plenam veri lineam* sunt retractata, a te corrigantur, et normam aequalitatis accipiant ’.

in Iob] 22, 3 sec. LXX: ἢ ὠφέλεια ὅτι ἁπλώσῃς τὴν ὁδόν σου;

quae Dominus secundum formam servi in carne monstravit, non Patri prosunt, sed generi humano. *Multiplicatae sunt infirmitates eorum: postea adceleraverunt.* Gentes, de quibus nunc ecclesiam congrego, antequam idola earum multiplicarentur, Deum naturaliter noverant; sed postquam multiplicata sunt idola (quod Septuaginta 'infirmitates' interpretati sunt), relinquentes ea, ad me celerrime sunt reversi. *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus.* Spiritalis religio novi testamenti. *Non memor ero nominum eorum per labia mea.* Mutamur quippe in lavacro, et ex filiis hominum vocamur filii Dei. *Tu es qui restitues hereditatem meam mihi.* Hoc est quod in evangelio dicitur: 'Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum ad me'. *Funes ceciderunt mihi in optimis.* Pro uno Israhel, universi orbis hereditatem sum consecutus. *Benedicam Dominum, qui mihi tribuit intellectum.* Qui sapientia Dei est, non indiget ipsa sapientia; sed secundum illud accipiendum est, quod in evangelio dicitur: 'Iesus proficiebat aetate, sapientia et gratia coram Deo et hominibus'. *Insuper et usque ad noctem erudierunt me renes mei.* Noctem, tempus significat passionis: in quo interiori eruditus est divinitate humanae non credere fragilitati. *Propter hoc laetatum est cor meum.* Propter resurrectionem laetatus sum, quia per eam liberatus est mundus.

15 *Israhel*] *Istrahel* E. 16 *consecutus*] ECβ; *constitutus* AM. 17 *ipsa*] EAMβ; *ipse* C. 22 *eruditus*] codd.; *erudita* β. *humanae non credere fragilitati*] Codd. sed in E corrector sup. *credere* adposuit aliud verbum, quod vix iam possis legere, fortasse *cedere*; *humana fragilitas* β.

3. *Gentes... sunt reversi*] Confer adnot. crit. ad p. 22, l. 14.
13. *in evangelio*] Ioan. 6, 44.
19. *dicitur*] Luc. 2, 52.

XVI.

Probasti cor meum, et visitasti nocte. Etiam in angustiis me probasti, quae tristes et velut quadam pressurarum sunt nocte tenebrosae. *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras.* Timens futura supplicia, quae legis trangressoribus comminatus es, duris me laboribus exercui, et subieci corpus animae potestati. *Erue animam meam ab impio: gladium tuum ab inimicis manus tuae.* Ordo: gladium manus tuae erue ab inimicis tuis. Inimicus enim accepit potestatem, ut propter peccata nos puniat; et, 'Quos tradidi Satanae, ut discant non blasphemare', ait apostolus. *Saturati sunt filiis, et reliquerunt residua parvulis suis.* Propter ambiguitatem verbi, quidam pro filiis 'porcinam' scriptam arbitrantur. Quod Symmachus hebraeam exprimens veritatem transtulit: 'Saturabuntur filii, et relinquent residua sua parvulis suis'.

XVII.

Diligam te, Domine, virtus mea. Totus hic psalmus sub persona David ad Xpistum pertinet. *Et inclinavit caelos, et descendit.* Hoc est quod in alio psalmo ait, 'Descendet sicut pluvia in vellus': quia humilem se nobis

3 *quae tristes et velut quadam pressurarum sunt nocte tenebrosae*] EC; *quaedam* AM; *noctes* (*s* add. sup. lin.) A; *quia tristis et velut in quadam pressura sum noctis tenebrosae* β. 9 *Ordo*] C, E in quo tamen littera *d* statim expuncta est; *oro* AMβ. 14 *scriptam*] EAM; *scriptum* Cβ. 15 *hebraeam*] EAMβ; *hebreum* C. 16 *filii*] EAM cum Eusebio et Theodoreto (χορτασθήσονται υἱοί); *filiis* Cβ.

12. *apostolus*] 1 Tim. 1, 20.

13. *ambiguitatem verbi*] graeci scilicet, υἱῶν et ὑείων.

21. *in alio psalmo*] 71, 6.

et in forma servi occultum praebuit et latentem. *Et caligo sub pedibus eius.* Invisibilem substantiam Dei, et iudiciorum occulta significat; quod in sequentibus manifestius ostendit dicens: *Posuit tenebras latibulum suum. Et revelata sunt fundamenta orbis terrarum.* Quidam volunt de die passionis hoc dici: quando et petrae scissae sunt, et mortui resurrexerunt. *Et custodiar ab iniquitate mea.* Quia secundum apostolum non habitat in corpore nostro bonum, et ab adulescentia diligenter malis mens hominis adhaeret. *Quia quis Deus praeter Dominum?* Pulchre et Patrem ostendit, et Filium. Unus quippe Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Iesus, per quem omnia. *Et disciplina tua correxit me in finem.* ' Quem enim diligit, Dominus corripit '. Erigimur ergo, qui prius corrueramus, cum caesi a Domino fuerimus. *Erue me a contradicentibus populi.* Potest hoc et adversum haereticos, et adversum Iudaeos dici. *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Hoc idem et Esaias loquitur: ' Vae, gens peccatrix, filii alieni, populus plenus peccatis '.

XVIII.

Caeli enarrant gloriam Dei. Ex creaturis consequenter creator agnoscitur. Aliter: Caeli enarrant gloriam Dei, terra non potest enarrare. *Dies diei eructuat verbum,*

11 *unus quippe*] EAM; *unusquisque* C. 14 *Erigimur e. q. p. corrueramus*] EAMβ; *corrigimur e. q. p. curvi eramus* C. 16 *a contradicentibus*] EC; *a contradictionibus* AM. 23 *eructuat*] E; *eructat* CA.

8. *secundum apostolum*] Rom. 7, 18.
10. *adhaeret*] Gen. 8, 21.
12. *ex quo omnia... per quem omnia*] Cf. Rom. 11, 36.
14. *corripit*] Prov. 3, 12.
18. *Esaias*] 1, 4.

et nox nocti indicat scientiam. Paria paribus rettulit: quod ex ordine temporum ad Dei magis notitiam perveniamus. *In sole posuit tabernaculum suum.* In hebraeo ita habet: ‘ Soli posuit tabernaculum in eis ’, id est, in caelis Deus. *Exsultavit ut gigans ad currendam viam.* Per solem mystice de Xpisto intellegitur. *Et non est qui se abscondat a calore eius.* Nullus quippe est, qui non habeat semina intellectus Dei. *Lex Domini inmaculata, convertens animas.* Qui per creaturas Deum ante laudaverat, nunc eum per dationem legis incipit praedicare. *Delicta quis intellegit?* Tertia laudis divisio, qua docet inpossibile legis, quia per praevaricationem magis peccatum apparuerat in mundo, evangelii gratia fuisse conpletum: nec posse quemquam cogitationum sordibus liberari, nisi per adventum Spiritus sancti.

XVIIII.

Exaudiat te Dominus in die tribulationis. Quidam hunc psalmum dictum putant ex voce populi ad Xpistum loquentis, ut ad regem pariter et ad sacerdotem. *Mittat tibi auxilium de sancto.* Qui formam servi acceperat, recte ei quasi homini inprecatur auxilium. *Recordetur omnis victimae tuae.* Sacrificium Xpisti est, sive quod ei

4 *ita*] AMβ, E 2 m. sup. lin.; om. C. 5 *gigans*] EAM; *gigas* Cβ. 12 *quia*] ECAM; *quo* β. *praevaricationem*] Cβ add. *legis*. 19 *et ad*] EAM; praepositionem *ad* Cβ non iterant.

3. *In hebraeo ita habet*] Hieron. psalt. iuxta hebr. (ed. P. de Lagarde): ‘ Soli posuit tabernaculum in eis ’.

8. *semina intellectus Dei*] Hieron. in Galat. c. i, v. 15-16: ‘ Ex quo perspicuum fit, natura omnibus Dei inesse notitiam, nec quemquam sine Xpisto nasci, et non habere semina in se sapientiae et iustitiae reliquarumque virtutum ’ (Migne 26, 351).

omnes offerimus deprecando, sive quod pro omnibus suum ipse sanguinem fudit. Et est sensus: Ne patiaris quemquam perire, cum pro omnibus mortuus sis. *Et omnem voluntatem tuam impleat.* ' Pater, volo ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et isti in nobis unum sint '. *Isti in curribus, et isti in equis.* Currus et equi semper in Aegyptiis arguuntur. Alii credant idolis atque daemoniis : nos confidamus in Xpisto. *Domine, salvum fac regem, et exaudi nos in quacumque die invocaverimus te.* In hebraeo ita scriptum est : ' Domine salvum fac regem, qui exaudiet nos in quacumque die invocaverimus eum '.

XX.

Domine, in fortitudine tua laetabitur rex. Iste est rex, cui, ut in superiori psalmo scribitur, secundum formam servi oratur salus : Xpistus ' rex regum et dominus dominantium '. *Et super salutari tuo exsultabit vehementer.* Id est : in eo quod salvasti homines, Filius tuus, qui salvator est, exsultabit. *Desiderium cordis eius dedisti ei, et voluntate labiorum eius non fraudasti eum.* Iam quippe non sumus servi, sed amici: quod petivit, expletum est: quomodo ipse et Pater unum sunt, sic et

3 *mortuus sis*] ECβ; *mortuus sit* AM. 6 *equi*] C; *equis* E, ob primam litteram adverbii seq.; inde *equus* AMβ. 15 *cui ut in superiori psalmo scribitur*] EAM (in A coniunctio *ut* addita est sup. lin.); *cui et in superiori psalmo* (om. *scribitur*) Cβ (Codex S. Huberti : *cui et in superiori psalmo scribitur*). 18 *id est*] *iste est* E postea corr.

5. *unum sint*] Ioan. 17.
12. *invocaverimus eum*] Psalt. iuxta hebr. Hieron. : ' rex exaudiet nos in die qua invocaverimus eum '. Ita ap. Migne 28, 1202 ; cf. adnot. critic. P. de Lagarde p. 22.
17. *dominantium*] Apoc. 19, 16.
21. *sed amici*] Ioan. 15, 15.

nos in ipso unum sumus. *Posuisti super caput eius coronam de lapide pretioso.* Corona Domini, ecclesiae ex variis gentibus congregatio est, de qua Paulus sub persona credentium ait: ‘ Gaudium meum, et corona mea ’. *Vitam petivit, et dedisti ei.* Ut homo mortuus est, et ut homo resurrexit: Deus quippe vitam postulare non potuit. *Longitudinem dierum in saeculum saeculi.* Impia synagoga conticeat. Quis hominum vivit in saeculum et in saeculum saeculi? David et Salomon non amplius quam quadragenis annis regnaverunt. *Magna gloria eius in salutari tuo.* Impletum est quod ipse in evangelio postulavit: ‘ Pater, glorifica me apud temetipsum ’. *Laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo.* Hoc est: erit tecum semper in caelis. *Quia rex sperat in Domino.* Secundum corporis dispensationem. *Dextera tua inveniat omnes odientes te.* Nimia clementia Domini, cum etiam inimicos suos invenire desiderat. *Domine, in ira tua conturbabis eos.* Et hic clementia Dei non punit, sed turbat, ut ad paenitentiam convertantur. *Et comedet eos ignis.* Iste ignis est, de quo Dominus in evangelio ait: ‘Ignem veni mittere super terram, et quam volo ut ardeat’. De hoc igne et duo, quibus in itinere scripturas Salvator aperuit, dicebant: ‘ Nonne cor nostrum erat ardens in via, cum aperiret nobis scripturas? ’ *In reliquiis tuis praeparabis vultum eorum.* Pro reliquiis, in hebraeo ‘ in

5 *et ut homo*] C; coniunctio *et* in AMβ omissa, in E sup. lin. addita est. 10 *quadragenis*] EAMβ; *XL*ta C. 11 *quod*] *dictum* add. C, quod tamen mox expunctum est. 12 *apud temetipsum*] *apudmetipsum* E. 14 *sperat*] EAMβ; *speravit* C cum Rom. Psalt. 15 *Dextera tua*] AM add. *Domine.* 16 *omnes*] EAM; om. C. 24 *reliquiis*] *reliquis* E.

4. *corona mea*] Philipp. 4, 1.
12. *temetipsum*] Ioan. 17, 5.
21. *ardeat*] Luc. 12, 49.
24. *scripturas*] Luc. 24, 32.
25. *in hebraeo ‘in bonis’ habet*] Hanc lectionem nusquam alibi notatam inve-

bonis' habet. Sensus itaque iste contexitur: Ad similitudinem sanctorum, quos tibi de omni orbe servasti, etiam eos, qui tormentis purgati sunt, esse facies, ut iuxta vultum sanctorum vultus quoque esse incipiant peccatorum: hoc est, ut tales sint qui peccatores fuerunt, quales et ii qui sancti sunt.

XXI.

In finem pro adsumptione matutina. Adsumptio matutina resurrectionis dominicae et ascensus ad Patrem significat sacramentum. Hanc inscriptionem Hebraei aliter habent: ' Pro cervo matutino '. Et interpretatione perversa putant de Esther totum vicesimum primum psalmum esse conpositum: quod videlicet ipsius periculo et intercessione apud regem sit de periculo Israhel populus liberatus. Sed nos cervum, qui interficiat serpentes et venena consumat, nullum alium nisi Xpistum intellegimus, sicut totius psalmi contextus ostendit. *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?* Hoc versiculo Dominus in cruce pendens usus est: ex quo animadvertimus totum

6 *ii*] scripsi; *hii* E; *hi* C. 11 *Pro cervo matutino*] EAMβ; *Pro cerva matutina* C. Lege notam Martianaei ad hunc locum Psalt. hebr. Hieron. ap. Migne 28, 1203. *Et*] om. AM. 12 *Esther*] *hester* codd. 18 *meus*] *intende mihi* add. C; *respice in me* β.

ni. Videtur ergo Hieronymus בְּמֵיטָבֶיךָ legisse pro בְּמֵיתָרֶיךָ quod in textu hodierno habetur. Et ita quidem ' in commentariolis, ubi, sicut ipse ait (Contra Ruffinum 1, 19), libertas est disserendi '; ceterum Psalterium ex hebraeo in latinum vertens, quasi immemor expositionis antiquae *funes tuos* posuit, ' ne scilicet violentus videretur interpres, et Iudaicae calumniae locum daret '.

12. *de Esther... esse conpositum*] Hieron. in Matth. 27, 46: ' Ergo impii sunt, qui psalmum istum ex persona David, sive Esther et Mardochaei dictum putant. '

15. *qui interficiat serpentes*] Hieron. Comm. in Is. 14, 5: ' cervae... quae odore narium serpentes extrahunt de cavernis, et venenata interficiunt animantia '.

psalmum a Domino in cruce posito decantari. Quod autem habet in medio ‘ intende mihi ’, in hebraeis codicibus non habetur; et adpositum vox Domini declarat, quae illud etiam in evangelio praetermisit. *Longe a salute mea verba delictorum meorum.* Aquila hunc locum ita interpretatus est: ‘ Longe a salute mea verba gemitus mei ’. Symmachus: ‘ verba mugituum meorum ’. Quinta et sexta editio: ‘ verba clamoris mei ’. Et est sensus iuxta ceteros interpretes: Gemitus mei atque conatus, quibus semper populum Israhel salvare quaesivi, longe facti sunt a salute mea, quam populo tribuere cupiebam: quia ipsi noluerunt recipere sanitatem. Iuxta Septuaginta vero interpretes iste sensus est: Hoc, quod salutem deprecor, quod me conqueror derelictum, non ex propria persona loquor, sed ex populi, cuius peccata in meo corpore ipse suscepi. Unde dico: longe sunt a salute mea verba ista, quae fundo. Non enim tam mihi salutem postulo, qui Deus sum, quam populo, qui salute indiget. *Clamabo per diem, et non exaudies: et nocte, et non ad insipientiam mihi.* In die pendens non exauditur a Patre; nocte ab inferis victor resurgit. Aliter: qui in gaudio non exauditur, exauditur in lacrimis. Unde ait: Non in stultitiam mihi, id est, non frustra clamavi. Et

6 *ita*] om. E; *sic* β. 7 *mugituum*] ECAM; *gemituum* β. 10 *semper*] ECβ; om. AM. 15 *in meo*] ECMβ; *in medio* Cod. sancti Amandi. Hac quoque nostra aetate multi in Hannonia ‘ meius ’ pro ‘ meus ’ perperam pronuntiant. 18 *salutem indiget* E.

4. *praetermisit*] Hieron. in Matth. 27, 46 : ‘ illudque quod in medio versiculo legitur, Respice in me, superfluum est. Legitur enim in hebraeo: Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ? ’. Idem contra Ruffin. II, 34 : ‘ Et in ipsa cruce *Eli Eli lema azabathani*, quod interpretatur, Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti ? non ut a Septuaginta positum est, Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti ? ’

Aquila transtulit ex hebraeo, dicens: 'Et nocte, et non tacebis'; id est, audies me, respondebis mihi, facies quod oravi. *Ego autem sum vermis, et non homo.* Hoc propter humilitatem adsumpti corporis loquitur, Esaia quoque eadem concinente: 'Ne timeas, vermis Iacob'. *Obprobrium hominum.* Quod maius obprobrium, quam crucis? *Et despectio plebis.* Iudaici populi derisus. *Tauri pingues circumdederunt me.* Pro pinguibus, Symmachus 'altiles' interpretatus est. In hebraeo verbum ponitur BASAN, quod et 'ignominia' transferri potest. *Quia circumierunt me canes multi.* Pro canibus, in hebraeo habet CALABIN, quod Aquila et Theodotion 'venatores' interpretati sunt.

XXII.

Dominus pascit me, et nihil mihi deerit. De isto pastore et Iezechiel loquitur: 'Suscitabo pastorem, et pascet eos, servum meum David'. *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* 'Quem enim diligit, Dominus corripit'.

XXIII.

Levate portas, principes, vestri. Pro quo in hebraeo positum est: 'Levate, portae, capita vestra'. *Dominus*

2 *audies*] ECβ; *audiens* AM. *facies*] *faciens* A (*n* add. sup. lin.) 9 *verbum*] *verbo* C. 11 CALABIN] Ita codd., quemadmodum passim invenitur σεραφείν et seraphin pro σεραφίμ. 16 *servum meum*] C; *servus meus* EAMβ; καὶ ποιμανεῖ αὐτούς, τὸν δοῦλόν μου Δαυίδ LXX. 20 *vestri*] EA Psalt. Rom. et ipse Hieronymus, Comm. Is. 63, 1 in edit. Martianaei; *vestras* M (2 m. mutat. in *vestri*), Cβ. *pro quo*] EAMβ; *pro hoc* C.

5. *vermis Iacob*] Is. 41, 14.
10. *ignominia t. potest*] Hieron. in Is. 2, 13: 'Basan regio est Arabiae... et interpretatur αἰσχύνη, id est ignominia'.
12. *et Theodotion*] Adde et ipsum Hieronymum in Psalt. iuxta hebr.
16. *David*] Ezech. 34, 23.
18. *corripit*] Prov. 3, 12.
20. *Pro quo in hebraeo* etc.] Hieron.

virtutum ipse est rex gloriae. Pro Domino virtutum, in hebraeo legitur ‘ Dominus Sabaoth ’: quod in alio loco Septuaginta interpretes ‘ omnipotentem ’ transtulerunt.

XXIIII.

Peccata adulescentiae meae et ignorantiae meae ne memineris. Istum et aetas excusat, et ignorantia. Unde intellegimus eum, qui peccet in adulescentia, et non ignoret, veniam non habere. ‘ Servus quippe, qui novit voluntatem domini sui, et non facit illam, vapulabit multum ’. *Omnes viae Domini misericordia et veritas.* Quia et ipsa misericordia aequis est librata ponderibus. *Quia unigenitus et pauper sum ego.* Sic et Helias solus remansit, et Hieremias solus sedit et flevit, a malis omnibus separatus. Unde et David alibi : ‘ Deus habitare facit unius moris in domo ’. *Et odio iniquo oderunt me.* Iniquum odium ad distinctionem iusti dicitur.

XXV.

Ure renes meos et cor meum. Quid renes sonent, in corde significat. *Quia misericordia tua in conspectu oculorum meorum est.* Sic petit iudicium, ut misericor-

7 *peccet*] EC; *peccat* AMβ. *ignoret*] ECM A (1 m.); *ignorat* A (2 m.) β. 8 *habere*] Codex Carthus. add. verba *nisi egerit paenitentiam*, quae quidem meticulosi glossatoris mihi sapiunt ingenium. 11 *unigenitus*] E (1 m.) C (μονογενής LXX); *unicus* E (2 m.) AM. 14 *Deus*] C (ὁ Θεὸς κατοικίζει LXX); *dicit* (om. *Deus*) EAMβ.

in Psalt. iuxta hebr. : ‘ Levate, portae, capita vestra ’.

3. *omnipotentem transtulerunt*] Hieron. Comm. in Is. 1, 9 : ‘ Pro *Domino exercituum*, quod nos secuti Aquilam in latinum vertimus, in hebraeo legitur *Dominus sabaoth* : quod LXX interpretes pro locorum qualitate dupliciter transferunt, aut *Dominum virtutum*, aut *Dominum omnipotentem* ’.

9. *vapulabit multum*] Luc. 12, 47.

15. *in domo*] Ps. 67, 7.

diae recordetur. *Lavabo inter innocentes manus meas.* In bonis operibus lavabo manus meas, quae peccatis ante sordebant. *Dextera eorum repleta est muneribus.* Abstinendum a muneribus docet, culpans eos qui accipiunt munera.

XXVI.

David antequam ungueretur. Ter unctus est David: semel sub patre suo Iesse in Bethleem: secundo, in Hebron: tertio, quando regnavit super omnem Israhel. Quaere ergo, cui potissimum hic psalmus conveniat unctioni. Sciendum autem quod 'antequam ungueretur' in hebraeis voluminibus non habetur. *Unam petii a Domino, hanc requiram.* Quidam putant, unam caritatem, sive gratiam, aut certe unam petitionem dici: cum ZOTH verbum hebraeum absolute unum neutrali genere sonet, et legatur: Unum petii a Domino, hoc exquiram. *Quia pater meus et mater mea reliquerunt me.* Potest et de David simpliciter accipi, quod minimus inter fratres et a

7 *ungueretur*] E; *ungeretur* C. 8 *sub patre*] *suppatre* E. *Bethleem*] *Bethlem* E. *secundo*] *secundum* E. 9 *Chebron*] scripsi. Cf. Hieron. De nomin. hebr. ap. Migne 23, 821 et De situ et nomin. loc. hebraic. ibid. col. 934; *Cebron* E; *Ebron* C. *Israhel*] β addit *in Ierusalem.* 14 ZOTH] Ita omnes mss., licet editores Breviarii *ahath* scribendum sibi esse duxerint; ego autem fas non putavi a concinentibus inter se codicibus heic loci discedere. זאת, uti omnes norunt, forma est feminina pronominis demonstrativi apud Hebraeos. 16 *legatur*] *legitur* C (postea corr.) *unum .. hoc*] EAM; *unam .. hanc* C. *exquiram*] AM; *exqueram* E; *requiram* C. 17 *reliquerunt*] EC; *dereliquerunt* AM.

7. *Ter unctus est David*] Hieron. Comm. in Habacuc 3, 13 (Migne 25, 1389: 'Volo aliquid dicere, sed timeo ne negligentibus occasionem ruinae tribuam: quod in scripturis sanctis idem homo frequenter unctus inveniatur. Denique David tertio unctus est'.

15. *neutrali genere sonet*] Hieron. in Eccles. cap. 7 in fine: 'Quod enim nos solemus absolute et neutraliter appellare, id est, hoc quaesivi, istud volui invenire, Hebraei feminino genere pronuntiant, sicut in psalmo: *Unam petii a Domino, hanc requiram*, pro eo quod est, unum'.

parentibus contemptus, a Domino electus est per Samuelem. In commune vero, parentum in filios amor morte finitur: Dei amor crescit in tempore. *Et mentita est iniquitas sibi.* Testes flagitiosi in eo, quod contra alios mentiuntur, sibi mentiuntur, dum in se supplicia praeparant, putantes Deum non vindicare mendacia.

XXVII.

Et adsimilabor descendentibus in lacum. Lacus significat infernum, locum videlicet eorum qui sub custodia retinentur. Et alibi scribitur: ‘ Usque ad captivam, quae erat in lacu ’. *Da illis secundum opera sua.* Quia te non intellegunt per beneficia, intellegant per cruciatus. *Et refloruit caro mea.* Pro carne, Theodotion ‘ cor ’ interpretatus est. Aliter: quippe consurreximus Xpisto, et de resurrectione dicitur: ‘ Ossa vestra ut herba orientur ’. *Et protector salutarium xpisti sui est.* Quicumque in Xpisto baptizatus est, et ipse xpistus vocatur. Sciendum autem, quod et iste psalmus, excepta una littera, in hebraeis voluminibus scriptus sit secundum ordinem litterarum.

6 *vindicare*] EAMβ; *vindicaturum* C. 9 *infernum*] E (2 m.) AMβ; *inferum* E (1 m.) C. 11 *Quia*] *Qui* β. 12 *intellegant*] C add. *te*. 14 *quippe*] post *consurreximus* reicit C.

8. *Lacus significat infernum*] Hieronymus in Ezech. c. 32 (Migne 25, 329): ‘ Quod autem lacus vocetur infernus, perspicue psalmus ille demonstrat, in quo paenitens loquitur: *Adsimilatus sum cum his qui descendunt in lacum* ’.
10. *alibi*] Exod. 12, 29.
15. *dicitur*] Is. 66, 14.
19. *secundum ordinem litterarum*] Aut memoria fallitur Hieronymus, aut id, quod de psalmo XXIV dicendum erat, ad vicesimum septimum librariorum errore subductum est. Ceterum non sibi ipse satis constat S. Doctor, dum psalmos, quos vocant acrostichos, recenset. Cf. not. editorum ap. Migne 28, col. 596 et 1206, necnon ipsummet Hieronymum infra in Commentariolo psalmi CX.

XXVIII.

Vox Domini super aquas. Haec sunt aquae, quae laudant in caelestibus Dominum. ' Vox clamantis in deserto '. *Deus gloriae intonuit.* ' Hic est Filius meus dilectus mihi, in quo conplacui '. *Dominus super aquas multas.* Ipse Xpistus Dominus, cum multis lavacrum accipiens. *Vox Domini in fortitudine.* ' Facite fructum dignum paenitentiae '. *Vox Domini in decore.* ' Dimitte modo: sic enim decet nos implere omnem iustitiam '. *Vox Domini conterentis cedros.* Superbos quosque. ' Ecce securis ad radices arborum posita est '. *Et comminuet eas ut vitulus Libani.* Ramos earum et virgulta calcibus verberans. Pro hoc in hebraeo habet: ' et vitulus Libani '. *Vox Domini incidentis flammam ignis.* Paenitentiam Ioannes in deserto praedicans, omnem gehennae restin-

2 *Haec* E (in quo tamen littera *c* postea erasa est) C. Priorem scribendi rationem, utpote quae passim alibi in mss. inveniatur, servandam esse existimavi. 6 *Ipse*] C add. *est.* 12 *eas*] EC; *eos* A (post. corr.) M. *ut vitulus*] Accusativum licet forte exspectaveris, uti apud LXX et in utroque psalterio Romano et Gallicano legitur, at certe codices nostri omnes *ut vitulus* exhibent, et ita scribendum esse vel quae proxime sequitur Hieronymi interpretatio declarat. *earum*] *eorum* C. 13 *habet et vitulus Libani*] Ita iterum omnes MSS. et ipsum Breviarii exemplar Hubertinum, etsi in edit. Martianaei legitur *habet et ut vitulus Libani.* Porro possitne aliquid pro ista lectione dici, nondum liquido mihi patet; immo vero fateor nusquam me alibi in hisce commentariolis diutius haesisse. Cum igitur res in incerto maneret, antiqua exemplaria, sicut meus est mos, hic quoque secutus sum. In psalterio Hieronymi iuxta Hebr. apud Paulum de Lagarde legitur *quasi vitulus Libani*, apud Martianaeum vero et Vallarsium *quasi vitulum Libanum*, ubi insuper vox *Libanum* ad sequentia trahitur. 14 *incidentis*] C (*incedentis* E); *intercidentis* Aβ. 15 *restinguebat*] Eβ; *extinguebat* AC.

3. *in deserto*] Matth. 3, 3.
5. *conplacui*] Ibid. v. 17.
8. *paenitentiae*] Ibid. 8.
9. *iustitiam*] Ib. 15.
11. *posita est*] Ib. 10.
13. *Pro hoc*] id est, quantum auguror, pro hoc versiculo, non qualis ab auctore modo prolatus et explanatus est, sed qualis in graecis et latinis exemplaribus legebatur: ὡς τὸν μόσχον τὸν Λίβανον et *tamquam vitulum Libani.* In translatione vero ex hebraico, quam Hieronymus confecit, codices fere omnes, ut dictum est supra, lectioni *vitulus Libani* adstipulantur.

guebat ardorem. *Vox Domini concutientis desertum.* Anima, quae deserta fuerat occupantibus ante se vitiis, ad verba paenitentiae commovetur, ut exeuntibus ab illa vitiis habitabilis Deo fiat. *Dominus diluvium inhabitat.* Aridam terram Deus non possidet. Simul adtende vim verbi, quod non dixerit aquas, sed diluvium: ut abundantiam gratiae spiritalis ostenderet.

XXVIIII.

Psalmus cantici dedicationis domus David. Dedicatio domus David, resurrectio Salvatoris intellegitur, in qua omnia vitae corpora dedicantur. *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.* Potest hoc et de tempore passionis, et de resurrectionis et consummationis saeculi accipi.

XXX.

Esto mihi in Deum protectorem. Symmachus pro hoc interpretatus est ‘ in lapidem durissimum ’. *Et timor notis meis.* Quia amici mei propter metum inimicorum a me longe recesserunt. Totus psalmus et super David iuxta historiam, et super Dominum iuxta prophetiam intellegi potest. *Absconde eos in absconditis vultus tui* et cetera. Similiter et hoc tam de David quam de Domino intellegitur: quia et David tuitus sit Deus a Saul et

2 *occupantibus ante se vitiis*] E (corr. ex *occupantis ante servitiis*) AMβ; *occupata a vitiis* C. 3 *ab illa*] AMCβ; *ex illa* E. 9 *domus David*] EC; om. AM. 10 *in qua*] *in quo* C. 13 *de resurrectionis*] E; AMC om. *de*. 17 *in lapidem*] EAM; C om. *in*. 22 *de Domino*] AMC; E om. *de*.

Abessalon, et Dominum a Farisaeis et a Iudaeis. *Quia veritatem requirit Dominus.* Aquila: ' Quia fideles servat Dominus '.

XXXI.

Cum infigitur mihi spina. Conscientiae stimulus atque peccati. *Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non adpropinquabunt.* Sine angustiis, ait, quae quasi aquis inundantibus conparantur, ad Deum sancti adpropinquare non poterunt: quia ' qui sustinuerit in finem, hic salvus erit '. *Intellegere te faciam, et docebo te in via hac, qua ingredieris.* Vox Domini loquentis inducitur, et docentis quomodo homo suum mereatur auxilium: si Dei videlicet praecepta custodiens recto feratur itinere, et quamquam ad perfectum munditiae venire non valeat, tamen in animalium modum pronus non feratur in vitia.

XXXII.

Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum. Trinitas manifestissime declaratur: Dominus, Verbum, Spiritus Domini. *Congregans ut in utre aquas maris.* Clausum mare litoribus ostendit. *Qui finxit per singulos corda eorum.* Quidam hunc locum

1 *a Iudaeis*] AMC; E om. *a.* 5 *Cum*] EC; *Dum* AM. *Conscientiae*] AMC; in cod. E ultima *e* add. sup. lin.; C addit *est.* 11 *hac*] *hanc* E. 13 *itinere*] E inserit: *ad perfectam munditiam dicit hominem venisse non posse;* β: *itaque ad perfectum munditiae dicit hominem venire non posse.* Quam quidem adnotationem ex margine in textum perperam receptam esse existimo. Cf. adnot. crit. ad p. 4, l. 4. 20 *in utre*] EC; *in utrem* AM Psalt.Rom. 21 *litoribus*] E (corr. ex *lictoribus*) A 1 m. M; *littoribus* A 2 m. C. 22 *finxit*] *fincxit* E.

10. *salvus erit*] Marc. 13, 13.

mendaciter ad illud referunt, quod animam ex anima aestiment esse generatam, et in Adam omnium animas contineri: quia id quod graece dicitur κατὰ μόνας, non unum, sed per multos quemque significet.

XXXIII.

David, quando mutavit faciem suam coram Abimelech, et dimisit eum, et abiit. Mutatio faciei in verborum mutatione monstratur, quando a Saul se missum esse simulavit. Aut si veram mutationem vultus volumus intellegere, Abimelech sciamus dictum esse pro Anchus. Nec in nomine error est, cum ex patre rege natus etiam Abimelech potuerit appellari: Abimelech quippe interpretatur, Pater meus rex. *Inquire pacem, et sequere eam.* Non sufficit malum fugere, nisi bonum quoque feceris. *Iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde.* Iuxta, non loco, sed auxilio. *Multae tribulationes iustorum.* Ergo qui tribulationem non patitur, iustus non est. *Mors peccatorum pessima.* Iustorum tribulatio morte finitur: peccatorum vero supplicia post mortem incipiunt.

XXXIIII.

Ego autem, cum mihi molesti essent, induebam me cilicio. Haec sunt arma sanctorum. Totus autem psal-

1 *mendaciter*] AMβ; om. C; sup. lin. 2 m. add. E. 2 *aestiment*] *estimant* (*a* ex *e*) A. 4 *quemque*] EAMβ; *unumquemque*] C. *significet*] *significat* A (*a* ex *e*) C; insuper C add. *psalmus.* 10 *pro Anchus*] EAM (Ἀγχοῦς LXX 1 Reg. 27 sq.); *pro Achis* Cβ. 11 *ex patre rege natus*] scripsi; *ex patre regeneratus* E; *ex patre regen**atus* A; *ex patre generatus* Cβ. 14 *sufficit*] EAMβ; *sufficiet* C. 16 *tribulationes*] E add. *sunt.* 17 *non patitur iustus non est*] EAMβ; *patitur iustus est* C.

mus ex persona Xpisti est, et per Xpistum ad omnes sanctos referri potest. *Quasi proximum, quasi fratrem nostrum.* Si ex persona David psalmum accipimus, proximum intellegimus Saulem: si ex Xpisti, Iudam proditorem proximum vocat. *Congregata sunt super me flagella, et non cognovi.* Quid non cognoverit, quaeritur. Quidam putant, dolorem vulnerum quae patiebatur in cruce. Sed melius ad peccata refertur: quod non habuerit conscientiam peccatorum, quare crucifixus sit. *Quia mihi quidem pacifica loquebantur.* 'Magister, licet tributum dare Caesari, aut non?' *Et dilataverunt super me os suum.* Non solum peccaverunt in me, sed etiam insultaverunt, dicentes: 'Si filius Dei est, descendat, et credimus illi'.

XXXV.

Dixit iniquus, ut delinqueret sibi. Id est, decrevit se peccare debere. *Et veritas tua usque ad nubes.* Qui spiritaliter scripturas nolunt intellegere, quomodo veritas Dei sit usque ad nubes dicant. *Homines et iumenta salvos facies, Domine.* Rationales quoque et inrationales. *In lumine tuo videbimus lumen.* Lumen Patris Xpistus est: in Xpisto Patris lumine lumen Spiritum sanctum vide-

2 *sanctos*] ECβ; om. AM. 3 *nostrum*] C add. *sic complacebam.* 4 *si ex Xpisti*] EAMβ; *si et Xpisti* C. 6 *cognoverit*] EAMβ; *cognovit* C. 7 *patiebatur* E (*eb* add. sup. lin.) AMβ; *patiatur* E (1 m.) C. 10 *pacifica*] ECM A 1 m. (LXX εἰρηνικά); *pacifice* A 2 m. β. 11 *dare*] EC A 1 m. M; *dari* A 2 m. β. *aut non*] codd.; *an non* β. 18 *intellegere*] β inserit *quaerendum est ab eis.* 19 *sit*] EAMβ; om. C. *dicant*] AM; om. ECβ. 20 *rationales*] AM; *rationabiles* EC (syllaba *bi* postea expuncta est). *quoque*] EAM; *quosque* C. *inrationales*] *inrationabiles* EAM; *irrationabiles* C (syllaba *bi* hic quoque expuncta est). 22 *videbimus*] AMβ; om. C; E 2 m. sup. lin. *videmus.*

11. *aut non?*] Matth. 22, 17. 14. *illi*] Ibid. 27, 40. 42.

bimus. *Eiecti sunt, et non potuerunt stare.* Et Cain eiectus est a facie Dei: et quia non erat coram Domino, habitavit in terra Naid, quae interpretatur σάλος, id est, fluctuatio, sive commotio. Eiectus est, et stare non potuit.

XXXVI.

Et iudicium tuum ut meridies. Tunc enim 'iusti fulgebunt ut sol in regno Patris eorum': et erunt clara omnia quae nunc abscondita sunt. *Noli aemulari in eo qui prospere agit in via sua.* Non te terreat impii felicitas brevis. *Quiesce ab ira, et dimitte furorem: noli aemulari, ut male facias.* Depone iram, ne iniqua patiens vicem reddere conpellaris. *Et quaeres locum eius, et non invenies.* Si locus diaboli peccatum est, erit tempus quando peccatum non erit: hoc autem tunc erit, cum exsultaverimus in multitudine pacis. *Non confundentur in tempore malo, et in diebus famis saturabuntur.* Tempus malum, tempus iudicii ostendit; in quo cum iusti non patiantur famem, de peccatoribus dicitur: 'Vae vobis qui saturati estis, quoniam esurietis'. *Vidi impium exaltatum, et elevatum sicut cedrum Libani: et transii, et ecce non erat.* Cum mundi huius pelagum transieri-

3 σάλος] EAM; *salus* C. 6 *meridies*] *meridiem* malim; codicum vero lectionem, sicut meus est mos, retinui. 9 *prospere*] *prospera* C. *via*] *vita* C. 11 *ut*] particulam *non* inserit E, quae tamen paulo post expuncta est. 20 *transii*] E; *transivi* CAM. 21 *pelagum*] Codd. et β.

3. *quae interpretatur σάλος*] Hieronymus, Hebr. quaest. in Genes. c. 4, v. 16: 'Quod Septuaginta Naid transtulerunt, in hebraeo Nod dicitur; et interpretatur σαλευόμενος, id est instabilis et fluctuans ac sedis incertae' (Migne 23, 994). Et in libro de Nom. hebr.: 'Naid, motus sive fluctuatio' (Ibid. col. 826).

7. *eorum*] Matth. 13, 43.

19. *esurietis*] Luc. 6, 25.

mus, tunc videbimus non esse diabolum, et locum eius nequaquam apparere peccatum. *Reliquiae impiorum peribunt.* Pro reliquiis, in hebraeo ‘ novissima ’ habet.

XXXVII.

Domine, ne in furore tuo arguas me. Totus psalmus ex persona paenitentis est: sed et ad Xpistum referri potest, sicut et sexagesimus octavus. *Conputruerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae.* Simile est huic illud, quod alibi ex persona Xpisti dicitur: ‘ Deus, tu cognovisti insipientiam meam ’. *Quia lumbi mei inpleti sunt inlusionibus.* Se unusquisque consideret, et titillantem corporis intellegat voluptatem, et conputet cum apostolo, quia ‘ Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? ’ Et illud: ‘ Neque enim quod volo hoc facio, sed quod nolo ’. *Amici mei et noti mei contra me steterunt.* Potest et de discipulis accipi, qui in passione metu territi a Domino recesserunt: in tantum, ut etiam eum Petrus tertio denegaret. *Ego vero tamquam surdus non audiebam, et tamquam mutus non aperiens os suum.* Et apud Pilatum Dominus non est locutus, et Esaias de eodem loquitur: ‘ Tamquam agnus ad victimam, non aperiens os suum ’. *Et non ha-*

2 *apparere*] AM inser. *id est.* 9 *illud*] EC; om. AM. 13 *et conputet cum apostolo quia*] AM; *et cum post* (*potest* 2 m. sup. lin.) *cum apostolo qui* E; *et potest cum apostolo loqui* C; *et tunc dicere potest cum Paulo apostolo* β (Codex Hubertinus: *cum ait Paulus apostolus*). Legendumne *et tunc potest cum apostolo loqui?* 14 *Et illud*] EAM; om. C. 17 *territi*] *teriti* E (postea corr.); *feriti* C (item corr.). 18 *denegaret*] *denagaret* E.

3. *novissima habet*] Symmachus τὰ ἔσχατα. Hieron. in Psalt. iuxta hebr. ‘ et novissimum impiorum peribit ’.
10. *meam*] Ps. 68, 6.
14 *huius*] Rom. 7, 24.
15. *nolo*] Ibid. 19.
22. *os suum*] Is. 53, 7.

bens in ore suo correptiones. Sic tacui accusatus, quasi non habens quid pro me respondere deberem. *Et sollicitus ero pro peccato meo.* Peccatum Xpisti, humani delicta sunt generis: propter quae et Patri dicitur nunc esse subiectus

XXXVIII.

Obmutui, et non aperui os meum, quia tu fecisti. Ideo patienter fero, quia te scio ad probationem me temptationibus reliquisse.

XXXVIIII.

Et non respexit in vanitates et insanias falsas. Est ergo spiritalis, id est, vera amentia, de qua et apostolus loquebatur: 'Sive mente excedimus, Deo'. Et in Actibus apostolorum ad eum dicitur: 'Insanis, Paule, insanis'. *Holocaustomata et pro peccato noluisti; tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me.* Quia sacrificia et caerimonias Iudaeorum, ablata superstitione legis veteris, spiritalis evangelii religione mutasti: propterea laetus in mundum venio. Et de me scribitur: 'In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum".

2 *quid ... deberem*] AMβ; *qui ... deberet* E (mox corr.) C. *pro*] *de* A 1 m. sup. lin. 4 *nunc*] EAMβ; *non* C. 8 *quia te scio*] Eβ; *quia tertio* AM; *quia cerno* C. 9 *reliquisse*] *reliquisses* AM. 17 *ablata superstitione*] Codd.; *et sabbata et superstitiones* β.

13. *Deo*] II Cor. 5, 13

14. *insanis*] Act. 26, 24.

21. *erat Verbum*] Io. 1, 1. — Hieron. Comm. in Eccles. circa fin. (Migne 23, 1171-2): 'Salvator quoque omnium retro sanctorum vocibus prophetatus ait: *In capitulo libri scriptum est de me*... Quidquid enim dixeris, si ad eum referatur, qui in principio erat apud Deum Deus Verbum, unum volumen est' etc.

XL.

Quando morietur, et periet nomen eius? Hoc est, quod in evangelii parabola scribitur, colonis dicentibus: ‘ Iste est heres, venite interficiamus eum, et nostra sit hereditas ’. *Numquid qui dormit non adiciet ut resurgat?* Sic me interficere festinabant, quasi post mortem resurgere non haberem. *Benedictus Dominus Deus Israhel a saeculo et in saeculum: fiat, fiat.* Pro ‘ fiat, fiat ’, in hebraeo scribitur ‘ amen, amen ’: quod Aquila πεπιστωμένως, id est ‘ vere ’ sive ‘ fideliter ’ transtulit. Et sciendum primum librum psalterii hic esse finitum: secundum vero esse a quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum: tertium a septuagesimo secundo usque in octogesimum octavum: quartum ab octogesimo nono usque in centesimum quintum: quintum a centesimo sexto usque ad finem.

2 *et periet nomen eius*] om. E. 4 *et nostra sit*] E (praepositione *ad* erasa ante *nostra*). Luc. 20, 14 ἵνα ἡμῶν γένηται; *et ad nos transit* (mutat. in *transibit*) C; *et nostra erit* AMβ iuxta Marc. 12, 7 καὶ ἡμῶν ἔσται. 8 *in saeculum*] *in saeculo* EC. 9 *quod Aquila* πεπιστωμένως] om. C. 13 *usque in*] Eβ; *usque ad* C. 14 *octavum*] EAMβ; *nonum* C.

4. *hereditas*] Luc. 20, 14.

9. *quod Aquila* πεπιστωμένως] Hieron. ep. 26, n. 4: ‘ Amen vero Aquila πεπιστωμένως exprimit, quod nos *fideliter* possumus dicere... Septuaginta γένοιτο, id est *fiat*. Unde et in fine librorum (in quinque siquidem volumina psalterium apud Hebraeos divisum est) *fiat fiat* transtulerunt, quod in hebraico legitur *amen amen* ’. — Comm. in Matth. 6, 13: ‘ Amen, signaculum orationis dominicae est: quod Aquila interpretatur *fideliter*, nos *vere* possumus dicere ’. — In Galat. 1, 5: ‘ Amen Septuaginta transtulerunt γένοιτο, id est *fiat:* Aquila πεπιστωμένως, *vere* sive *fideliter* ’. — Ibid. 5, 18; ‘ Amen enim Septuaginta interpretes *fiat;* Aquila, Symmachus & Theodotio *fideliter* sive *vere* interpretati sunt ’.

16. *usque ad finem*] Hieron. ep 140, n. 4: ‘ Aiunt Hebraei uno psalmorum volumine quinque libros contineri: a primo usque ad quadragesimum, et a quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum, et a septuagesimo secundo usque ad octogesimum octavum, et ab octogesimo nono, qui quarti libri initium est, et quem nunc disserimus, usque ad centesimum quintum: in

XLI.

Cum dicerent mihi per singulos dies: Ubi est Deus tuus? Cum ego te per paenitentiam et adflictionem corporis animaeque placare desiderarem, inimici mei, quasi in cassum haec facerem, dicebant: Ubi est Deus tuus?

XLIII.

Et gladius meus non salvabit me. Salvasti enim nos a tribulantibus nos. Quia in armis meis sperare non debeam, haec causa est: quod salvasti nos semper a persequentibus, et absque nostra virtute nostroque gladio custodisti. *Et non egredieris in virtutibus nostris?* Pressius legendum, ut sit sensus: Tu qui semper nos liberasti, nunc ergo nobis adversus hos dimicantibus non eris comes?

XLIIII.

In finem pro his qui commutabuntur. Pro quo in hebraeo ita habet: ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν. Quod autem ait ‘ Pro dilecto ’, totus psalmus refertur ad Xpistum, de

4 *placare*] EAM; om. C. 5 *facerem dicebant*] *faceremedicebant* E. 7 *salvabit*] *salvavit* CAM. 8 *tribulantibus nos*] E (*n* add. 1 m. sup. lin.) CM; *tribulationibus nostris* A. 13 *hos*] E 1 m. C; *hostis* E (*tis* add. 2 m. sup. lin.); *hostes* AM. 16 *qui*] CAM (Cf. Epist. 65, n. 4); *quae* E. *Pro quo*] AMβ; *pro quod* E; *pro hoc* C.

quorum omnium fine duplex *amen* positum est, quod Septuaginta transferunt *fiat fiat;* et a centesimo sexto usque ad finem ’.

17. ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν] Hieron. ep. 65, n. 3: ‘ Quadragesimum quartum psalmum legens in titulo reperi *In finem pro his qui commutabuntur* ... in hebraico scriptum est LAMANASSE AL SOSANNIM... quod... Symmachus more suo manifestius *triumphum pro floribus* interpretatus est ’.

quo Pater loquitur in evangelio: ‘ Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi conplacui ’. *A domibus eburneis, de quibus laetificaverunt te.* Multi per errorem pro domibus ‘ graves ’ dicunt: quia apud Graecos verbum βαρέων utrumque significat. *In fimbriis aureis. Circumdata varietate:* hic versus in hebraeis voluminibus non habetur.

XLVII.

Montes Sion, latera aquilonis. Quia ‘ boreas ventus est durus ’, et ‘ a borea exardescent mala ’, omnes sancti ecclesiae, qui montes vocantur Sion, temptationibus diaboli expositi sunt. *In spiritu vehementi confringes naves Tharsis.* Tharsis proprie mare interpretatur: ὁμωνύμως autem unus de duodecim lapidibus hoc vocabulo nominatur, eo quod maris habeat caerulei et viridantis colorem.

3 *laetificaverunt*] EAMβ; *delectaverunt* C. 9 *Montes*] EAM LXX; *mons* C Vulg. 10 *exardescent*] EAM; *exardescunt* C. 12 *confringes*] C (συντρίψεις LXX); *confringens* EAM. 13 ὁμωνύμως] *omonimos* CAM.

2. *conplacui*] Matth. 3, 17. — Hieron. ep. 65, n. 4: ‘ Carissimus autem ille est de quo... evangelium: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene conplacui ’.

5. *significat*] Hieron. ep. 65, n. 14: ‘ Pro eo quod nos transtulimus *domibus eburneis*, quia in graeco scriptum est ἀπὸ βαρέων ἐλεφαντίνων, quidam latinorum ob verbi ambiguitatem *a gravibus* interpretati sunt ’.

6. *hic versus*] Immo duo tantum ultima vocabula, cuius rei testis est ipse Hieronymus in laudata epistula n. 15: ‘ *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato.* Quodque sequitur, *circumdata varietate*, excepta editione Vulgata nullus interpretum transtulit ’.

9. *ventus est durus*] Eccli. 43, 20 sec. LXX: ψυχρὸς ἄνεμος βορέης.

10. *exardescent mala*] Hierem. 1, 14: Ἀπὸ προσώπου βορρᾶ ἐκκαυθήσεται τὰ κακά. Hieron. ep. 78, ubi de quarta mansione: ‘ possessor Aquilonis venti frigidissimi, a quo inardescunt mala super terram ’.

15. *viridantis colorem*] Hieron. ep. 37, n. 2: ‘ Quaeris, si Tharsis lapis chrysolithus sit, ut diversi interpretes volunt, ad cuius coloris similitudinem Dei species scribatur: quare Ionas propheta Tharsis ire velle dicatur, et Salomon et Iosaphat in Regnorum libris naves habuerint, quae de Tharsis solitae sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, ὁμώνυμον esse vocabulum, quod et Indiae regio ita appelletur, et

XLVIII.

Non videbit corruptionem, cum viderit sapientes morientes. Sapientes vocat huius saeculi, a quibus abscondit Deus mysteria, quae parvulis revelavit.

L.

Ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudicaris. Hunc locum diligentius in epistula ad Romanos Paulus edisserit: quod Deus cum possit de nobis iudicis auctoritate decernere, se nobiscum velit iudicari, ut magis iustitia appareat iudicantis. *In peccatis concepit me mater mea.* Obscurus locus, et altius retractandus. *Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.* Hoc est, quod in alio loco ait: ‘ Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua ’. *Docebo iniquos vias tuas.* Notandum quod post adulterium et homicidium possit aliquis doctor esse, si dignam egerit paenitentiam.

2 *corruptionem*] *correptionem* A. 9 *decernere*] EAM; *discernere* C (postea corr.) β. Post verbum *decernere*, Breviarium inserit *non hoc facit*; *non hoc fecit* E (post. m. sup. lin.), A (*fecit* mox mutato in *faciat*), M; om. C. *se*] C; *sed* EAMβ: quae mutatio inserendis voculis ‘ non hoc fecit ’, ut opinor, ansam dedit. 10 *appareat*] *pareat* C.

ipsum mare, quia caeruleum sit, et saepe solis radiis percussum colorem supradictorum lapidum trahat, et a colore nomen acceperit ’. — Comment. in Is. 2, 16: ‘ alii regionem putant Indiae, et hoc nomine etiam de duodecim gemmis lapidem appellari, qui apud nos vocatur chrysolithus, ob marini coloris similitudinem. Melius autem est, Tharsis vel mare vel pelagus absolute accipere ’.— In Daniel. 10, 6: ‘ Pro chrysolitho, qui unus est de duodecim lapidibus qui ponuntur in logio pontificis, in hebraeo habet Tharsis, quod Theodotio et Symmachus eodem verbo interpretati sunt, Septuaginta vero mare appellaverunt, iuxta illud quod in psalmo legimus, *In spiritu violento confringes naves Tharsis*’. Conf. Comm. in Is. 66, 18; in Ionam 1, 2 etc.

4. *revelavit*] Matth. 11, 25.

7. *ad Romanos*] c. 3, v. 4.

14. *de lege tua*] Ps. 118, 18.

16. *dignam egerit paenitentiam*] Hie-

LI.

Et adnuntiavit ei, et dixit ei: Venit David in domum Achimelech. In Regnorum libris et in ipso hebraico psalterio Abimelech scriptum est: sed quoniam BETH et CAPH apud Hebraeos litterae modico apice distinguuntur, ideo error facilius obrepsit.

LV.

In finem pro populo qui a sanctis longe factus est, David in tituli inscriptione, quando tenuerunt eum alienigenae in Geth. In hebraeo ita habet: ‘ Pro columba muta, longitudinum David humilis atque perfecti, cum tenuissent eum Filistiim in Geth ’. Columba muta, et David humilis atque perfectus, Xpistus in passione monstratur.

LVII.

Alienati sunt peccatores a vulva. Quidam putant de descensu animae in corpus: alii vero de Iudaeis intelle-

2 *dixit ei*] *ei* om. C. 9 *inscriptione*] Mss.; *inscriptionem* β LXX. 11 *longitudinum*] Eβ; *longitudinem* CAM. 12 *eum*] Cβ; om. EAM. 16 *putant*] Codd.; om. Brev.; *dici* add. E in marg. 2 m. 17 *in corpus*] EAMβ; *ad corpus* C.

ron. in Michaeam 3, 5 sqq. ‘ Animadverte in praesenti loco, posse aliquem docere post peccatum, si tamen vitia pristina digna paenitentia eluerit. Unde et David post adulterium et homicidium loquitur in psalmo... *Docebo*, ait, *iniquos vias tuas* ’.

6. *facilius obrepsit*] Eusebius Caesar. in ps. 33: ‘ Ἡ τῶν Βασιλειῶν γραφὴ Ἀχιμέλεχ περιέχει · ἐναλλαγῆς στοιχείου γενομένης, οὐδὲν δεῖ κινεῖσθαι · παρὰ γὰρ τὴν ὁμοιότητα τοῦ στοιχείου τοῦ βὴθ παρ’ Ἑβραίοις καλουμένου καὶ τοῦ χὰφ διαφόρως ἐξεδόθη τοὔνομα · σχεδὸν γὰρ ἓν καὶ ταυτόν ἐστι τὰ δύο στοιχεῖα, βραχυτάτης κεραίας μόνης ἐναλλαττούσης (Migne P. Gr. 23, 292). Ceterum ipse Eusebius fallitur, quandoquidem per ח, non per כּ Achimelech scribitur in hebraeo.

gunt, quod abalienati sunt a Deo, ex quo Maria genuit Salvatorem. *Deus conteret dentes eorum in ore eorum: molas leonum confringet Dominus.* In dentibus aperta persecutio, in molaribus significatur abscondita. *Cecidit ignis, non viderunt solem.* Peccatores Xpistum ignem vident, iusti solem iustitiae. Aliter: qui comminationibus scripturarum territus agit paenitentiam, huic per ignem suppliciorum sol verus ostenditur. *Ante quam intellegant spinae ramnum, quasi vivos, quasi in ira absorbet eos.* Ante quam peccata vestra ad finem usque perveniant, et cogitationum spinae in arborem ebulliant peccatorum, Deus vos corripiet, non iratus, sed quasi iratus: non est quippe Dei ira, sed emendatio. Et corripiet vos, non ut vivos, sed quasi vivos: qui enim spinas habent delictorum, vivi non merentur vocari.

LVIII.

Sine iniquitate cucurri, et direxi. Et iste psalmus ex persona Domini intellegi potest. Ait quippe: ‘ Venit princeps mundi istius, et invenit in me nihil ’. *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes: et circumibunt civitatem.* De his loquitur, qui in fine mundi ex Iudaeis credituri sunt. ‘ Cum enim subintroierit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel salvus erit ’. *Et non*

5 *ignis*] A sup. lin. add. *et.* 7 *territus*] om. C. 9 *spinae*] Brev. add. *vestrae.* *ramnum*] Ita codd. 13 *non ut vivos*] ECA (1 m.) β; coniunctio *ut* in M omissa, in A erasa est. 19 *istius et invenit*] EAMβ; *huius et inveniet* C. 21 *circumibunt*] E; *circuibunt* CAM.

19 *nihil*] Ioan. 14, 30. 23. *salvus erit*] Rom. 11, 25-26.

occidas illos, ne forte obliviscantur nominis tui: disperge eos in virtute tua. Noli penitus delere Iudaeos, quia populus tuus semper est appellatus: sed in toto eos orbe disperge, ut saltim sic emendati superbire desistant.

LVIIII.

Et percussit vallem Salinarum duodecim milia. Quaeritur ubi haec historia scripta sit. In Regnorum libris: quae hic manifestissime legitur; sed ibi pro valle Salinarum Septuaginta interpretes ipsa hebraea verba posuerunt, GEMELA. Quod quia interpretatum non est, ab his, qui hebraei sermonis non habent notitiam, quid significet ignoratur. *Meus est Galaad, Manasse.* Universa haec de gentium vocatione dicuntur: quarum diversae virtutes sub singulorum nominum interpretatione referendae sunt. *Iuda rex meus.* Quia ex Iudae tribu ortus est Xpistus.

LXI.

Interficitis omnes vos. Qui voluntatem habet occidendi, etiam si non percutiat, occidit. *Quasi parieti inclinato et maceriae depulsae.* Cum ego ad passionem paratus

4 *saltim*] ECM A (1 m.); *saltem*] A (2 m.). 6 *vallem*] EAM LXX; *in valle* Cβ. *Salinarum*] AMβ; *sallinarum* E; om. C. 8 *quae hic*] EAMβ; om. C. *ibi*] *ubi* E. 10 GEMELA] scripsi (hebr. גֵיא־מֶלַח); *gemella* ECAM; *gemelah* β; γημαλα Cod. bibl. Alexandrinus; *Gemala* Hieron. de situ et nom. loc. Hebraic. 12 *Galaad*] C inserit *et meus est.* *Manasse*] EAM LXX; *Manasses* C; A add. *et reliqua.* 15 *Iuda rex — est Xpistus*] Linea integra in C omissa, in E 2 m. in marg. suppleta est. 19 *etiam si*] ECβ; *si* om. M, sup. lin. addit A.

1. *nominis tui*] Ita cum EAMC corrector C[a] codicis Sinaitici τοῦ ὀνόματός σου; Codex Vatican. et Psalt. Rom. τοῦ νόμου σου, *legis tuae*; Psalt. Gall. et Hieron. ex hebr. *populi mei.*

7. *In Regnorum libris*] 2 Reg. c. 8, 13.

advenerim, vos quasi invitum mori cogitis. Aliter, iuxta Symmachi tamen interpretationem: Naturalis in vobis versus est sensus, et cum recti sitis creati, proni ad ruinam ferimini. *Semel locutus est Deus, duo haec audivi.* Semel, non ad numerum referendum est, sed ad sententiae firmitatem. Quae sunt autem, quae duo pariter audivit? Et posse Deum omnia, et in sui iudicii veritate misereri. Quidam ita dicunt: Semel Deus locutus est in lege, et eadem rursus in evangelio praecipit.

LXII.

Sitivit in te anima mea, multipliciter caro mea. Anima quidem desiderat Deum: sed ad desiderati finem carnis laboribus pervenitur. Ideo multipliciter caro Deum quaerit, quia multis adficitur iniuriis. Describe iusti viri egestatem, tormenta, vigilias, aegrotationem, famem.

LXIIII.

Adcinctus in fortitudine. Adcinctus Dei contrahit vestimentum: non enim possumus expansa eum fortitudinis suae veste cognoscere. *Benedices coronam anni.* Eius circulum et semper in se currentia anni tempora

3 *versus*] codd.; *inversus* β. 4 *Deus*] *Dominus* EC. 7 *veritate*] EAMβ; *severitate* C. 9 *praecipit*] EAMβ; *praecepit* C. 11 *multipliciter*] CAM; *quam multipliciter* E. 12 *desiderati*] EC A (1 m.) M; *desiderandi* A (2 m.); *desideratum* β. 14 *Describe*] EAM; *describit* Cβ. 15 *aegrotationem*] *egrotationes* C. *famem*] CAM; om. Eβ. 17 *in*] EC (ἐν δυναστείᾳ LXX); om. AMβ.

2. *Naturalis* etc.] Non hanc equidem fuisse crediderim ipsam Symmachi interpretationem, sed paraphrasim ex ea deductam.

coronam vocavit. Aut certe quia in passione Domini victoria de toto orbe suscepta est.

LXV.

Ad meipsum ore meo clamavi. Manifestissime declaratur in hoc loco clamor in scripturis non vocis accipiendus esse, sed cordis.

LXVI.

Inluceat faciem suam super nos, et misereatur nobis: et notam faciat in terra viam suam. Cum manifestus in claritate venerit Xpistus, tunc omnibus notum fiet, cur ante in carnis humilitate descenderit. *Terra dedit fructum suum.* Maria genuit Salvatorem.

LXVII.

Pluviam voluntariam separabis. Pluviam voluntariam, aut praecepta, aut manna debemus accipere. *Et infirmata est, tu vero perfecisti eam.* Lex, quae per transgressionem Iudaeorum fuerat infirmata, evangelii gratia veniente conpleta est. *Rex virtutum dilecti.* Virtutes dilecti Dei, id est Xpisti, apostoli sunt. Dominus ergo, qui est rex virtutum dilecti, *dabit evangelizantibus vir-*

4 *Ad meipsum*] ECAM; *ad ipsum* β. 10 *fiet*] ECM; *faciet* A. 19 *Dominus*] AMβ E (ex *Deus*); *Deus* E (1 m. mutat. in *Dominus*) C. 20 *virtutem multam*] Littera *m* in fine utriusque vocabuli erasa est in E.

6. *sed cordis*] Hieron. in Galat. 3, 6: ' Notandum etiam quia clamor in scripturis, non magnae vocis emissio... verum compunctum cor et pro populo lacrimabiliter ingemiscens scriptura clamorem vocavit '.

17. *infirmata*] Conf. Rom. 8, 3.

tutem multam in praedicando: ut ecclesiae devictis hostibus, Iudaeis sive daemonibus, spolia partiantur. *Si dormieris inter medios cleros, pennae columbae deargentatae: et posteriora eius in viriditate auri.* Cum duobus credideris Testamentis, invenies in utroque Spiritum sanctum. Et licet sit pulchritudo etiam iuxta litteram scire quae legas, tamen vis decoris omnis in sensu est. Exterior itaque verborum ornatus in argenti nomine demonstratur: occultiora vero mysteria in reconditis auri muneribus continentur. *Nive dealbabuntur in Selmon.* Selmon umbra interpretatur. Cum igitur rex caelestis Xpistus in ecclesia sua coeperit apostolos et principes constituere atque dividere, non habebunt plenam lucem, sed partem aliquam scientiae: quia ‘ nunc ex parte videmus, et ex parte prophetamus ’. *Mons Dei, mons pinguis: mons coagulatus, mons pinguis.* Iste est mons, ad quem et in Esaia et in Michaea, ut ascendentes pergant, se invicem cohortantur. Quod autem ait, veritate ‘ coagulatus ’, apostoli congruit verbis, qui ait: ‘ Lac vobis potum dedi, non escam ’. *Ut quid suspicamini montes coagulatos? Mons in quo conplacuit Deo habitare in eo.* Sensus iste est: Non debetis aestimare plures esse

3 *dormieris*] Ita codices; *dormiatis* β. *pennae*] CAMβ; *pinnae* E. 4 *posteriora*] cod. C unus add. *dorsi*. 16 *mons coagulatus mons pinguis*] E, omittunt reliqui codd. fort. propter homoeoteleuton. 18 *pergant*] *pergerent* C (mox emendatus). *veritate*] EAM; om. Cβ (in codice vero S. Huberti legitur).

10. *continentur*] Hieronymus in Eccles. 2, 8: ‘ Argentum et aurum semper scriptura divina super sermone ponit et sensu. Unde et in sexagesimo septimo psalmo columba, quae interpretatur in Spiritu, manifestiores et visui expositas alas deargentatas habet, occultiorem vero intrinsecus sensum in auri pallore operit ’ (Migne 23, 1080).

15. *prophetamus*] 1 Cor. 13, 9.

18. *cohortantur*] Is. 2, 3; Mich. 4, 2.

20. *non escam*] 1 Cor. 3, 2.

ecclesias, quae habeant ubera doctrinarum, et possint scientiae credentes lacte nutrire. Una est ecclesia, et unus Xpistus sponsus ecclesiae. *Etenim non credentes inhabitare.* Et his hominibus, id est, ex gentibus populo largitus est Xpistus, qui non credebant Deum inhabitare posse mortalibus. *Dixit Dominus: Ex Basan convertam. Ut intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ab inimicis ex ipso.* Basan confusio interpretatur: de confusione igitur nos convertit Deus. Hoc autem ideo, quia crucem sustinuit, et pes eius proprio cruore perfusus est, clamantibus contra eum Iudaeis atque dicentibus: 'Crucifige, crucifige eum'. Qui Iudaei stimulati fuerunt ab inimicis Xpisti, hoc est, a daemonibus. Ut autem hoc totum fieret, ipsius Salvatoris voluntas fuit, qui haec passus est fieri. *Praevenerunt principes iuxta psallentibus, in medio iuvencularum tympanistriarum.* Apostoli cum ecclesiis iuncto pariter praecesserunt gradu. Et bene eos praevenisse testatur: quia principes nostrae fidei de Iudaeis sunt. *In ecclesiis benedicite Dominum.* Manifestius est locutus, quas supra dixerit tympanistrias. *Dominus de fontibus Israhel:* quia salus ex Iudaeis est, et inde prima ecclesia. *Increpa bestias calami.* Bestiae calami daemones sunt, fragilis

2 *unus*] *est* repetit C. 4 *hominibus*] ECMβ; *omnibus* A. 8 *ab inimicis ex ipso*] EC; *ex i. ab ipso* AMβ. 16 *iuxta*] EAM (= *iuncta?* cf. lectionem codicis Sinaitici ἐχόμενα); *iuncti* Cβ (Cod. Hubert. *coniuncti*). 17 *iuncto*] ECM; *iusto* (ex *iuxto*) A. 19 *nostrae*] om. E. 20 *Dominum*] Ita codd. pro *Deum*, ut videtur. 21 *Dominus*] EM; *Domino* CA.

5 *largitus est*] Nonnunquam Hieronymus verbo *largiri* passivo sensu utitur, v. gr. in translatione libri Didymi de Spiritu sancto n. 4: 'ipse subsistens in his bonis quae a Domino largiuntur' (M. 23, 111). Hic vero formam deponentem subintellecto accusativo praestat agnoscere.

8. *Basan confusio*] De hac interpretatione conf. supra p. 34, l. 10.

23. *bestias calami*] Ita legebat S. Hieronymus ad Algasiam scribens ep. 121,

infirmaeque virtutis. *Ecce dabit voci suae vocem virtutis.* Voci Domini tunc dabitur vox virtutis, cum quod praecepit efficietur.

LXVIII.

Salvum me fac, Deus: quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. Totus hic psalmus ex persona Xpisti intellegitur, licet quidam in eo putent ei minime convenire quod sequitur: *Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita. Ego vero orationem meam ad te, Deus.* Iudaeis mihi maledicentibus, atque dicentibus: ‘ Crucifige, crucifige eum ’, ego pro eis orans loquebar: ‘ Pater, ignosce eis, non enim sciunt quid faciunt ’. *Tempus placendi, Deus.* Tempus placendi, tempus est passionis, in quo Pater aiebat: ‘ Hic est Filius meus, in quo mihi conplacui ’. *Salvum me fac, Deus, de luto, ut non infigar.* Quaere iuxta quosdam, ne forsitan lutum carnis quam suscepit significet vilitatem. *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Et ex hoc, et ex alio testimonio intellegitur, quod ad Xpistum psalmus referri debeat. *Obscurentur oculi eorum, ut non videant.* Hoc erat quod precabatur, mensam eorum fieri in laqueum: ne legis scilicet sacramenta cognoscerent. *Et dorsum eorum*

2 *praecepit*] *praecipit* E. 3 *efficietur*] A ex *efficit*; C ex *efficitur*; quae quidem ultima lectio in codd. EM inemendata legitur. 5 *quoniam*] *quia* C. 12 *orans*] Eβ; om. C; *rogans* AM. 13 *quid*] EAMβ; *quod* C. 17 *forsitan*] *forsitam* E. 20 *psalmus*] AM add. *iste*. 21 *ut non*] Eβ; *ne* CAM.

c. 2; et ad Eustochium ep. 108, n. 22. 6. *ex persona Xpisti intellegitur*] Hieron. in Matth. 26, 32: ‘ Sexagesimo quoque et octavo psalmo, qui totus a Domino canitur... ’ 13. *quid faciunt*] Luc. 23, 34.

semper incurva. Ut Romanis serviant semper. *Et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet.* Hoc est quod ait : ‘ Dimittetur vobis domus vestra deserta ’. Recedente de Iudaea Xpisto, omnes pariter cum illo recesserunt virtutes. *Pauper et dolens ego sum.* Cum enim esset dives, pro nobis pauper factus est. *Et conpeditos suos non despexit.* Possumus hoc versiculo uti, si quando in laudes martyrum peroramus. Quidam et de animabus hoc intellegi putant, quod clausae corporibus non despectae sint a Deo.

LXXI.

In Salomonem. Et hic psalmus proprie ad Xpistum refertur : Salomon quippe pacificus, et pacificus est Xpistus. *Et permanet cum sole et ante lunam, generationis generationum.* Si super Salomone iste psalmus intellegitur, hoc penitus stare non potest: Salomon quippe nec cum sole nec cum luna permansit. Si vero volumus intellegere de Xpisto, quaerendum quomodo Xpistus non habeat finem : cum sol, et luna, et caelum, et omnia veterescere et transire dicantur.

2 *quod ait*] om. AM. 4 *recesserunt*] EAMβ ; *recessere* C. 9 *non despectae sint*] β ; *n. dispectae s.* EAM ; *non despiciantur* C. 12 *Salomonem*] *Solomonem* E et sic saepissime. 14 *generationis generationum*] EAMβ (cf. August. Enarr. in ps. LXXI, n. 8 : ‘ Sane quod est in graeco γενεὰς γενεῶν nonnulli interpretati sunt, non *generationes*, sed *generationis generationum*, quia γενεάς ambiguus est casus in graeco, et utrum genitivus singularis sit τῆς γενεᾶς, i. e. huius generationis, an accusativus τὰς γενεάς, i. e. has generationes, non evidenter apparet ’) ; *in generationes generationum* C. 15 *super Salomone*] AMCβ ; *super Solomonem* E. 20 *veterescere*] EAM ; *veterascere* Cβ.

3. *deserta*] Matth. 23, 38. Luc. 13, 35.
6. *factus est*] 2 Cor. 8, 9.
7. *Possumus hoc versiculo uti* etc.] Cf. not. supra p. 23, l. 9.
12. *ad Xpistum refertur*] Hieron. in Eccles. 1, 1 (M. 23, 1063) : ‘ psalmi quadragesimusquartus et septuagesimus primus dilecti et pacifici titulo praenotantur. Qui tametsi ad prophetiam Christi et ecclesiae pertinentes, felicitatem et vires Salomonis excedunt ; tamen secundum historiam super Salomone conscripti sunt ’.

LXXII.

Defecerunt hymni David filii Iesse. Psalmus Asaph. Sciendum quod septuagesimus primus psalmus secundi libri finis sit: unde et in extremo habet *fiat, fiat.* Pro quo nos in superioribus demonstravimus *amen, amen* in hebraeo dici. Etiam hoc diligentius observandum, quod *Defecerunt hymni David filii Iesse* ad finem septuagesimi primi psalmi pertineat: id vero quod sequitur, *Psalmus Asaph*, initium sit sequentis. *Exiet quasi ex adipe iniquitas eorum.* Magnitudinem voluptatis, et crassas corporum mentes adipis appellatione signavit. *Transierunt in affectum cordis.* Cum quodam affectu, studio, et voluptate mala operati sunt: ut non quasi inviti traherentur ad vitia, sed sponte praecipites deferrentur. *Si, dicebam, narravero sic, ecce generationem filiorum tuorum praevaricatus sum.* Ordo lectionis et sensus iste est: Dum ipse me accuso in orationibus matutinis, hoc repperi ut dicerem: Ego si sic fuero locutus, ego si volucro Dei occulta rimari, incipio a filiis tuis alienus fieri. *Quid enim mihi est in caelo, et a te quid volui super terram?* Cum ἐνφάσει legendum: Tam grandia mihi in caelis prae-

6 *hoc*] *hic* C postea emend. 12 *affectu studio*] EMC; *affectus studio* A. 13 *voluptate*] AM̃C; *voluntate* E. 15 *generationem*] EAMβ; *nationem* C. 18 *ego*] in utroque membro om. C. 20 *a te*] *ad te* A. 21 ἐνφάσει] scripsi; ενφα*si M; *enfa*si* A; *enfasi* EC; *emphasi* β.

5. *in superioribus demonstravimus*] ubi de ps. XI..

9. *initium sit sequentis*] Hieron. ad Marcellam ep. 23, n. 1: 'Cum hora ferme tertia hodiernae diei septuagesimum secundum psalmum, id est tertii libri principium, legere coepissemus, et docere cogeremur tituli ipsius partem ad finem secundi libri, partem ad principium tertii libri pertinere: quod scilicet *defecerunt hymni David filii Iesse* finis esset prioris, *psalmus* vero *Asaph* principium sequentis... '

parasti, et ego infelix in terris a te parva quaerebam. Aliter: neque in caelo, neque in terra alium praeter te umquam quaesivi.

LXXIII.

Intellectus Asaph. Ideo intellectus in titulo praenotatur, quia duplex captivitas sequitur, et carnalis videlicet et spiritalis. *Posuerunt signa sua, signa: et non cognoverunt sicut in exitu desuper.* Sic Babylonii, in adrogantiam victoriae tumore sublati, in templo tuo sua signa posuerunt, quomodo solent super portarum fornices de hostibus trophaea constitui. Quod Symmachus planius interpretatus est, dicens: 'Posuerunt signa sua manifeste in edito introitu portarum'.

LXXIIII.

Et inclinavit ex hoc in illud. Id est, ex misericordiae calice in calicem suppliciorum. *Veruntamen faex eius non est exinanita.* Ne qui misericordiam audierat neglegentior fieret, severitas mixta clementiae est.

LXXV.

Inluminans tu mirabiliter de montibus aeternis. Dominus non inluminat de vallibus, sed de montibus: neque de montibus qui brevem vitam habeant, sed qui aeterni

2 *alium*] EAMβ ; *aliud* C. 5 *praenotatur*] EAMβ ; *praemittitur* C. 8 *adrogantiam*] E ; *arrogantiam* AMC. 11 *planius*] EAMβ ; *plenius* C. 16 *faex*] scripsi ; *fex* codd. 20 *Inluminans t. m. d. m. ae.*] om. C. *Dominus*] AMC ; *Deus* E. 21 *neque* E ; *nec* AMC.

sunt. *Conturbati sunt omnes insipientes corde.* Postquam Deus praeceptorum suorum lucem per apostolos mundo dedit, omnis sapientia saeculi stulta apparuit: et sub admiratione conturbata resistere voluit, sed oppressa est. *Et reliquiae cogitationis diem festum agent tibi.* In reliquiis cogitationis puritas mentis ostenditur, in qua sola vel maxime laetatur Deus.

LXXVI.

In finem, pro Idithun. In hebraeo 'per Idithun' habet: ut significet, non pro eo, sed per eum psalmum fuisse cantatum. Quod autem sequitur, *Asaph psalmus*, in veris exemplaribus non habetur. *Et dixi: nunc coepi.* Cogitationi suae, qua Deum non putabat curare mortalia, ipse respondit, solutionem subiciens quaestioni. Quod et Aquila ita transtulit: 'Et dixi, infirmitas mea ista est': hoc, quod sic tracto, sic cogito, de inbecillitate mentis venit. *Vox tonitrui tui in rota.* Rota, aut praesens saeculum, quod semper per annorum circulos regreditur: aut vir iustus accipitur, qui parva in terra parte consistens in altum semper nititur: aut certe simplicius, quod ad similitudinem sonitus rotae tonitrua mugiant. *In*

1 *sunt*] EMC; *sint* (*i* ex *u*) A. 5 *In reliquiis cogitationis*] *in reliquis cogitationibus* AM. 9 *per Idithun*] E (corr. ex *pro*), AMβ; *pro Idithun* C. 12 *veris*] EAM; *veteribus* Cβ (Cod. S. Huberti *veris*) quam quidem lectionem etsi magis probem, tamen contra fidem codicum praecipuorum recipere nolui. 14 *respondit*] Codd. fort. pro *respondet*. 16 *hoc*] EAM; *hoc est* C. *tracto*] EMC; *trado* A. 17 *tui*] om. E. 18 *circulos*] CAM; *circulum* E. 20 *simplicius*] EAM; *simpliciter* C.

9. *per Idithun habet*] Ita quidem Psalterium S. Hieronymi iuxta hebr. ex Ms. Reginae apud Vallarsium (M. 28, 1249, not. 2): quae lectio etiam a Paulo de Lagarde recepta est.

mari viae tuae. Quod Dei sint hominibus ignota consilia, Salomone quoque simile quid loquente, qui ait, semitam navis sulcantis mare non posse cognosci.

LXXVII.

Et percussit inimicos suos retrorsum: obprobrium aeternum dedit illis. Male quidam in hoc loco et secundum allegoriam varia suspicantur: cum manifesta sit lectio in Regnorum libris, de illo tempore nunc dici, quando quinque Allophyllorum civitates pudendo post tergum vulnere sunt percussae, et pro poenae signo unaquaeque urbium mures aureos et similitudines natium in plaustri parte iuxta arcam posuere Testamenti.

LXXVIIII.

Et super filium hominis quem confirmasti tibi. Manifeste de Xpisti loquitur adventu. Denique et resurrectionem ipsius sequens versiculus ostendit dicens: *Vivificabis nos, et nomen tuum invocabimus.*

LXXX.

Secundus psalmus *pro torcularibus* sub Asaph nomine praenotatur, qui interpretatur congregatio: ut significet

1 *sint*] EAM; *sunt* C. 2 *semitam*] CAM; *semitas* E. 6 *illis*] CAM; *illos* E. 9 *Allophyllorum*] scripsi; *allofilorum* Codd. 12 *posuere*] C; *posuerit* EAM. 19 *secundus*] EC; *octogesimus secundus* AM (vox *secundus* postea expuncta est in A).

3 *non posse cognosci*] Sap. 5, 10. 8. *in Regnorum libris*] I Reg. c. 5 & 6.

14. *Manifeste de Xpisti* etc.] Hieron. Comm. in Ephes. 3, 5 sqq.: ' Et adhuc manifestius de populo Israel et de Do-

ad Deum cuncta referenda. *In tribulatione invocasti me, et erui te.* Vox Dei loquentis inducitur. *Et dimisit eos secundum adinventionem cordis eorum: ambulabunt in adinventionibus suis.* De hoc loco et apostolus ad Romanos sumpsit exemplum: et nos debemus accipere praeceptum, ne tales simus, ut nostris cogitationibus relinquamur. *Israhel in viis meis si ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem.* Hoc est, nihil mihi grande fuit, Israhel de inimicorum manibus liberare: sed peccata eius, ne eos eruerem, inpedierunt. *Inimici Domini mentiti sunt ei, et erit tempus eorum in saeculum.* Licet mentitus est Domino Israhel, pro quo interpretatus est Aquila, ‘ Inimici Domini negabunt eum ’: tamen erit memor promissionis quam fecit ad patres eorum, implebitque promissum: ut cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel salvus fiat.

LXXXI.

Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos diiudicat. Licet stet Deus in medio angelorum sive sanctorum, quos nunc deos vocat, tamen diiudicat eos. Si

1 *ad Deum*] ut scriberem, illud praesertim me movit, quod Hieronymus noster hunc ipsum psalmum oratorie edisserens, ait: ‘ Asaph autem interpretatur synagoga: in octavo ergo vincimus, et in octogesimo cum Domino congregamur ’. Ceterum in quattuor MSS. legitur *ad eum.* 5 *exemplum*] EAM; *exordium* C. 6 *praeceptum*] EC; *exemplum* AM. 7 *in viis meis si*] EC; *si in viis meis*] AM. 10 *ne eos*] ECM; *ne eum* A in litura. 12 *mentitus est*] EAM; *m. sit* C. 13 *interpretatus est*] CAM; *interpraetatur* E. 14 *memor*] EAM; om. C. *ad patres*] AM; *apud patres* EC, in quibus tamen litterae *pu* postea expunctae sunt. 19 *stet Deus*] ECM; *stetit* A.

mino salvatore... cuius etiam corporis dispensatio in consequentibus indicatur: *Fiat manus t. s. v. d. tuae, et super filium hominis quem confirmasti tibi* ’.
4. *ad Romanos*] 1, 24.
16. *salvus fiat*] Rom. 11, 25.

autem deos diiudicat, putas de peccatore quid faciet? *Usquequo iudicatis iniquitatem?* Vox Dei increpantis est. *Et tamquam unus de principibus cadetis.* Unus de principibus, Adam est sive diabolus, de quo Dominus loquitur: ‘ Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis ’.

LXXXII.

Deus meus, pone illos ut rotam. Instabiles, fluctuantes, nequaquam solida statione fundatos.

LXXXIII.

Cor meum et caro mea exultaverunt super Deum vivum. Difficile est ut caro Deum pariter cum corde desideret. *Altaria tua, Domine virtutum.* Subauditur: anima mea desiderat, et cor meum et caro mea. *In valle lacrimarum.* Vallem lacrimarum, quidam mundum putant esse praesentem: quem cum Xpistus ad certamen posuerit, et coronam ipse dabit et benedictiones, qui legis dator fuit.

LXXXIIII.

Audiam quid loquatur Dominus Deus in me. Non est vana oratio quam precatus sum: sentio in me loquentem Deum: intellego mihi pacem, cum rogaverim, nuntiari.

1 *peccatore*] EA; *peccatoribus* C; *pectore* M (postea emend.). 3 *Et t. u. d. p. cadetis*] EAM; om. C. *Unus de principibus*] E; om. CAM. 4 *Adam est*] A; EC om. *est*, sup. lin. add. M. 8 *nequaquam*] AM; *nec quadam* C; *nequadam* E (littera *d* postea mutata est in *qv*). 13 *et cor*] EAM; *et* om. C. 16 *benedictiones*] E; *benedictionem* CAM. 20 *vana*] EA (M in litura); *una* C. *sentio*] ECM; *scio* A.

5. *ex nobis*] Gen. 3, 22.

Veritas de terra orta est. Quia Xpistus veritas de terra ortus est. *Et iustitia de caelo prospexit.* Ut generi misereretur humano, et faceret bonitatem. Propterea *terra nostra dabit fructum suum :* digna pro tantis beneficiis opera perficiens.

LXXXV.

Custodi animam meam, quia sanctus sum. Quia non suo patitur sed nostro peccato, Patris poscit auxilium, haud dubium quin Xpistus. Quod si ad David psalmum referre volueris, hic sensus est : Custodi animam meam, quia in hac causa, qua patior angustiam, nihil dignum persecutione commisi; ut in septimo quoque psalmo legitur : ‘ Domine, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis ’. Non quo numquam iniquum aliquid fecerit : sed quo istud, pro quo adflictatur, se noverit non fecisse.

LXXXVI.

Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Super omnia tentoria Iudaeorum, et instabiles fortuitasque sedes, diligit Dominus virtutes ecclesiae, per quas intramus ad caelum. *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.* Omnis prophetarum chorus de hac adnuntiat civitate. *Recordabor Raab et Babylonis.* Quia Raab et in Iesu Nave illa meretrix, quae speculatores susceperat, appellata est, et ‘ impetus ’, quem Aquila ὅρμημα dicit,

2 *Et iustitia*] CAM ; *et veritas* E. 14 *non quo ... sed quo*] EAM ; *non quod ... sed quia* C. *iniquum aliquid*] *aliquid indignum* C. 24 ὅρμημα] EC ; ΟΡΜΝΑΝ AM.

12. *in septimo q. psalmo*] v. 4.

interpretari potest, et, si per AIN litteram scribatur, 'fames' intellegitur, propterea sciendum isdem litteris hic esse nomen Raab, quibus scriptum est et in Iesu Nave: ut de vocatione potius gentium per meretricis nomen, quam de Babylonis superbia et Iudaeorum captivitate dictum esse credamus. *Ecce alienigenae, et Tyrus, et populus Aethiopum: isti generati sunt ibi.* Per paucas gentes de omnibus significat, quae fide sua in ecclesia congregatae sunt. *Mater Sion, dicet homo.* Pro ' mater Sion ', Septuaginta interpretes transtulerunt: ' Numquid Sion dicet homo? ' Quod homo Xpistus natus sit in ea: sed vitiose RO littera graeca addita fecit errorem. *Et ipse fundavit eam Altissimus.* Notandum quod et Filius Altissimus appellatur.

LXXXVII.

In finem pro meleth ad respondendum, intellectus Eman Ezrahelitae. Psalmus iste refertur ad finem, et filiis Core praecinentibus omnis in eandem vocem respondet

2 *isdem*] scripsi; *hisdem* codd. (In cod. A littera *h* mutata est in *e*). 3 *Raab*] *Rachab* E. 8 *significat*] scripsi; *significationibus* EAM, quae vox in codice Amandino postea mutata est in *significamus*. Scriptor codicis Carth., omisso verbo *significat*, posuit *generationibus*. Erit forte qui pressius inhaerendo lectioni trium codicum, qui fide iuxta ac vetustate praestant, scribendum putet *significat Sionibus:* ego tamen non ausim. 12 *RO littera*] C; EAM mendose *pro littera*. 13 Inter *Filius* et *Altissimus* cod. C coniunctionem *et* vitiose interponit. 16 *meleth*] EAM; *melech* C (cum S. Augustino et Psalterio Veronensi, de quo in nota ap. Migne 29, 296); *Mahalath* β. 17 *Ezrahelitae*] EC; *Aezraelitae* AM (in cod. A, primus litterae *A* ductus postea erasus est, ut legeretur *Iezraelitae*); *Israelitae* β.

1. *fames intellegitur*] Hieron. Lib. de nom. hebr. (Migne 23, 851): ' Rahab, latitudo, vel fames, sive impetus '.

14. *Altissimus appellatur*] Hieron. Comm. in Is. 2, 20: ' Quod autem Christus Excelsus sit vel Altissimus, qui alio sermone apud Hebraeos appellatur ELION, in octogesimo sexto psalmo legimus: *Numquid Sion dicet homo, et homo natus est in ea; et ipse fundavit eam Altissimus?* '

chorus: hoc autem, ut illis praecinentibus alii respondeant, Eman Ezrahelitae sensu prudentiaque conpositum est. *Numquid mortuis facies mirabilia? aut medici suscitabunt, et confitebuntur tibi?* Rafaim verbum hebraeum aut gigantas significat, aut medicos. Unde Symmachus praesentem locum ita transtulit: ‘Aut Rafaim theomachi resurgentes confitebuntur tibi?’

LXXXVIII.

Intellectus Eman Ezrahelitae. Praesens psalmus tertii libri fine concluditur: et propterea intellectus est necessarius, quia repromittitur tronus David in aeternum permanere, quem interim iuxta historiam olim videmus esse destructum. *Tu humiliasti quasi vulneratum superbum.* Pro ‘superbo’ in hebraeo RAAB scriptum habet, isdem litteris quibus et supra: quod Aquila ‘impetum’, Symmachus ‘adrogantiam’, Theodotion ‘superbiam’, sexta ‘tumultum’ interpretati sunt. *Beatus populus qui cognoscit iubilationem.* Iubilationem pro victoria posuit. Vel quod iubilus inconditos sonos proferens nequaquam

1 *respondeant*] A corr. ex *respondebant*, quam lectionem retinent codd. ECM. 2 *Ezrahelitae*] EM; *Iezrahelitae* (*I* add. sup. lin.) A. *sensu prudentiaque conpositum est*] AM; 2 m. ad marginem suppl. E; om. C. 4 *et confiteb.*] CAM; *aut confiteb.* E. 5 *gigantas*] E; *gigantes* CAM. 9 *Eman*] ECA; *Aeman* M: in *Ethan* mutare displicuit. *Ezrahelitae*] *zerahelitae* E; *aezrahelitae* M; *iezrahelitae* (*i* add. sup. lin.) A. 11 *quia repromittitur*] E optime; *quare promittitur* CAM. 12 *interim*] Scriptor codicis C add. *terra*, ac si dubitarit num legendum esset ‘in terra’: quae tamen vox paulo post expuncta est. 15 *isdem*] *hisdem* codd. 17 *sexta*] E in fine lineae; C add. *editio*; in AM pro ‘sexta’ legitur *LXX*, sed mendose: nam omnia exemplaria Psalterii iuxta LXX Interpretes adiectivum ὑπερήφανον exhibent. *tumultum*] C; *multum* EAM. 18 *cognoscit*] AM; *cognuscit* E; *scit* C. 19 *Vel quod*] EC; coniunctio ‘vel’ expuncta est in M; ‘quod’ om. A.

5. *aut medicos*] Hieron. Lib. de nom. hebr. ap. M. 23, 843: ‘Raphaim, medici vel gigantes’.

15. *quibus et supra*] Ps. 86, v. 5.

sensus per verba distinguat: unde eos beatos dicit, qui occultam de Xpisto prophetiam, et eius sacramenta quae latitant, sagaci mente cognoverint. *Tu locutus es in visione filiis tuis.* Omnes reliqui interpretati sunt 'sanctis tuis'. Denique sexta editio 'prophetas' pro filiis posuit: ostendit autem illam prophetiam, quae ad eum facta est per Nathan prophetam. *Exaltavi electum de populo meo: inveni David servum meum.* Sub David nomine de Xpisto intellegitur. *Et ego primogenitum posui eum.* Hoc manifestius de Xpisto. *Et sedes eius sicut sol coram me.* Quaerendum quomodo cum sole et luna tronus sive David sive Xpisti permaneat: super neutro quippe eorum facilis intellectus est. *Tu vero reppulisti, et despexisti: distulisti Xpistum tuum.* Reppulit et despexit Filium Pater, quando eum in passione deseruit loquentem: 'Deus, Deus meus, quare me dereliquisti?' Distulit autem eum, ut quem sancti illo tempore regnaturum putabant, expectent eum in die iudicii in sua maiestate venturum. *Fiat, fiat.* Ecce et hic per verbum 'Amen' tertius concluditur liber.

1 *sensus p. v. distinguat*] EAM; *sensum p. v. distingat* C. 2 *occultam*] CAM; *occulta* E. 3 *Tu*] omnes codd.; quod in 'tunc' mutandum esse facile conicias. 7 *Nathan*] CAM; *Natham* E. 8 *meum*] AM; om. EC. 10 *de Xpisto*] C add. *dicitur*. 11 *tronus*] EAM; *sedes* C. 15 *eum*] post 'quando' add. AM, atque etiam E, si bene perspicio; om. C. 18 *eum*] post 'expectent' add. CAM; om. E.

5. *prophetas p. f. posuit*] S. Hieronymus ad Sunniam & Fretelam ep. 106, n. 57: '*Tunc locutus es in visione sanctis tuis.* Pro quo in graeco *filiis tuis* invenisse vos dicitis. Sed sciendum quod in hebraeo LAASIDACH habet, quod omnes τοῖς ὁσίοις σου, i. e. *sanctis tuis* transtulerunt, et sola sexta editio *prophetis tuis* interpretata est, sensum magis quam verbum exprimens; et in Κοινῇ tantum pro sanctis *filios* repperi'.

16. *dereliquisti?*] Matth. 27, 46 etc.

LXXXVIIII.

Anni nostri ut aranea meditabuntur. Ut aranearum telae sunt futiles et caducae, et ad omnem tactum cito pereunt: ita vita nostra fragilis et morti proxima est. Quod quidem melius Aquila interpretatus est, dicens: ‘ Anni nostri similes loquenti ’: quod scilicet ad conparationem sermonis humani praetereant, dum subsistunt. *Dexteram tuam sic notam fac mihi, et eruditos corde sapientia.* Hoc melius Symmachus transtulit, dicens: ‘ Dies nostros sic notos fac, ut veniamus corde sapienti ’. Precatur ergo, ut tempus vitae nostrae Deus indicet nobis: quo possimus corde sapienti eius nos praeparare iudicio.

XC.

In protectione Dei caeli commorabitur. Pro Dei caeli, in hebraeo unum nomen habet Domini ‘ Saddai ’: quod etiam in Iezechiele ininterpretatum legimus. ‘ Saddai ’

3 *futiles*] EC; *fictiles* AM. 7 *dum subsistunt*] (i. e. dum existunt, dum proferuntur, quam significationem etiam notat H. Goelzer, De latinitate S. Hieronymi, p. 257) EC; *dum non subsistunt* AM ex falsa, uti videtur, verbi ‘ subsistere ’ intellegentia. Cf. tamen infra ad ps. 123, ubi negatio ante idem verbum ‘ subsistere ’ non recte in Mss. omittitur. 9 *sapientia*] EAM; *in sapientia* C. 10 *ut veniamus*] CAM; E om. *ut*. 11 *Precatur*] C (*praecatur* E); *precamur* AM. 16 *Domini Saddai*] scripsi; *dñs adda* Codd. 17 *ininterpretatum*] scripsi, cui lectioni ex iis, quae infra ad pag. seq. l. 1 notanda sunt, satis auctoritatis accedet; *interpretatum* Codd. Post *legimus*, codex C add. *Pro*. *Saddai*] scripsi; *addai* EAM; *adda* C.

9. *Hoc melius* etc.] De hoc ipso versiculo audiendus est S. Hieronymus ad Cyprianum ep. 140, n. 16: ‘ Quod Aquila, Symmachus et quinta editio sic verterunt: *Dies nostros sic ostende, ut veniamus corde sapienti...* Est autem sensus: Numerum dierum annorumque nostrorum, quibus in hoc saeculo nos vivere decrevisti, ostende nobis, ut praeparemus nos adventui tuo ’ etc.

17. *In Iezechiele*] 10, 5. LXX: ὡς φωνὴ θεοῦ Σαδδαῒ λαλοῦντος.

autem, Aquila Ἱκανόν transtulit. *Et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo.* Pro flagello, Aquila et Symmachus ' lepram ' interpretati sunt Quaeritur autem, sive flagellum sive lepra non adpropinquent tabernaculis iustorum, quomodo semper videamus domos eorum aerumnis variis adfici. Ad quod responderi potest : non ex ira Dei, ut in Faraonem, sed ex temptationibus provenire, ut probati quique manifesti fiant. *Quia in me speravit, et liberabo eum.* Deus loquens inducitur de iusto, qui in se spem habuit, quod eum liberaturus sit : sive de Xpisto, ut plerique volunt.

XCII.

Iste psalmus apud Hebraeos anepigrafus est. Continet autem prophetiam de regno Xpisti: quo scilicet qui ante

1 *autem*] codd. : quae vox in A expuncta est, et mutata in *quod.* Ἱκανόν] E ; *Kanon* CAM. 3-6] Locus iste in A male correctus ita legitur : *Quaeritur autem, sive flagellum sive lepra* quomodo *non adpropinquent tabernaculis iustorum*, quando *semper videamus domos eorum erumnis variis affici.* Eadem lectio in M 2 manu sup. lin. notata est. 9 *et liberabo*] E (καὶ ῥύσομαι LXX) ; CAM om. *et.* 13 *anepigrafus*] EAM ; *anepigratus* C. 14 *quo*] EM ; *quod* C (*d* add. sup. lin. A).

1. Ἱκανόν *transtulit*] Hieron. in Ezech. 10, 3 sqq. (M. 25, 96) : ' ...quae vox habebat similitudinem vocis Dei omnipotentis loquentis. Pro quo Septuaginta transtulerunt *sicut vox Dei Saddai ;* quod Aquila, Symmachus et Theodotio ἱκανόν, quod fortem potentemque significat, transtulerunt '. Idem ad Marcellam, ep. 25 : ' Nonagesimum psalmum legens, in eo loco quo scribitur, Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur, dixeram apud Hebraeos pro *Deo caeli* esse positum *Saddai*, quod Aquila interpretatur ἱκανόν '. Et in fine eiusdem epistulae : ' Decimum (nomen Dei), inquit, quod superius dictum est, Saddai, et in Ezechiel non interpretatum ponitur '.

Ad haec ultima verba admonent Vallarsius & Martianaeus, pro *non interpretatum*, *interpretatum* in multis MSS. et in editt. Erasmi & Victorii, in quibusdam vero codicibus *ininterpretatum* legi. Porro negationem nonnisi per errorem hic omissam fuisse, ex allato Ezechielis loco nemo non videt : quam idcirco in his quoque Commentariolis reponendam existimavi.

2. *Aquila & Symmachus*] Adde & ipsum Hieronymum, qui hunc versum ex hebraeo ita transtulit : ' Et lepra non adpropinquabit tabernaculo tuo ' (ed. Lagarde, p. 98).

8. *manifesti fiant*] cf. 1 Cor. 11, 19.

11. *ut plerique volunt*] Innuit noster, illis se non plane accedere, qui nonage-

in humilitate venit in mundum, postea sit cum maiestate venturus.

XCIII.

Et iste apud Hebraeos non habet inscriptionem: unde superfluum est de titulo disputare. *Qui plantavit aurem, non audiet? qui finxit oculum, non videbit?* et cetera. Pulchre autem ei quod dixerat, ‘ Qui plantavit aurem ’, non subiecit, Ipse non habet aurem? et ‘ qui finxit oculum ’, non reddidit, Ipse non habet oculum? Sed, Ipse non audiet et videbit? ut virtutes audiendi videndique in Deo monstraret esse, non membra.

XCIIII.

Quia Deus magnus Dominus. Si unus Dominus Iesus Xpistus, Dominus autem hic magnus dicitur Deus: ergo et Xpistus Dominus magnus est Deus.

XCV.

Nec hic psalmus inscriptionem habet. *Adferte Domino, patriae gentium.* Pro patriis, ceteri συγγενείας, id est, cognationes transtulerunt. Manifeste autem contempto

1 *postea*] E; *post* CAM. 4 *iste*] AM add. *psalmus.* 7 *ei quod*] C; *eo quod* EAM. 10 *et videbit*] EAM; *et non videbit* C. 14 *dicitur*] EAM; om. C. *Deus*] post *dicitur* om. A. 18 *ceteri* συγγενείας] scripsi; *ceteris ingenias* E; *ceteri ingenias* M; *ceteri genias* A; *c. geneas* (*a* ex *o*) C.

simum psalmum de Christo intellegendum esse putant. Quam quidem sententiam Hieronymo displicuisse, ex eius quoque commentario in evangelium Matthaei c. 4, v. 6 manifestum est, in quo de versu praefati psalmi *Angelis suis* etc.: ‘ Hoc in nonagesimo, inquit, psalmo legimus; verum ibi non de Christo, sed de viro sancto prophetia est ’.

13. *unus Dominus*] Ephes. 4, 5.

18. *ceteri* συγγενείας] Cf. Euseb. Caesar. Comm. in ps. 28 (Migne P. Gr. 23, 252).

Israhele gentes ad Xpisti ecclesiam convocantur. *Adferte hostias, et introite in atria eius.* Istae sunt hostiae, de quibus et apostolus ait: ' Hostiam vivam, placentem Deo '. Et Dominus: ' Si offeres munus tuum ad altare '. *Etenim correxit orbem terrarum, qui non commovebitur.* Correxit: quia errore demonum fuerat depravatus. *Laetentur caeli, et exultet terra.* Si super unum paenitentem laetantur angeli, quanto magis in cunctarum gentium conversione?

XCVI.

Ignis in conspectu eius praeibit. Ut exurat adversarios, sive ut uniuscuiusque opus probet. *Adorent eum omnes angeli eius.* Hoc testimonio apostolus ad Hebraeos usus est. *Qui diligitis Dominum, odite malum.* Duae simul boni et mali caritates esse non possunt. Ambigue autem dictum, utrum malam rem, an malum diabolum odisse debeat, qui diligit Deum.

XCVII.

Et iste et superior psalmus inscriptionem non habent.

4 *offeres*] (*offeris?* Cf. Roensch, It. und Vulg. p. 286) EM; *offer*s* A; *offers* C. 5 *terrarum*] EAM; *terrae* C. 9 *conversione*] *conversatione* A. 14 *Dominum*] C; *Deum* EAM. 17 *Deum*] CAM; *Dominum* E. 18 *XCVII*] Codex E unus numerum xcvij inserit ante verba *Et iste ... non habent;* quae quidem in reliquis codd. cum sequentibus verbis sub numero xcviij una serie leguntur.

3. *placentem Deo*] Rom. 12, 1.
4. *ad altare*] Matth. 5, 23.
7. *super unum paenitentem*] Luc. 15, 10.
11. *adversarios*] Is. 26. 11.
12. *probet*] 1 Cor. 3, 13.
13. *ad Hebraeos*] c. 1, v. 6.

XCVIII.

Et honor regis iudicium diligit. Aquila sic transtulit: ‘ Et imperium regis iudicium dilexit ’. Sensus iste est: Per iudicium punitur iniquitas: iniquitate autem punita, magnitudo regis augetur. *Et adorate scabillum pedum eius.* Quidam putant scabillum pedum Xpisti carnem eius debere intellegi, quae et ipsa quoque sit adoranda cum Verbo. Sed melius per tropologiam debemus accipere: ut quomodo tronus Dei appellatur caelum, ita et scabillum pedum terra sit dicta, vel potestas quae illi et caelestia et terrena subiciat. *Et adorate in monte sancto eius.* Iste est mons sanctus, qui vulnerat regem Tyri.

XCVIIII.

Ipse fecit nos, et non nos. Melius in hebraeo habet: ‘ Ipse fecit nos, et eius nos sumus ’.

C.

In matutino interficiebam omnes peccatores terrae. Matutinum velocitatem rei festinationemque significat:

3 *dilexit*] EAM; *diligit* C. 5 sqq. *scabillum*] scripsi; *scabyllum* E; *scabellum* C. 10 *pedum*] EC; om. AM. 14 *non*] AM addunt *ipsi;* in E pronomen *ipse* ad marg. rudi calamo suppletum est. 15 *eius nos*] EC; *nos eius* AM. 18 *rei festinationemque*] EAM; *resurrectionemque* C.

12. *vulnerat regem Tyri*] Ezech. 28, 16 sec. LXX: ἐτραυματίσθης ἀπὸ ὄρους τοῦ θεοῦ. Ad quem locum Hieronymus noster (M. 25, 285): ‘ sive vulneratus a monte Dei, qui perspicue, inquit, Christus intellegitur ’. Et ad Fabiolam epist. 78, ubi de vicesima Mansione: ‘ Iste iuxta Ezechielem vulneravit principem Tyri ’.

15. *nos sumus*] Ita quoque Hieronymus in suo Psalterio ex hebr. ‘ Ipse fecit nos, et ipsius sumus ’.

quo scilicet non diu pateretur esse peccatum, sed statim, ut illud sentiret, occideret; sicut et Deus prophetas suos manicans et diluculo consurgens misisse se dicit, hoc est, velociter. *Ut exterminarem de civitate Domini omnes qui operantur iniquitatem.* Hoc et apostolus ait: ‘ Auferte malum de medio vestrum ’. Si civitas Domini ecclesia Xpisti est, quicumque facit iniquitatem, de civitate Dei exterminandus est.

CI.

Oratio pauperis, cum taedium sustinuerit, et in conspectu Domini effuderit precem suam. Quomodo iste psalmus videtur personam habere simulatam, sic et ceteros psalmos quidam volunt a David quidem esse conscriptos, sed eis personas inditas, sub quorum nominibus intellegantur. Pauper autem, qui pro nobis pauper factus sit, cum esset dives, apostolus docet.

CII.

Qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de corruptione vitam tuam. Haec omnia, quae in utilitatem animae facta referuntur, Dominus Iesus Xpistus et corporaliter et spiritaliter praestitit.

2 *illud*] EAM; *illos* C. 3 *manicans*] iam scripseram, cum *minitans* in tribus mss. CAM invenissem; coniecturae meae codicis E auctoritas nuper accessit. *diluculo*] CAM; *deluculo* E fere constanter. 5 *qui operantur*] EAM; *operantes* C. 10 *Oratio pauperis ... precem suam*] in uno codice E inveni. 15 *Pauper autem qui*] EAM; *paupertatem eius qui* C. 19 *in utilitatem*] CAM; *in utilitate* E. 21 *praestitit*] EAM; *praestat* C.

5. *apostolus ait*] 1 Cor. 5. 13. 16. *apostolus docet*] 2 Cor. 8, 9.

CIII.

Abyssus ut vestimentum amictus eius. Non, ut plerique male aestimant, amictus Dei abyssus est: sed secundum hebraea volumina amictus est legendum genere feminino, ut subaudiatur ‘ terrae ’: quo scilicet omnes terrae claudantur oceano, et aquis omnia conprehendantur. *Super montes stabunt aquae: ab increpatione tua fugient.* Haec omnia possunt stare et iuxta historiam: quo scilicet in similitudinem montium fluctus maris adtollantur, et rursum instar vallis unda desidat. Sed et iuxta allegoriam sequitur intellectus. *Posuisti tenebras, et facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiae silvae.* Locus iste secundum historiam manifestus est: quod bestiae magis nocte procedant, insidias hominum tenebris declinantes, et statim, ut sol exortus fuerit, regrediantur ad cubilia sua. Potest autem et iuxta anagogen de saeculi huius nocte cantari: quod cum aliquis fuerit errore circumdatus, statim bestiae, id est, adversariae potestates in eum desaeviant, et quaerant escam sibi; cum vero per conversionem et paenitentiam coeperit in corpore eius verum lumen oboriri, tunc recedant bestiae, et ad sua cubilia revertantur. Quod autem ait, eas quaerere a Deo escam sibi: hoc indicat, quod bestiae nullos magis cupiant devorare, quam sanctos. *Egreditur homo ad opus suum.* Cum bestiae regressae fuerint in

2 *amictus*] in cod. A pronomen *eius* additum est sup. lin. 6 *omnes terrae claudantur*] E; *omnis terra claudatur* C. 10 *desidat*] EAM; *resi lat* C. 20 *conversionem et paenitentiam*] EAM; *conversionem paenitentiae* C. 21 *in corpore*] EAM (cf. Matth. 6, 22 etc.); *in corde* C. *recedant*] EAM; *recedunt* C. 22 *revertantur*] EAM; *revertuntur* C. 23 *eas*] CAM; *et* E. 24 *cupiant*] EAM; *cupiunt* C. *Egreditur*] Ita omnes codd.

caulas suas, et sol fuerit exortus, statim egreditur homo ad opus suum. *Quam magnificata sunt opera tua, Domine: omnia in sapientia fecisti.* Si omnia fecit in sapientia, ubi sunt qui detrahunt creatori, quod serpentes, lacertas, pulices, cimicesque, et cetera istiusmodi minuta animalia, vel superflua fecerit, vel nocentia? *Hoc mare magnum et spatiosum: ibi reptilia quorum non est numerus, animalia parva cum magnis.* Grande est mare saeculi: et quicumque in eo sunt, reptilia appellantur, et eorum magnus est numerus. Sunt quoque in eo animalia parva cum magnis: quo scilicet nemo de sua magnitudine praesumat, sed donec in mari saeculi est, quamvis magnus sit, tamen sciat esse se reptilem. *Ibi naves pertransibunt.* Illa pertransit navis, cuius vestigium iuxta Salomonem non potest inveniri. Et adtende quam caute dixit draconem, qui in praesenti versiculo scriptus est: *Draco iste quem formasti ad inludendum ei.* Draco iste propterea factus est, ut iuxta Esaiam a parvulis inludatur. Aliter: draco ideo factus est, ut inludat mari, et regnet in saeculo.

CIIII.

Alleluia. Usque hodie consuetudinis Iudaeorum est, ut nulli alteri psalmo Alleluia in canendo subnectant,

1 *exortus*] EAM; *ortus* C. 12 *praesumat*] A. Verbum in archetypo defuisse videtur: deest certe in cod. E: deerat etiam in M, sed additum est ad marg.; C supplevit *glorietur*. 13 *reptilem*] E; *reptile* reliqui. 16 *in praesenti*] E 1 m. et C; *in sequenti* E 2 m. et AM. Re vera iuxta LXX haec verba δράκων οὗτος κ. τ. λ. cum praecedentibus ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται unum versiculum efficiunt.

7. *spatiosum*] Hieronym. epist. 106, n. 65: ‘Dicitis in graeco *manibus* non haberi. Et ego novi: sed ex hebraico et Theodotionis editione in Septuaginta sub asterico additum est’.

15. *iuxta Salomonem*] Sap. 5, 10. Cf. supra, p. 62, l. 2.

18 *iuxta Esaiam*] 11, 6-8?

nisi ei qui in psalterio Alleluia praescriptum aut subiectum habet. Nos autem indifferenter uti solemus, etiam in his psalmis Alleluia dicentes, qui aut historiam replicant, aut per paenitentiam lacrimabiliter ingemescunt, aut de inimicis victoriam postulant, aut ut de angustia liberemur precantur. Quod autem semel dicimus, hoc in omnibus observandum est: in quocumque psalmo primum Alleluia fuerit praenotatum, eum etiam in fine habere Alleluia subiectum. Et plerique nescientes sequentis psalmi arbitrantur esse principium: quod nequaquam est. Denique saepe repperies in uno psalmo duo Alleluia praeposita: quod significat, unum ad finem prioris, alterum ad sequentis principium pertinere. *Et pertransivit de gente in gentem, et de regno in populum alterum.* Dicitur ad Abraham: ‘ Exi de terra tua, et de cognatione tua ’. *Nolite tangere xpistos meos.* Notandum quod ante unctionem xpisti vocentur: ex quo animadvertimus, unctionem non tam olei esse, quam Spiritus.

CV.

Et laudaverunt laudationem eius. De illo dicit cantico, quod in Exodo legitur: ‘ Laudate Dominum, gloriose

8 *fuerit*] E; *fuit* C. 11 *repperies*] E; *reperies* C. 14 *pertransivit*] Ita omnes codd. *in populum*] EAM; *ad populum* C. 20 *dicit*] EAM; om. C.

1. *Alleluia praescriptum aut subiectum habet*, et paulo post *Alleluia fuerit praenotatum, e. e. i. f. habere Alleluia subiectum*] Hieron. in ep. ad Ephes. 5, 19 (M. 26, 561): Quod omnes psalmi continent, quibus Alleluia vel praepositum vel subiectum est ’.

4. *lacrimabiliter ingemescunt*] Aliud mihi quaerenti fortuito occurrit locus iste Hieronymi in Galat. 3, 6: ‘ compunctum cor et pro populo *lacrimabiliter ingemiscens*, scriptura clamorem vocavit ’. (Migne 26, 400).

16. *tua*] Gen. 12, 1.

21. *in Exodo*] 15, 1 sqq.

enim magnificatus est '. *Et fecerunt vitulum in Oreb, et adoraverunt sculptile.* Hunc locum consulte Iosephus in Archaeologiae libris praetergreditur. *Et levavit manum suam super eos, ut deiceret illos in deserto.* Manus elevatio habitum irascentis et percutientis ostendit. *Et paenitentiam egit secundum multitudinem misericordiae: et dedit eos in misericordias et miserationes.* De variis loquitur captivitatibus, quando dimissi a Cyro de Babylone laxati sunt: quam indulgentiam confirmat postea Darius, et post eum Artaxerxes. Ptolomaeus quoque de Aegypto captivos in Iudaeam remisit, quos transtulerunt Macedones. *Et dicet omnis populus: Fiat.* Quarti libri finis unum tantum Amen habet, licet in graeco duo legantur.

CVI.

Sedentes in tenebris et umbra mortis, vinctos in paupertate et ferro. Isti sunt pauperes, de quibus in vicesimo et primo psalmo loquitur: ' Manducabunt pauperes, et saturabuntur '. Hi in vinculis et in tenebris, quibus Esaias quoque praecipit dicens: ' Exite, et revelamini '. Manifesta igitur allegoria in praesenti loco est: non enim

1 *Oreb*] scripsi cum Hieronymo, De nom. hebr. M. 23, 834; *Coreb* E; *Choreb* CM; *horeb* (*c* erasa) A. 2 *sculptile*] EC; *scultile* AM. *Iosephus*] CAM; *Iosepus* E. 3 *Archaeologiae*] *arceologiae* codd. *Et levavit*] EMC; *Elevavit* A. 4 *illos*] *eos* C. 10 *Artaxerxes*] AM; *Artaxerses* C; *Artaxersis* E. 12 *Macedones*] C; *Machedones* EAM. *dicet*] CAM; *dicit* E (*dicite* Psalt. Rom. ap. Migne 29, 340). *Fiat*] semel tantum in CAM, bis vero in E legitur.

2. *in Archaeologiae libris*] Lib. 3, c. 5. Ibi enim, ut de vitulo aureo aliquid diceretur, narrationis series ultro poscebat.

5. *et percutientis ostendit*] Iisdem verbis Hieronymus, Comm. in Ezech. 20, 5-6 (M. 25, 197): ' Elevatio autem manus, sive extensio, habitum percutientis ostendit '.

19. *saturabuntur*] Ps. 21, 27.

20. *Esaias*] 49, 9.

legimus Iudaeos in eremo vinctos et in tenebris fuisse. *Qui descendunt mare in navibus, faciunt opus in aquis multis, ipsi viderunt mirabilia Domini.* Per metaforam maris, fluctuum, tempestatis, temptationes quibus cotidie quatimur indicantur. *Quis sapiens, et servabit ista, et intelleget misericordias Domini?* Simile quid et in Osee fine dicitur: ex quo docemur, licet historiam videantur sonare quae scripta sunt, tamen sacratiorem intellegentiam flagitare.

CVII.

Super Idumaeam inmittam calciamentum meum. Pro inmittam, Aquila 'proiciam' interpretatus est: quo scilicet etiam ei Idumaea subiecta sit. Idumaea autem aut terrena interpretatur, aut sanguinaria. Et totus psalmus secundum sensum duplicem aut ad David refertur, quod super has gentes Deo se adiuvante regnaverit: aut ad Xpistum, ut secundum interpretationem nominum hebraeorum diversas ecclesiae reputemus esse virtutes.

CVIII.

Et diabolus stet a dextris eius. Pro diabolo, in hebraeo 'satan' scriptum est, quod interpretatur adversarius. Diabolus vero graecum vocabulum est: quem nos inter-

4 *maris, fluctuum, tempestatis*] E; *maris et fluctuum tempestates* (coniunctio *et* addita est sup. lin.) M; *maris et fluctuum* (*et* add. sup. lin.) *tempestatis* (*i* ex *e*) A; *maris fluctibus temperatis* C. 20 *stet a dextris*] C; *stetit ad dextris* EAM. 21 *satan*] EAM; *sathana* C. 22 *est*] post 'vocabulum' om. E.

6. *in Osee fine*] c. 14, v. 10. 14 *aut sanguinaria*] Hieron. Dialog. contra Pelag. l. 2, n. 25 (M. 23, 590): 'In Idumaeam descendet, quae interpretatur vel sanguinaria vel terrena'.

pretari possumus criminatorem. *Et oratio eius fiat in peccatum.* Cum enim eum proditionis paeniteret, laqueo se suspendit. *Et cognoscant quia manus tua ista, et tu Domine fecisti ea.* Intellegant Pilatus, Herodes, atque Iudaei, quod non eorum potestate, sed tua voluntate sum passus, nec invitus bibi calicem, quem cum scirem esse potandum, sponte hausi: non meam, sed tuam, id est, non hominis quem indueram, sed Dei faciens voluntatem.

CVIIII.

Dixit Dominus Domino meo. Prius nomen Domini τετραγράμματον est, quod proprie in Deo ponitur: secundum, quod commune est cum ceteris, quo et reges et ceteri homines appellantur. Quod si nobis obponere voluerit haeresis Arriana, ex hac diversitate minorem Filium, Patrem esse maiorem, respondebimus ei: illi nomen inferius convenire, cui ut sedeat imperatur. *Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum.* Cum Xpisto semper principium est: et in die quoque qua secundum incarnationem vincit inimicum, habet suae naturae ineffabile semper exordium. Hoc autem vero

4 *ea*] Ita omnes codd. 11 τετραγράμματον] *tetragramaton* AM; *tetragrammatum* E; *tetragramatum* C. 12 *cum*] ante 'ceteris' in uno cod. E legitur. 13 *appellantur*] EC; *appellabantur* M, A (postea emend.). 18 *in die*] prius iam scripseram, quam legerem in E; *inde* CAM. 19 *qua*] itidem scribendum esse existimo, licet in quattuor codicibus legatur *quia*. *vincit*] E; *vicit* CAM. 20 *vero*] E; *verum* AM; om. C. Equidem novi coniunctiones *autem* et *vero* vix alibi eo modo iunctas inveniri: at in huiusmodi rebus nihil nisi quod testantur codices spectandum. S. August. Confess. 5, 14: 'Verum autem tu spes mea'.

1. *criminatorem*] Hieron. in ep. ad Ephes. 4, 27: 'Diabolus graecum verbum est, quod latine dicitur criminator: lingua vero hebraea *satan* appellatur, id est adversarius, sive contrarius'. Ibidem in v. 11 capitis 6: 'Diabolus autem nomen graecum est, quod interpretatur criminator'. Et in ep. ad Titum, v. 6 sqq.: 'Diabolus autem in latina lingua criminatorem sonat'.

10. *Prius nomen Domini* etc.] Confer supra p. 20, l. 15.

principium et haec virtus in proelio tunc magis elucescet, cum sancti, hoc est, credentes in eum illo splenduerint praesolante. *De torrente in via bibit: propterea exaltabit caput.* Propter similitudinem hebraearum litterarum, ubi caput Septuaginta transtulerunt, potest et ' princeps ' legi. De torrente vero bibit et Helias. Et Dominus noster aquas de turbine saeculi concitatas et variis mundi vitiis turbidas in sua passione sustinuit, superavit, obpressit: nobis esuriens, nobis bibens, nobis elevans caput.

CX.

Iste primus secundum ordinem scribitur litterarum: licet multi vicesimum quoque quartum psalmum et tricesimum sextum scriptum putent in hebraeo secundum ordinem litterarum. Sed in illis vel desunt aliquae litterae, vel supersunt: et nonnumquam cum unus versus brevis sit, alter infinita longitudine maior est. Ex quo puto, observatione potius hoc legentium, quam studio scriptoris effectum. Denique et Septuaginta interpretes, quia aliquis in eis scrupulus nascebatur, in translatione hebraeas litteras ponere noluerunt.

3 *praesolante*] EC; *praesulante* AM. En aliud vocabulum lexicographis, ni fallor, adhuc fere ignotum. *in via*] CAM; om. E. *bibit p. exaltavit*] Ita codd. 6 *princeps*] E; *principes* CAM. *vero*] AM, E add. 1 m. sup. lin.; om. C. *et*] ante ' Helias ' C; om. EAM. 8 *vitiis*] EC; praeterm. AM, A suppl. *persecutionibus* sup. lin. 12 *Iste*] CAM add. *psalmus.* 14 *secundum*] CAMβ; *per* (in fine lineae) | *secundum* E. 18 *potius*] C unus agnoscit; A *magis* post ' puto ' addit sup. lin. 20 *in translatione hebraeas*] accepi ex AM; deerat. in C; 2 m. suppl. ad marg. in E.

6. *et Helias*] Hieron. in Eccles. 1, 7 (M. 23, 1070): ' Salvator ad torrentem traditur Cedron. Et Elias persecutionis tempore ad torrentem Chorrath latitat '.

13. *licet multi* etc.] Hieron. ad Paulam, ep. 20, n. 3: ' Sunt qui et alios (psalmos praeter 110, 111, 118 et 144) hoc ordine putent incipere, sed falsa eorum opinio est '. Cf. supra, p. 37, l. 19.

CXI.

Et hic psalmus, sicuti superior, secundum ordinem scribitur litterarum: et ideo ethicus est, mores nos instruens, et per elementorum exordia provehens ad maiora. Longitudinem autem versus hebraici, qui in centesimo octavo decimo psalmo texitur, in his duo explent versiculi: ut quod ibi una efficit littera, hic duae diversae efficiant secundum ordinem se sequentes.

CXII.

Laudate pueri Dominum. Hic pueri provocantur ad laudem, de quibus in Esaia Salvator ait: ‘ Ecce ego et pueri, quos mihi dedit Dominus ’. Ex ore quippe infantium et lactantium laus in Deum plena perficitur.

CXIII.

Quid tibi est, mare, quia fugisti? et tu, Iordanis, quare conversus es retrorsum? Insensibilia quasi sensi-

2 *sicuti*] EC; *sicut et* AM. 3 *scribitur*] EC; *inscribitur* AM. *ethicus*] E; *et* (*h* sup. lin.) *ic* **us* A; *aetichos* M; *mysticus* C. *nos*] E, M (postea mutat. in *nostros*); *nostros* A; om. C. 7 *una*] EAM; om. C. 8 *se*] EAM; om. C. 10 *Hic*] omnes codd. (pro ‘ Hi ’?) 12 *pueri*] C add. *mei*. 13 *lactantium*] EAM; *lactentium* C. 16 *quare*] EC; *quia* M, A ex *qui*. *Insensibilia q. s.*] ECM; *insensabilia q. sensabilia* A.

3. *et ideo ethicus est*] Hieron. ad Algasiam c. 10 (M. 22, 1035): ‘ centesimus decimus octavus psalmus, et omnes alii qui litteris praenotantur, per ethicam nos ducunt ad theoricam, et ab elementis occidentis litterae, quae destruitur, transire faciunt ad spiritum vivificantem ’. Idem docet S. Doctor cum alibi tum in laudata modo epistula ad Paulam, n. 4.

11. *Ecce ego* etc.] Is. 8, 18. ‘ Ceterum b. apostolus in epistola, quae ad Hebraeos scribitur, docet… hoc testimonium ex persona debere intellegi domini Salvatoris ’. Ita Hieronymus in hunc Isaiae locum, ap. Migne 24, 124.

12. *Ex ore quippe* etc.] Ps. 8, 3.

bilia interrogat, cur eorum natura mutata est. *A facie Domini commota est terra.* Ipse pro his respondet, quod ad conspectum Dei universa facta sint, et omnia illum sentiant, qui creator est omnium. *Caelum caeli Domino: terram autem dedit filiis-hominum.* Ubi nullum delictum est, et quod omni altitudine sublimius est, ibi habitat Dominus: humilia vero et deiecta hominibus ad inhabitandum tradidit.

CXIIII.

Placebo Domino in regione viventium. Pro ‘placebo’, habet in hebraeo ‘deambulabo’ habet. Quod etiam in Genesi de Enoch scribitur: ‘Ambulavit Enoch cum Deo, et translatus est’: non ‘placuit Deo’, sicut in nostris codicibus legitur.

CXV.

Hunc psalmum quinta et sexta editio cum superioribus copulant: Symmachus vero et Septuaginta interpretes dividunt. *Ego dixi in excessu mentis meae: omnis homo mendax.* Ubi nos legimus ‘mendax’, ibi in hebraeo positum est KIUZHB: quod interpretatur Symmachus ‘mendacium’, quinta vero editio ‘deficit’. Non igitur tam omnis homo mendax est, quam omnis homo mendacium atque defectio: quod cito transeat, et in imagine

1 *mutata est*] EAM; *mutata sit* C. 3 *facta sint*] EAM: *f. sunt* C. 10 *viventium*] E; *vivorum* CAM. 12 *Ambulavit*] scripsi; *ambulabit* E; *ambuiabat* C. 13 *non*] etiam scripseram, sicuti postea legi in E; *nam* C; *et* A, M in litura. 16 *cum superioribus*] (subintellege ‘verbis’ seu ‘versiculis’) EAMβ; *cum superiori* C more suo planior, sed eo magis dubiae fidei. 19 *ibi*] scripsi; *ubi* E; om. CAM. 20 *KIUZHB*] (pro כְּזָב?) EAM; om. C.

11. *in Genesi*] 5, 24. LXX: εὐηρέστησεν Ἐνὼχ τῷ Θεῷ.
13. *in nostris codicibus*] v. gr. apud

perambulet, et umbrae similis vita nostra brevi curriculo finiatur. *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.* Pro hoc beneficio, quod mihi Deus largitus est animam, quod me fecit de nihilo subsistere, quid aliud possum facere, nisi creatori meo eam offerre, quam tribuit? *Vota mea Domino reddam.* Dicit se laudaturum esse post mortem, ne finis credatur interitus. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.* Mors in lege et contaminata est, et contaminat: igitur de martyribus evangelii prophetatur.

CXVI.

Laudate Dominum, omnes gentes. Pro eo quod est 'laudate Dominum', in hebraeo scriptum habet 'alleluia'.

CXVII.

O Domine, salvum me fac. Illud quod in evangelio scribitur, quia intrante Domino Hierosolymam parvuli palmas sumpserint, et antecedentes eum consona voce clamaverint 'Osanna in excelsis, benedictus qui venit in nomine Domini', de praesenti psalmo sumptum est. Denique ubi nos habemus σῶσον δή, hoc est, salvum me fac, in hebraeo OSIANNA scriptum habet.

10 *prophetatur*] AM (*profetatur* E); *prophetat* C. 20 σῶσον δή] scripsi; *CωCONNA* E; *CωCONAN* C; om. AM. 21 *OSIANNA*] M, A (*i* postea erasa est); *os.anna* E; *osanna* C.

1. *perambulet*] Ps. 38, 7.

19. *de praesenti ps. sumptum est*] Hieron. in Matth. 23, 39: 'Versiculum autem istum, quo et parvuli atque lactentes in ingressu Ierusalem domini Salvatoris usi sunt, quando dixerunt *Benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis*, sumpsit de centesimo decimo septimo psalmo'.

21. *OSIANNA scriptum habet*] Lege sis rescriptum S. Hieronymi ad Damasum de voce Osanna (Migne 22, 375 sqq.).

CXVIII.

Totus et hic psalmus est scriptus secundum ordinem litterarum : ita ut ab una littera octo versus incipiant, et rursum a sequenti octo alii conpleantur, et hoc similiter ad finem usque texatur. Iosephus autem refert in libris Ἀρχαιολογίας, hunc psalmum et Deuteronomii canticum uno metro esse conpositum : et putat elegiacum metrum in utroque posse deprehendi, quod scilicet prior versus sex pedibus constet, et inferior uno minus in pentametrum finiatur.

CXVIIII.

Quindecim graduum psalmi per quosdam profectus nos ad summa perducunt, ut in Domini atriis possimus dicere : ‘ Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, in atriis domus Dei eius ’. Et quia a plerisque super his latissime disputatum est, stultum est parva dicere velle pro magnis. *Ad Dominum, cum tribularer,*

4 *rursum*] EAM ; *rursus* C. 6 Ἀρχαιολογίας] E ; *apaniosias* C. 15 *Dei eius*] Ita codd. et Brev.

2. *Totus et hic psalmus* etc.] Huc quoque refer epistulam 30 Hieronymi ad Paulam de psalmo CXVIII : cuius num. 2 cum hisce Commentariolis fere ad verbum convenit.

5. *in libris* Ἀρχαιολογίας] lib. II, c. XVI, n. 4; IV VIII 44; VII XII 3. Cuius verba Hieronymus quoque prescribit in eadem epist. ad Paulam n. 3, ubi ait : ‘ Verum debes scire in prioribus psalmis singulis litteris singulos versiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexos : inferiores vero tetrametro iambico constare, sicut et Deuteronomii canticum scriptum est ’.

14. *Ecce nunc benedicite*] Ps. 133. Confer Hieron. adversus Iovinianum l. 2, n. 34 (Migne 23, 346) : ‘ Quid sibi volunt in descriptione templi septem et octo gradus ? Quid rursum, quod in psalterio post elementa centesimi octavi decimi psalmi, quibus mysticum erudimur alphabetum, per quindecim gradus usque illuc pervenimus, ut possimus canere : *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini : qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri ?* ’

clamavi: et exaudivit me. Tres res in uno versiculo velociter explicantur: angustia, preces, exauditio. *Sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatoriis.* Pro desolatoriis carbonibus in hebraeo ἀρκευθίνοις habet. Desolatorem puto et in Esaia esse carbonem, qui ad labia eius defertur, ut purget vitia quae loquendo, sive ob timorem quae tacendo contraxerat. Et hic itaque carbonem, similem deprecatur: ut detur ei carbo de altario Dei, qui in eius labiis peccatorum solitudinem faciat, id est, a vitiis eum praestet alienum.

CXX.

Per diem sol non uret te, neque luna per noctem. Iustus nec in prosperis elevari potest, nec in tristibus deici. Quod in die et nocte, hoc et in sole significatur et luna.

CXXI.

Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi. Quia in priori psalmo audierat: ‘ Dominus custodiat introitum

1 *in uno*] EAM; praepositionem om. C. 2 *exauditio*] EAM; *exauditus* C. 3 *potentis*] AM; *potentes* EC. 4 ἀρκευθίνοις] Brev.; *archaeutinos* EAM; *arcuechinos* C. 6 *ob timorem quae tacendo*] EM, A (mutat. in *quae ob timorem tacendo*); *quae tacendo ob timorem* C; *optima quaeque tacendo* β.

4. ἀρκευθίνοις *habet*] Hieron. ad Fabiolam epist. 78, ubi de xv Mansione: ‘ Rethma transfertus *sonitus* aut *iuniperus*, quamquam plerique ἄρκευθον apud Graecos aliud genus arboris significare contendant. Iuniperum autem et primus graduum psalmus iuxta veritatem hebraicam sonat, ubi scriptum est: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?* et propheta respondet: *Sagittae potentis acutae, cum carbonibus iuniperorum*, pro quo apud nos legitur *desolatoriis* ’.

5. *in Esaia*] 6, 6.

13. *in prosperis elevari*] Hieron. in Is. 21, 11-12: ‘ Responditque ecclesiae multitudo: Non solum in prosperis, sed in adversis, hoc est, et in die et in nocte, tua Deus praecepta servabo ’. Ibid. 26, 7-9: ‘ Unde et in alio psalmo super iusti securitate Propheta decantat: *Per diem sol non uret te, neque luna per noctem;* id est, nec in prosperis nec in adversis umquam de tuo moveberis gradu ’.

tuum et exitum tuum', nunc propterea laetum esse se dicit, quod sibi in domum Dei introitus repromissus sit. *Cuius participatio eius in idipsum.* Haec est sanctae aedificatio civitatis, si sibi in omni parte sit particeps, et invicem pro se membra sollicita sint.

CXXII.

Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelo. Notandum quod per singulos psalmos quidam graduum sunt profectus. Qui in primo dixerat, 'Ad Dominum cum tribularer clamavi:' et in secundo oculos ad montes se levasse narraverat: laetatus quoque fuerat, quia sibi ingressus in domum Dei fuerat repromissus: nunc ad maius proficit, ut ad ipsum Deum oculos levet, qui habitat in caelo.

CXXIII.

Torrentem pertransivit anima nostra. Melius in hebraeo habet: 'Torrens pertransivit super animam nostram': quod scilicet multi temptationum turbines super animam eius transierint, nec potuerint eam necare, iusto dicente: *Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israhel. Forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem.* Verbum ἀνυπόστατον apud Hebraeos ambiguum est, et potest sonare, quod non subsistat, et quod intolerabile sit, hoc est, quod nemo ferre queat. Pro

1 *laetum*] EAM; *propterea nunc laetatum* C. 7 *in caelo*] EAM LXX; *in celis* C. 10 *ad montes se levasse*] EAM; *se ad montes elevasse* C. 17 *super*] EAMβ; om. C. 21 *Forsitan*] CAM; *forsitam* E. 22 ἀνυπόστατον] EC; ANΗΠΟCTATON AM. 23 *non*] ante 'subsistat' add. C sup. lin.; om. EAMβ, etsi negatio hic certe necessaria videtur. Conf. adnot. crit. ad p. 69, l. 7. 24 *sit*] ECMβ; *est* A.

quo et Aquila, et Symmachus, et Theodotion, et omnes interpretes pari voce consentiunt, ‘ superbas ’ aquas et ‘ adrogantes ’ pro ἀνυποστάτῳ transferentes.

CXXIIII.

Quia non derelinquetur virga peccatorum super sortem iustorum. Pro virga, in hebraeo ‘ sceptrum ’ habet. Hoc est ergo quod petimus: Ne nos inducas in temptationem, quam sufferre non possumus. *Declinantes autem in obligationes adducet Dominus.* Pro obligationibus, Aquila διαπλοκάς interpretatus est, Symmachus σκολιότητας, quinta editio διεστραμμένας..

CXXV.

Facti sumus sicut consolati. Pro consolatis, omnes pariter editiones ‘ somniantes ’ transtulerunt. Et pulchre somniantes : nondum est enim plena laetitia, in captivitate reliquis constitutis.

CXXVI.

Ideo psalmus iste Salomonis titulo praenotatur, ut ipse fabricator templi doceat se nihil valere aedificationem eius sine Domini auxilio. *Qui manducatis panem doloris.* Pro dolore, Theodotion et quinta editio ‘ idola ’ interpre-

3 ἀνυποστάτῳ] E?; ἀνυπόστατον Cβ. 8 *possumus*] EAM ; *possimus* Cβ. 10 *quinta*] EAMβ ; *quarta* C. 11 διεστραμμένας] (subintellege ὁδούς) EAM (ΔΙΕϹΤΡΑΜΕΝΑϹ C); διεστραμμένα β. 13 *Pro consolatis*] AM, E *s* add. 2 m. ; *pro consolati* Cβ. 16 *reliquis*] EAMβ ; *reliquiis* C. 19 *doceat se*] AMβ ; *se* sup. lin. 2 m. addit E, om. C.

21. *Pro dolore Theodotion* etc.] Hieron. ad Marcellam ep. 34, n. 2 : ‘ *pro pane doloris*... Aquila interpretatus est ἄρτον τῶν διαπονημάτων... Quinta editio et Theodotion, qui in ceteris cum Septuaginta translatoribus facit, *panem idolo-*

tati sunt, sexta vero ‘ errorem ’. Sensus itaque iuxta simplicem intellegentiam iste est : Sine causa diluculo ad templum curritis, et Deum adorare vos creditis, qui idola pariter adoratis, et inmundo vescimini pane. *Sicut sagittae in manu potentis, ita filii excussorum.* ‘ Excussos ’, expeditos et adcinctos ad proelium vocat : quo verbo et in Ezrae libro Septuaginta interpretes transtulerunt. *Beatus vir qui explevit desiderium suum ex illis.* Pro desiderio, in hebreo ‘ pharetram ’ habet : ut quia sagittas praemiserat in conparationem sanctorum, consequenter pharetram sagittis inferret explendam.

CXXVIII.

Dominus iustus concidit cervices peccatorum. Pro cervicibus, in hebraeo habet ‘ vincula ’ vel ‘ catenas ’. Ut sit sensus : illi quidem me suis insidiis hinc inde vallarunt, et iam vinctum tenebant, sed auxiliante Domino omnes nexus soluti sunt.

1 *vero*] EAMβ ; om. C. 2 *diluculo*] *deluculo* E. 6 *quo verbo*] *quod verbum* β, C 2 m. 7 *Ezrae*] E ; *Ezdrae* C ; *Ez**drae* A ; *Ezredrae* M ; *Esdrae* β. 8 *qui explevit*] A ; *qui non explevit* C, E (negatio postea erasa est) ; *qui non implevit* M (mutat. in *qui explevit*). 9 *pharetram*] *faretram* EC. 10 *in conparationem*] AMβ, E (littera *m* postea expuncta est) ; *in comparatione* C. 11 *inferret*] EAM, C (ex *infert*) ; *inferat* β. 13 *concidit*] EAM (συνέκοψε LXX) ; *concidet* Cβ.

rum ; Sexta πλάνης, id est *erroris....* et prophetice populus arguitur ad templum diluculo frustra consurgere, et post quietem ad sanctuarium festinare, cum idola Dei honore venerentur ’.

7. *interpretes transtulerunt*] Hieron. ibid. n. 4 : ‘ *Excussos* autem et consuetudo sermonis humani vegetos et robustos et expeditos vocat : et ipsi Septuaginta interpretes in Esdrae libro pro *iuvenibus* transtulerunt, in quo ita scribitur : *Et factum ex die illa, medii excussorum faciebant opus* etc. (Nehem. 4, 16) ’.

11. *inferret explendam*] Ibid. : ‘ exceptis Septuaginta, qui aliter transtulerunt, et in hebraeo et in cunctis editionibus ita repperi, *Beatus vir qui replevit pharetram suam ex ipsis* ; ut quia metaphoram semel sumpserat ex sagittis, et in pharetra quoque translatio servaretur ’.

CXXXI.

Memento Domine David, et omnis mansuetudinis eius : sicut iuravit Domino. Pro eo quod est ' sicut ', in hebraeo habet ' qui '. Ut sit sensus : Memento Domine David, et omnis mansuetudinis eius : qui iuravit Domino, et votum fecit Deo Iacob. *Ecce audivimus eum in Efrata.* Regio Bethleem usque hodie appellatur Efrata : huius rei et aliae scripturae testes sunt. *Viduam eius benedicens benedicam : pauperes eius saturabo panibus.* Pro vidua, χήρα, et hebraea volumina et ipsi Septuaginta θήραν habent. Sed propter novitatem verbi et unius litterae demutationem, paulatim θήρα obtinuit ut legeretur χήρα : maxime quia in sequenti versiculo pauperes sequebantur. Θήρα Symmachus et Aquila ' cibaria ' interpretati sunt. *Super ipsum autem floriet sanctificatio mea.* Pro sanctificatione NAZER in hebraeo habet, quod Aquila

6 *eum*] C ; *eam* Mβ ; *ea* E, A ex *eam*. Ita et Psalt. Veron. ap. Migne 29, 389. Lege adnot. infra positam. 7 *Efrata*] EC ; *Effrata* AM. 14 Θήρα] Ita codd. ubi expectares accusativum θήραν, ut supra. Legendumne, Pro θήρα? 15 *floriet*] EAM ; *florebit* Cβ. *mea*] om. E.

6. *audivimus eum*] Ita legendum esse ab Hieronymo Paula vidua didicerat, ut in huius Epitaphio n. 10 legitur : ' *Ecce audivimus illum in Ephrata, invenimus eum in campis silvae.* ZO quippe sermo hebraicus, ut te docente (*al.* ut a docente) didici, non Mariam matrem Domini, hoc est αὐτήν, sed ipsum, id est αὐτόν significat ' (Migne 22, 885).

7. *appellatur Efrata*] Ita S. Hieronymus, Quaest. hebr. in Genes. 35, 6 : ' Ephratha vero et Bethleem unius urbis vocabulum est '. De situ et nom. loc. hebr. (Migne 23, 939) : ' Ephratha, regio Bethleem civitatis David, in qua natus est Christus... Legimus Ephrathan in Paralipomenon libro (I ii 50) '. Cf. comm. in Abdiam ap. Migne 25, 1170.

14. *cibaria interpretati sunt*] Hieronymus, Quaest. hebr. in Genes. 45, 21 : ' Verbum SEDA, quod hic omnes ore consono ἐπισιτισμόν, id est *cibaria* vel *sitarcia* interpretati sunt, in Psalterio quoque habetur. Ubi enim nostri legunt *Viduam eius benedicens benedicam*, licet in plerisque codicibus pro vidua, hoc est, pro χήρα nonnulli legant θήραν, in hebraeo habet SEDA, id est *cibaria eius benedicens benedicam* '.

'consecratum' interpretatur: et significat laminam ex auro, quae in fronte pontificis ligabatur, sculptum habens nomen Domini.

CXXXII.

Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron. Casu genetivo legendum est Aaron: hoc est, quod descendit in barbam Aaron. *Sicut ros Ahermon, qui descendit super montem Sion.* Ahermon ἀνάθημα interpretatur. Ipse est autem mons, qui mutato vocabulo Hermoni et Sanir appellatur, idolis consecratus, et adsiduo hostiarum cruore perfusus. Hoc ergo est, quod dicit: quia omnis gratia et potentia idolatriae, et sublimitas ac pompa culturae ad montem transeat Sion, hoc est, ad ecclesiam Xpisti.

CXXXIII.

In atriis domus Dei nostri. Hic versiculus nec in hebraeis voluminibus, nec in quaquam editione, nec in ipsis quoque Septuaginta interpretibus reperitur, sed de consequenti psalmo in hoc mihi videtur adpositus. *Benedicat te Dominus ex Sion, qui fecit caelum et terram.* Decens finis cantico graduum, psalmum in benedictione concludens.

1 *laminam*] ECβ; *lamminam* AM. 6. 7 *Aaron*] *Aron* E. 7 *Ahermon*] E (LXX: 'Αερμών. Hoc nomen sanctus quoque Hieronymus inter ea vocabula recenset, quae a littera *A* incipiunt, De situ et nom. loc. hebr. ap. Migne 23, 914); *Hermon* CAM. 10 *Hermoni*] EC; *hermoniim* AM. 13 *montem*] C; *montes* E; *ad montes Sion transeat* AM. 21 *Decens finis*] in E sequior manus mutavit in *denis quinis*.

10. *et Sanir appellatur*] Hieron. De situ et nom. loc. hebr. (Migne 23, 914): Aermon, mons Amorrhaeorum... quem Phoenices vocant *Sanior*, et Amorrhaeus appellavit *Sanir*: diciturque in vertice eius insigne templum, quod ab ethnicis cultui habetur e regione Paneadis et Libani'.

CXXXIIII.

Quia Iacob elegit sibi Dominus: Israhel in substantiale sibi. Verbo περιουσίῳ, id est ‘ substantiali ’, exceptis sanctis scripturis, nullus foris disertorum usus est: et propterea obscurus redditur sensus, quia verbum, per quod sensus intellegitur, novitas occultum facit. Denique et Aquila et quinta editio similiter transtulerunt. Solus Symmachus ‘ praecipuum ’, id est, ἐξαίρετον posuit: quod in hebraeo dicitur SUGULLA, et latino sermone significantius exprimi potest ‘ peculium ’. *Qui eduxit nubes ab extremo terrae.* Istae sunt nubes, quibus mandat Dominus, ne pluant super peccatores imbrem, et quae de piscatoribus et humillimis hominum congregantur. *Fulgura in pluviam fecit.* Loquentibus apostolis et prophetis, mundum splendor inluminat. *Qui educit ventos de thesauris suis.* Diversae spiritus gratiae de Patre et Filio et Spiritu sancto producuntur.

2 *Israhel*] om. E. 3 περιουσίῳ] scripsi; πεPιοΥCι EC; πEpiosci AM. *substantiali*] C; *substantialis* EAM. 4 *foris*] (i. e. praeter scriptores ecclesiasticos) EAM; *fari* C. 7 *similiter*] C; *simili littera* EAM. 8 *praecipuum*] EAM; *peculium* C. ἐξαίρετον] scripsi; εζαιρετον EC; εραιρετον AM. 9 *in hebraeo*] C add. *sermone*. *SUGULLA*] AM, E 2 m. sup. lin.; om. C. *latino sermone*] EAM; *latine* C (om. *sermone*). 15 *inluminat*] EAM; *illuminavit* C. *educit*] EAM; *eduxit* C. 16 *spiritus*] EAM, C postea expunct.

10. *exprimi potest peculium*] Conferendus S. Hieronymus in Matth. 6, 11-13: ‘ Quod nos supersubstantialem expressimus, in graeco habetur ἐπιούσιον: quod verbum Septuaginta interpretes περιούσιον frequentissime transferunt. Consideravimus ergo in hebraeo, et ubicumque illi περιούσιον expresserunt, nos invenimus SGOLLA (mss. *sogolla*), quod Symmachus ἐξαίρετον, id est *praecipuum* vel *egregium* transtulit, licet in quodam loco *peculiare* interpretatus sit ’. Et in Malach. 3, v. 17-18: ‘ Pro *peculio* in hebraeo legitur SGOLLA (mss. item *sogolla*), quod Aquila περιούσιον, & ceteri περιποίησιν interpretati sunt ’.

12. *imbrem*] Is. 5, 6.

CXXXV.

Confitemini Domino, quoniam bonus. Confessio pro laude ponitur, ut ibi: ' Confiteor tibi, Domine Pater caeli et terrae '. Similis autem priori psalmus iste est, laudans Deum primum a creaturis, deinde a beneficiis: id est, generaliter et specialiter. *Quia in humilitate nostra memor fuit nostri Dominus.* Hic humilitatem, non pro mansuetudine, sed pro angustia posuit.

CXXXVI.

Super flumina Babylonis, ibi sedimus et flevimus. Tripliciter iste psalmus intellegi potest: et de captivitate quae populo accidit Iudaeorum, quando in Babylonem translati sunt, et ibi variis modis ludificati: et de peccatoribus, qui de ecclesia eiecti traduntur diaboli potestati: et de superiori, ut quidam volunt, captivitate, qua in vallem lacrimarum generosa quondam caterva deducta est. *In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra.* Qui super Babylonis flumina sedet, et recordatur Sion, nec potest tenere lacrimas, non penitus desperandus est a salute. Salix autem infructuosa arbor est, quae semper humoribus, semper aquis delectatur et pluviis. Ita et nos si quando sancti fuerimus: si nosmet ipsos vitiis, libidini, lasciviae dederimus, organa quibus quondam canebamus

3 *Domine Pater*] EAM; *pater domine* C. 15 *ut*] EAM; om. C. *qua*] C, A ex *quia*; *quia* EM. 18 *et*] EAM; om. C. 22 *si quando*] C; *si quondam* EAM. 23 *lasciviae*] ECM; *lascivae* A; C add. *que*.

4. *et terrae*] Matth. 11, 25; Luc. 10, 21.

Deo, in infructuosis arboribus suspendimus. *Cantate nobis de canticis Sion.* Superbus victor vult sibi ludos et delicias de Dei canticis exhiberi. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Quando caro nostra peccatis servit et vitiis, et facta est terra aliena, Deo cantare non possumus. *Memento Domine filiorum Edom.* Lege Abdiam prophetam, et ibi invenies Idumaeos in die captivitatis Iudaeorum exsultasse, et stetisse in exitibus ad conprehendendos eos qui fugerunt, ne quis posset evadere. Quia vero Edom 'terrenus' sive 'deficiens' interpretatur, intellege contrarias inimicasque virtutes semper hoc agere, ut nihil in ecclesia, nihil in Ierusalem remaneat. *Filia Babylonis misera.* Pro genetivo casu, vocativum in hebraeo habet. Ἀποστροφή ad Babylonem dirigitur, ut sit sensus: O filia Babylon. 'Miseram' Aquila et Symmachus 'depopulatam' interpretati sunt atque 'vastatam'. *Beatus qui restituet tibi quod restituisti nobis.* Cyrum, inquiunt, significat qui subvertit Babylonem, et usque ad innoxiam aetatem eius in Chaldaeos feritas desaevit, et captivitatem Israhel in Iudaeam primus remisit. Alias autem, omnis sanctus Babyloni vicem restituit: captivam eam ducit, quae se quondam captivum habuerat: et incipientes sordidos cogitatus

3 *exhiberi*] C; *exiberi* A (ex *exibere*); *exhibere* E; *exibere* M. 8 *et stetisse*] EAM; *et extitisse* C. 9 *fugerunt*] EC; *fugiebant* AM. 14 Ἀποστροφή] an scriberem, diu deliberavi. ωποςιωn AM; ωποςυ(ρ?)οn E; *habet* ωπωςυροη *et ad Babylonem sermo dirigitur* C. In describendis graecis vocabulis antiquarii saepe ω et α, n et h perperam commutant. 15 *Miseram*] E?; *misera* CAM Cf. supra p. 90, l. 14. 16 *Aquila*] C praeponit coniunctionem *Et.* 17 *atque*] EAM; *vel* C. 19 *innoxiam*] EAM; *noxiam* C. 20 *feritas*] EAM; *severitas* C. 21 *sanctus*] AM add. *qui.* 22 *captivam*] C add. *que.*

7. *Abdiam*] v. 11 et 14.

23. *incipientes sordidos cogitatus*] Hieron. ad Eustochium ep. 22, n. 6: '*Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram.* Quia enim impossibile est in sensum hominis non irruere innatum

elidit ad petram (petra autem est Xpistus), ne crescant, ne adolescant, ne ad pubertatem venientes adversus eum resistant fortius, et interfici nequeant.

CXXXVIII.

Mirabilis facta est scientia tua ex me. Manifestius hoc Symmachus interpretatus est : ' Praetergreditur me scientia tua ', id est, non possum tua scire secreta, et in profundum sapientiae tuae mens mea non potest introire. *Quo ibo ab spiritu tuo, aut a facie tua quo fugiam ?* Quomodo autem tuam possum conprehendere notitiam, cum in te sint omnia, nihilque sit quod te fugiat, et ubique sit Spiritus tuus ? Ex quo intellegimus Deum esse, qui totus ubique sit. *Si ascendero in caelum, tu ibi es : si descendero in infernum, ades,* et reliqua. Nulla altitudo te altior est, nullum profundum te profundius: oriens et occidens in tua continentur manu. *Et dixi, Ergo tenebrae conculcabunt me: et nox lux mea in deliciis meis.* In hebraeo sensus iste est: Et dixi, Forsitan tenebrae occultabunt me: e contrario autem nox ipsa apud te lumen fuit, quia nihil celare te potest. Quod et Symmachus melius interpretatus est dicens : ' Et nox lux circum me '. Sed et sequentes versiculi hoc idem significant. *Quia*

1 *est*] EC ; *erat* AM. 8 *introire*] EAM ; *intrare* C. 9 *aut*] *et* C. 16 *manu*] EAM ; *mente* C. 19. 20 *te*] om. A. 21 *circum me*] β et codd. add. *sedet ;* quod verbum Fieldius delendum admonet, utpote natum e proximis *Sed et sequentes* etc.

medullarum calorem, ille laudatur, ille praedicatur beatus, qui ut coeperit cogitare sordida, statim interficit cogitatus, et allidit ad petram. Petra autem Christus est '.

1. *est Xpistus*] 1 Cor. 10, 4.
20. *nihil celare te potest*] Hieron. in Is. 1, 18 : ' in conspectu Dei, quem celare nihil potest '.

tenebrae non obscurabuntur a te, et nox quasi dies inluminabitur: sicut tenebrae eius, ita et lumen eius. Id est, tam clara sunt omnia, quae a te putantur occulta, ut manifestiora sint luce. *Suscepisti me de ventre matris meae.* Quinta editio ita transtulit: ' Conflasti me in ventre matris meae '. *Inperfectum meum viderunt oculi tui.* Inperfectum hic pro incomposito posuit: quod etiam elementa hominis ante, quam formentur in utero, cognoscat Deus. *Et in libro tuo omnes scribentur.* Et quod nullus absque voluntate nascatur Dei, nec quisquam eius notitiam subterfugiat. *Dies formabuntur, et nemo in eis.* Hunc locum Symmachus ita transtulit: ' Dies quibus formati sunt, ne una quidem deest ex his '. Et est sensus: Omne tempus aetatis, cui iam ab exordio vitae istius sunt curricula deputata, certo fine decurrit: nec una dies aut plus aut minus est, quam tu conditor esse voluisti. Secundum Septuaginta autem interpretes, et altiorem intellegentiam, sensus est: Tu omnes in dies formas, tu cunctos vis esse filios diei: sed nullus est in hominibus qui non peccato obnoxius fiat, et per hoc noctis esse incipiat filius: nec quisquam eorum luce ipsius diei toto vitae suae tempore digna perficit. Unde et apostolus ad eos, qui filii noctis esse cessaverant, loqui-

1 *obscurabuntur*] *obscurantur* E. 4 *de ventre*] EAMβ; *de utero* C. 8 *formentur*] EAMβ; *formetur* C. 9 *Et quod*] ECβ; *Id est quod* AM. 11 *subterfugiat*] β; *supterfugiat* E; *superfugiat* AM; *suffugiat* C. 13 *ex his*] EAM; *ex eis* C. De pronomine ' hic ' pro ' is ' ab Hieronymo usurpato, cf. Goelzer ' Latinité de S. Jérôme ' p. 405-6. 18 *in dies*] AM, et certe ita scribendum videtur; *in die* ECβ (Cod. Hubert. *in dies*). 19 *filios diei*] ECA; *filios Dei* Mβ. 22 *perficit*] E ex *perficiat;* C ex *perficiet; perficiat* AMβ.

8. *cognoscat Deus*] S. Hieron. Comm. in Gal. 4, 19: ' Sicut enim in vulvam mulieris primum semen iacitur informe, ut sulcis et fundo eius quasi quodam glutino adhaereat: de quo et Propheta initii sui recordatus, ait, *Incompositum meum viderunt oculi tui...* '

tur : ‘ Nos autem, fratres, non sumus filii noctis, sed filii diei ’.

CXXXVIIII.

Circuitus eorum, labor labiorum eorum operiet eos. Prophetia est poenarum in malos : quod insidiae, quas contra iustos magno labore paraverant, in eos reccidant.

CXL.

Corripiet me iustus in misericordia, et arguet me : oleum autem peccatoris non inpinguet caput meum. Melius est a iusto corripi, quam a peccatore laudari. *Quia adhuc et oratio mea in beneplacitis eorum.* In tantum omnia quae bona sunt apud eos habentur despectui, ut etiam de oratione mea ludos sibi faciant, et me inrideant, quod a Deo inplorem misericordiam. *Quasi crassitudo terrae erupit super terram : dissipata sunt ossa nostra secus infernum.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est : ‘ Sicut agricola cum scindet terram, sic dissipata sunt ossa nostra in ore inferi ’. *Cadent in rete eius peccatores.* Melius legimus, si pro ‘ eius ’ ‘ eorum ’ dicamus, ut sit sensus : Cadent in rete suum peccatores : ut ipsi sentiant dolos, quos innocentibus paraverunt.

2 *filii diei*] codd. ; *filii Dei* β. 5 *est*] om. E. 6 *reccidant*] E ; *recidant* C ; *redeant* AM. 10 *Melius est*] EAM ; *maius est* C. 12 *habentur despectui*] *habentur dispectui* EAM ; *habent despectus* C. 17 *scindet*] EC ; *scindit* AM. 18 *rete*] EAM ; *retiaculum* C. 21 *paraverunt*] EAM ; *paraverant* C.

2. *filii diei*] I Thess. 5, 5.

CXLIII.

Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas in proelium. Spiritale et carnale bellum intellegi potest, in quo proeliante pro nobis Deo vincuntur inimici. *Qui subicis populum meum sub me.* Potest hoc et David dicere, qui regnavit populis in Iudaea: melius autem ex apostolorum persona accipi potest, quibus Dei subiectus fuit populus.

CXLIIII.

Et iste psalmus apud Hebraeos secundum ordinem litterarum est: et eodem scribitur metro, quo centesimus octavus decimus scriptus est. Sed inter illum et hunc hoc interest, quod ille sub singulis litteris octonos versus habet, hic singulos. Notandum quoque et illud, quod NUN littera in hoc psalmo a Septuaginta addita est, et in hebraeis voluminibus non habetur. Et continet versum hunc: 'Fidelis Dominus in omnibus sermonibus suis, et sanctus in universis operibus suis'. *Suavis est Dominus omnibus: et misericordiae eius super omnia opera eius.* Adversum Novatianos hoc psalmo uti possumus: quod nullus sit extraneus a salute. Si autem misericordiae Domini supra omnia opera eius, recte et iustus laudatur, quod misereatur animabus iumentorum suorum. *Sufful-*

3 *in proelium*] E; *ad pr.* CAM. 7 *Dei subiectus fuit populus*] AM, E (*populus* add. 2 m.); *Dei populus fuit subiectus* C. 18 *Suavis est*] EAM; C om. *est.* 23 *Suffulcit*] EC; *sufficit* M, A (mutat. in *suscitat*).

23. *iumentorum suorum*] Prov. 12, 10.

cit Dominus omnes corruentes, et erigit universos qui adlisi sunt. Et ante quam cadant praestat auxilium, ne proni ferantur in mortem: et cum elisi fuerint, erigit. Et erigit, non aliquos, sed omnes: et adulter, et fornicator, et homicida, si agant paenitentiam, possunt consequi sanitatem. Et conteruntur haereses, quae maiorum criminum veniam repudiant.

CXLV.

Nolite confidere in principibus: super filios hominum, quibus non est salus, et reliqua. Nolite in principibus confidere: quia cum sint homines atque mortales, puncto horae pereunt, et omnis spes quam in eis habebamus, cum ipsis repente praeciditur. *Qui facit iudicium iniusta patientibus.* Si quando iniquum iudicem patimur, relegamus hunc versum, et confidamus iustum habere nos iudicem. *Et viam peccatorum disperdet.* Et hinc notandum, quia non peccatores, sed peccatorum viam disperdet.

CXLVI.

Laudate Dominum, quia bonus psalmus. Pro eo quod est ' laudate Dominum ', in hebraeo habet ALLELUIA. Pro quo quinta editio posuit ' laudate IA ', id est Dominum. Ia unum est de decem nominibus Dei. *Qui*

7 *veniam repudiant*] Hactenus, ut dixi, codex Carthusiae; deinceps soli codd. EAM. 9 *filios*] E ex *filiis*?; *filius* A, mutat. in *filiis*; *filiis* M. 13 *iudicium*] scripsi; *iudicia* AM; *iuditia* E. 14 *patimur*] EM; *putamus* A. 16 *Et hinc — disperdet*] om. A.

22. *nominibus Dei*] Hieron. ad Marcellam ep. 26, n. 3: ' Igitur ALLELUIA exprimitur *Laudate dominum*: IA quippe apud Hebraeos unum de decem Dei

conligat contritiones eorum. Iste est de evangelio Samarites, qui seminecis ligavit vulnera, et oleum misericordiae infudit, et revexit ad ecclesiam, curandumque episcopis tradidit. EXPLICIUNT EXCERPTA DE PSALTERIO.

3 *revexit*] EM, A ex *revixit.* *curandumque*] AM ; E om. *que.* 4 *EXCERPTA*] AM ; *EXCERTA* E.

nominibus est. Et in illo psalmo ubi legimus, *Laudate Dominum quoniam bonus est psalmus*, apud Hebraeos legitur ALLELUIA CHI TOB ZAMMER '.

1. *de evangelio*] Luc. 10, 33.

INDICES

I. INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRAE

qui in peregrinis locis allegantur.

Geneseos.

III 22 . . . . 64, 5
IV 16 . . . . 43, 3
V 24 . . . . 83, 12
VIII 21 . . . . 28, 9
XII 1 . . . . 77, 15
XXX 33 . . . . 11, 5

Exodi.

XII 29 . . . . 37, 10
XV 1 . . . . 77, 21

Deuteronomii.

XXXII 33 ? 24, 25

1 Regum.

IX 1-2. . . . . . . 18, 16
XXIV 7 . . . . 19, 11
XXV 25 . . . . 24, 16
XXVI 11 . . . . 19, 11

2 Regum.

V 11 . . . . 18, 21
VIII 13 . . . . 52, 7
XVIII 5 . . . . 18, 2

Nehemiae.

IV 16 . . . . 89, 7

Iob.

XIV 4-5 . . . . 4, 3; 22, 15
XXII 3 . . . . 25, 18

Psalmorum.

I 5 . . . . 13, 25
VII 4 . . . . 65, 13
VIII 3 . . . . 82, 12
XXI 27 . . . . 78, 18
XXXVIII 7 . . . . 83, 23
LXVII 7 . . . . 35, 14
LXVIII 6 . . . . 44, 10
27 . . . . 10, 13
LXXI 6 . . . . 27, 22
LXXVII 47 . . . . . . 10, 10
CXIII 17, 18. . . . . 15, 19
CXVIII 18 . . . . 49, 13
105. . . . . . . 23, 18
CXIX 1 . . . . 22, 5
CXXXIII 1 . . . . 85, 14

Proverbiorum.

III 12 . . . 28, 14; 34, 17
18 . . . . 5, 1
XII 10 . . . . 98, 23

Sapientiae.

V 10 . . . 62, 2; 76, 15

Ecclesiastici.

XLIII 20 (sec. LXX) . . 48, 9

Isaiae.

I 4 . . . . 28, 18
II 2 . . . . 9, 20
3 . . . . 55, 17
V 6 . . . . 92, 11
VI 6 . . . . 86, 5
VIII 18 . . . . 82, 11
XI 6-8 ? 76, 18
XXVI 11 . . . . 72, 11
XLI 14 . . . . 34, 5
XLIX 9 . . . . 78, 20
LIII 7 . . . . 44, 21
XLVI 14 . . . . 37, 15

Ieremiae.

I 14 . . . . 48, 10
VI 16 . . . . 6, 11
XV 17 . . . . 4, 10
XIX 11 . . . . 8, 14

Ezechielis.

IX 4 . . . . 12, 5
X 5 . . . . 69, 17
XXVIII 16 . . . . 73, 12
XXXIV 23 . . . . 34, 15

Osee.

XIV 10 . . . . 79, 7

Abdiae.

11 sqq. 94, 7

Michaeae.

IV 1 . . . . 9, 20
2 . . . . 55, 17

Zachariae.

XIII 7 . . . . 10, 12

Matthaei.

III 3 sqq. . . 38, 3 sqq.
17 . . . . . . 48, 1
V 14 . . . . . . 10, 2
22 . . . . . . 19, 15
23 . . . . . . 72, 4
XI 25 . . 49, 3 ; 96, 3
29 . . . . . . 25, 16
30 . . . . . . 7, 12
XIII 43 . . . . . . 43, 6
XVII 1 . . . . . . 15, 4
XXI 43 . . . . . . 22, 10
XXII 17 . . . . . . 42, 10
XXIII 38 . . . . . . 58, 3
XXVII 40. 42. . . . . . 42, 13
46 . . . . . . 68, 16

Marci.

IX 1 . . . . 15, 4
XII 27 . . . . 15, 21
XIII 13 . . . . 40, 9

Lucae.

II, 52 . . . . 26, 19
VI 25 . . . . 43, 8
IX 28 . . . . 15, 4
X 33 . . . . 100, 1
XII 47 . . . . 35, 38
49 . . . . 31, 21
XIII 27 . . . . 6, 8
XV 10 . . . . 72, 7
XVIII 27 . . . . 8, 15
XX 14 . . . . 46, 3
38 . . . . 15, 20
XXIII 34 . . . . 57, 12
XXIV 32 . . . . 31, 23

Ioannis.

I 1 . . . . 45, 19
IV 22 . . . . 56, 22
V 22 . . . . 22, 3
VI 44 . . . . 26, 13
XIV 6 . . . . 6, 10
30 . . . . 51, 18
XV 15 . . . . 30, 21
XVII 5 . . . . 31, 12
21 . . . . 30, 4
XIX 15 . . . . 10, 8

Actuum.

IV 25 . . . . 6, 17
XIII 33 . . . . 3, 10
XV 10 . . . . 7, 11
XXVI 24 . . . . 45, 14

Ep. ad Romanos.

I 18 . . . . 8, 4
24 . . . . 63, 4
III 4 . . . . 49, 7
13 sqq. 24, 24
VII 18 . . . . 28, 8

19 . . . . 44, 14
24 . . . . 44, 13
VIII 3 . . . . 54, 16
XI 25-26 . . 51, 22 ; 63, 15
36 . . . . 28, 11
XII 1 . . . . 72, 3

1 ad Corinthios.

III 2 . . . . 55, 19
13 . . . . 72, 12
V 13 . . . . 74, 5
X 4 . . . . 95, 1
31 . . . . 4, 16
XI 19 . . . . 70, 8
XIII 9 . . . . 55, 14
XIV 38 . . . . 6, 7

2 ad Corinthios.

III 18 . . . . 12, 3
V 13 . . . . 45, 13
VIII 9 . . . 58, 5 ; 74, 16

Ad Galatas.

V 24 . . . . 16, 22

Ad Ephesios.

IV 5 . . . . 71, 13

Ad Philippenses.

IV 1 . . . . 31, 4

1 ad Thessalonicenses.

V 5 . . . . 97, 1

1 ad Timotheum.

I 20 . . . . 27, 11

2 ad Timotheum.

II 19 . . . . 6, 6

Ad Hebraeos.

I 6 . . . . 72, 13
II 7-9 . . . . 21, 13
XIII 8 . . . . 8, 9

Apocalypseos.

XIX 16 . . . . 30, 16

II. INDEX LECTIONVM QUAE EX HEXAPLIS AB HIERONYMO PROFERVNTVR.

Ps. I. v. 1 *pestilentium*] hebr. *delusorum*. 3 *plantatum*] Aquila *transplantatum*. 4 *non sic* secundo] om. hebr. et LXX. *a facie terrae*] om. vet. exemplaria.

II 12 *adprehendite disciplinam*] gr. δράξασθε παιδείας ; hebr. *nescu bar* i. e. *adorate filium*.

III 8 *sine causa*] hebr. *lehi* i. e. *maxilla*.

IV 3 *sela*] LXX Symmachus, Theodotion *diapsalma;* Aquila *semper.* 8 *et olei eorum*] om. hebr. LXX et cet. editt.

VII 1 *Psalmus D. q. c. D. p. v. C. f. Iemeni*] Aquila *pro ignoratione David quod cecinit Domino pro verbis Aethiopis;* Symm. *pro ignoratione David quod cecinit Domino pro verbis Chusi filii Iemini.* 5 *inanis*] hebr. *racha.* 10-11 *scrutans corda et renes Deus. Iustum adiutorium meum a Domino*] hebr. *scrutans c. e. r. Deus iustus. Adiutorium meum a Deo* 12 *numquid irascitur per singulos dies*] hebr. *comminatur in omni die;* Aquila *comminans et infrendens in omni die.*

VIII 6 *ab angelis*] hebr. *a Deo.*

IX 1 *in finem pro absconditis filii*] LXX; Aquila *pro adulescentia filii;* hebr. *pro morte filii;* Symm. *pro victoria de morte filii.* 12 *adinventiones*] hebr. *commutationes.*

XI 3 *labia dolosa i. c. e. c. locuti sunt*] Symm. *labia lubrica; in corde aliud est, et aliud loquitur.*

XIII 'Non habet inscriptionem'. 1 *insipiens*] hebr. *nabal.* 3 *sepulcrum — oculorum eorum*] om. hebr. 5 *ubi non erat timor*] om. hebr.

XV 1 *in tituli inscriptione*] pro quo Aquila posuit *humilem et simplicem;* Symm. *humilem inmaculatumque.* 4 *infirmitates*] LXX; al. *idola.*

XVI 14 *saturati sunt filiis*] quidam *porcina;* Symm. hebr. *saturabuntur filii, et relinquent residua sua parvulis suis.*

XVIII 6 *in sole p. t. suum*] hebr. *soli posuit tabernaculum in eis.*

XIX 10 hebr. *Domine salvum fac regem, qui exaudiet nos in quacumque die invocaverimus eum.*

XX 13 *in reliquiis*] hebr. *in bonis.*

XXI 1 *pro adsumptione matutina*] hebr. *pro cervo matutino.* *intende mihi*] om. hebr. 2 *longe a. s. m. v. d. meorum*] LXX; Aquila *longe a salute mea verba gemitus mei;* Symm. *verba mugituum meorum;* quinta et sexta edit. *verba clamoris mei.* 3 *et nocte e. n. a. i. mihi*] Aquila hebr. *et nocte, et non tacebis.* 13 *pingues*] Symm. *altiles;* hebr. *basan* i. e. *ignominia.* 17 *canes*] hebr. *calabin;* Aquila Theodot. *venatores.*

XXIII 7 *levate portas principes vestri*] hebr. *levate portae capita vestra.* 10 *Dominus virtutum*] hebr. *Dominus sabaoth.*

XXVI 1 *ante quam ungueretur* om. hebr.

XXVII 7 *caro*] Theodot. *cor.*

XXVIII 6 hebr. *et vitulus Libani.*

XXX 3 *in Deum protectorem*] Symm. *in lapidem durissimum.* 24 *quia veritatem requirit Dominus*] Aquila *quia fideles servat Dominus.*

XXXVI 38 *reliquiae*] hebr. *novissima.*

XL 14 *fiat fiat*] hebr. *amen amen ;* Aquila πεπιστωμένως i. e. *vere* sive *fideliter.*

XLIV 1 *in finem p. h. q. commutabuntur*] hebr. ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν. 10 *circumdata varietate*] om. hebr.

LI 2 *Achimelech*] hebr. *Abimelech.*

LV 1 hebr. *pro columba muta longitudinum David humilis atque perfecti, cum tenuissent eum Filistiim in Geth.*

LXI 4 Iuxta Symmachi translationem ita Hieronymus interpretatur : ' Naturalis in vobis versus est sensus, et cum recti sitis creati, proni ad ruinam ferimini '.

LXXI 19 *fiat fiat*] hebr. *amen amen.*

LXXIII 4 Symmachus : *posuerunt signa sua manifeste in edito introitu portarum.*

LXXVI 1 *pro Idithun*] hebr. *per Idithun. Asaph psalmus*] om. vera exemplaria. 11 Aquila : *et dixi : infirmitas mea ista est.*

LXXX 16 Aquila : *inimici Domini negabunt eum.*

LXXXVI 4 *Raab*] Aquila ὅρμημα dicit, i. e. *impetus. mater Sion*] LXX : *numquid Sion.*

LXXXVII 11 Symmachus : *aut Rafaim theomachi resurgentes confitebuntur tibi ?*

LXXXVIII 11 *superbum*] hebr. *raab ;* Aquila *impetum ;* Symm. *adrogantiam ;* Theodot. *superbiam ;* sexta edit. *tumultum.* 20 *filiis tuis*] sexta ed. *prophetis ;* reliqui omnes *sanctis tuis.*

LXXXIX 9 Aquila : *anni nostri similes loquenti.* 12 Symmachus : *dies nostros sic notos fac, ut veniamus corde sapienti.*

XC 1 *Dei caeli*] hebr. *Saddai ;* Aquila Ἱκανόν. 10 *flagellum*] Aquila et Symmachus : *lepra.*

XCII. XCIII. inscriptionem om. hebr.

XCV inscriptionem om. hebr. 7 *patriae*] ceteri συγγενείας i. e. *cognationes* transtulerunt.

XCVI. XCVII. inscriptionem om. hebr.

XCVIII 4 Aquila : *et imperium regis iudicium dilexit.*

XCIX 2 hebr. *ipse fecit nos, et eius nos sumus.*

CV 48 *fiat*] hebr. *amen;* gr. γένοιτο γένοιτο.

CVII 10 *inmittam*] Aquila *proiciam.*

CVIII 6 *diabolus*] hebr. *satan* i. e. *criminator.*

CXIV 9 *placebo*] hebr. *deambulabo.*

CXV 'Hunc psalmum quinta et sexta editio cum superioribus copulant: Symmachus vero et Septuaginta interpretes dividunt'. 11 *mendax*] hebr. *kiuzηb;* Symm. *mendacium;* quinta ed. *deficit.*

CXVI 1 *laudate Dominum*] hebr. *alleluia.*

CXVII 25 gr. σῶσον δή; hebr. *osianna.*

CXIX 4 *desolatoriis*] hebr. ἀρκευθίνοις.

CXXIII 5 hebr. *torrens pertransivit super animam nostram. intolerabilem*] Aquila Symm. Theodot. etc. *superbas* aquas et *adrogantes.*

CXXIV 3 *virgam*] hebr. *sceptrum.* 5 *obligationes*] Aquila διαπλοκάς; Symm. σκολιότητας; quinta ed. διεστραμμένας.

CXXV 1 *consolati*] omnes editiones *somniantes.*

CXXVI 2 *doloris*] Theodot. et quinta editio *idolorum;* sexta *erroris.* 5 *desiderium*] hebr. *pharetram.*

CXXVIII 4 *cervices*] hebr. *vincula* vel *catenas.*

CXXXI 2 *sicut*] hebr. *qui.* 15 *viduam*] hebr. et LXX θήραν; Symm. et Aquila *cibaria.* 18 *sanctificatio*] hebr. *nazer;* Aquila *consecratum.*

CXXXIII 1 *in atriis d. D. nostri*] om. hebr. LXX et omnes editiones.

CXXXIV 4 *substantiale*] Aquila et quinta editio περιούσιον; Symmachus ἐξαίρετον i. e. *praecipuum;* hebr. *sugulla* i. e. *peculium.*

CXXXVI 8 *Babylonis*] hebr. *Babylon* vocativo casu. *misera*] Aquila et Symm. *depopulata* atque *vastata.*

CXXXVIII 6 Symm. *praetergreditur me scientia tua.* 11 Symm. *et nox lux circum me.* 13 quinta editio: *conflasti me in ventre matris meae.* 16 Symm. *dies quibus formati sunt, ne una quidem deest ex his.*

CXL 7 Symm. *sicut agricola cum scindet terram, sic dissipata sunt ossa nostra in ore inferi.*

CXLIV 13 *fidelis... operibus suis*] add. LXX; om. hebr.

CXLVI 1 *laudate Dominum*] hebr. *alleluia;* quinta editio *laudate Ia.*

III. INDEX NOMINVM, LOCVTIONVM ET RERVM.

Abimelech, pro Anchus 41, 10.
absconsio : per verbum absconsionis 22, 1 (Conf. Gœlzer, p. 62).
Achimelech, pro Abimelech 50, 3.
Adam : omnium animas in Adam contineri nonnulli existimant 41, 2.
Adonai, secundum nomen Dei apud Hebraeos 21, 4 ; 80, 11.
Aegyptii : currus et equi semper in eis arguuntur 30, 6.
aetas non ex toto excusat a peccato 35, 6.
Ahermon mutato vocabulo Hermoni et Sanir appellatur 91, 9.
aliter : adverbium ab Hieronymo suis interpretationibus saepe interpositum 3, 9 n.
allegoria manifesta in psalmis 78, 21.
Alleluia Iudaei nulli alteri psalmo in canendo subnectunt, nisi ei qui in psalterio alleluia praescriptum aut subiectum habet : Christiani autem indifferenter uti solent 76, 22 ; in quocumque psalmo alleluia fuerit praenotatum, is etiam in fine habet alleluia subiectum 77, 7.
Altissimus appellatur et Filius 60, 13.
amen quid significet 46, 9.
amentia vera seu spiritalis 45, 12.
amor parentum in filios morte finitur, Dei amor crescit in tempore 37, 2.
anepigrafus psalmus 70, 13.
animam ex anima quidam aestimant esse generatam (Cf. Hieron. ep. 126, n. 1) 41, 1.
ἀνυπόστατον verbum quid significet 87, 22.
apostoli virtutes Christi sunt 54, 19 ; principes nostrae fidei 56, 19 ; apostolorum princeps, Petrus 24, 19.
Aquilae interpretamenta referuntur (vide indicem ad Hexapla).
argenti nomine exterior verborum ornatus demonstratur, auro occultiora mysteria 55, 8.
Arriana haeresis 80, 14.
Asaph interpretatur congregatio 62, 20.
autem : hoc autem vero principium 80, 20.

baptizandi renuntiabant diabolo et pompae eius 23, 2.
Basan = ignominia 34, 9 ; confusio 56, 8.
Bethlehem regio Hieronymi aetate Ephratha adhuc appellabatur 90, 7 ; opusculorum S. Hieronymi exemplar in Bethlehem cursim collatum viii.
Bossueti sententia de Pseudo-Hieronymi Breviario in Psalmos i.
Breviarium Pseudo-Hieronymi in Psalmos pro genuinis Origenis tractatibus falso habitum 1, 4 n ; quibus ex elementis conflatum sit iii ; Bossueti et Vallarsii de eo sententia i sq. ; qua ex parte genuini Commentarioli cum eo coniuncti sint xii sq. ; Breviarii exemplar Hubertinum xviii.

Caesariensis bibliotheca : Hexapla Origenis in ea ab Hieronymo relecta 5, 16.
caritas : duae simul boni et mali caritates esse nont possunt 72, 14.

caro: difficile est ut caro Deum pariter cum corde desideret 64, 11.
κατὰ μόνας non unum, sed per multos quemque significat 41, 3.
Christianorum consuetudo de alleluia in psalmis canendo 77, 2.
Christus: Hieronymi de Verbo carnem adsumente doctrina 5, 10; per X in mss. scribitur 8, 9 adn. crit.; Christus rex pariter et sacerdos 29, 19; cervus est matutinus de quo psalmus xxi inscribitur 32, 15; quicumque baptizatus est in Christo, et ipse christus vocatur 37, 16; Christi peccatum, humani delicta sunt generis 45, 3; unus est Christus sponsus ecclesiae 56, 2; Altissimus appellatur 60, 13; Christus Dominus magnus est Deus 71, 15; Christi caro ipsa quoque adoranda cum Verbo 73, 7.
Chusi nomen alibi per *samech*, per *sin* alibi scriptum 17, 20; Chusi filius Iemeni discernendus a Chusi filio Arachi 18, 8.
clamor in Scripturis non vocis accipiendus est, sed cordis 54, 5.
clementia Dei ex ipsis vocabulis, quibus scriptores sacri usi sunt, ostenditur 6, 12; 8, 6; 13, 5; 31, 16. 18; 99, 16.
codicum mss. descriptio vii sqq.
cogitatio: nemo potest cogitationum sordibus liberari, nisi per adventum Spiritus sancti 29, 14.
cogitatus sordidi incipientes elidendi ad Petram 94, 23.
cognoscere Deus quid dicatur 6, 5; non possumus expansa eum fortitudinis suae veste cognoscere 53, 18.
commentariolus 3, 1; commentariolos a se in Psalterium editos memorat S. Hieronymus v; qui tamen a nemine postmodum laudati sunt vii; codicum in quibus leguntur brevis descriptio vii-xi; qua ex parte Commentarioli cum Breviario in psalmos coniuncti sint xii sq.; ad Origenis Hexapla restituenda quid conferre possint xiv; quo tempore litteris mandati xv; cur ab Hieronymo in suorum operum catalogo praetermissi ibid.; 'Excerpta' proprie inscribuntur xvi.
creatori non detrahendum, quod pulices cimicesque et cetera istiusmodi minuta animalia fecerit 76, 4.
culturae pompa 91, 13.

demutatio: propter unius litterae demutationem 90, 12.
deridere Deus quemquam qui dicatur 7, 14.
Deus: nomen Dei duplex apud Hebraeos 20, 15; 80, 10: nullus est qui non habeat semina intellectus Dei 29, 17; non possumus expansa eum fortitudinis suae veste cognoscere 53, 18; in puritate mentis maxime laetatur Deus 61, 6; virtutes audiendi videndique in Deo sunt, non membra 71, 10; Deus est qui totus ubique est 95, 12.
diabolus: nemo est, cui diabolus non sit aliquando dominatus 22, 16; diabolus propter peccata hominum postea punietur ibid. 19; foedus cum diabolo facimus in baptismo 23, 2; diaboli locus peccatum est 43, 13; 44, 1; diabolum interpretari possumus criminatorem 79, 22; diaboli potestati traduntur peccatores eiecti de ecclesia 93, 14; 27, 10.
diapsalma, musici cuiusdam soni signaculum 11, 12; non est silentium 22, 12.
doctor esse potest aliquis post adulterium et homicidium, si dignam egerit paenitentiam 49, 15.

ecclesia corona Domini est 31, 2; ecclesiae et resurrectionis sacramentum in trinitate continetur 20, 14; una est ecclesia, et unus Christus sponsus ecclesiae 56, 2; omnis prophetarum chorus de ecclesia adnuntiat 65, 21.
editio quinta et sexta 33, 7 (Vide indicem specialem ad Hexapla).
Edom terrenus sive deficiens interpretatur 94, 10.
Ephratha Hieronymi tempore regio Bethlehem adhuc appellabatur 90, 7.
episcopis Samarites seminecem curandum tradidit 100, 4.
Esther: de ea Iudaei putant psalmum xxi esse compositum 32, 12.
ethicus psalmus 82, 3.
evangelistae inter se dissident de temporis spatio, quod ante transfigurationem Domini elapsum est 15, 4.
excerpta: quid hoc verbo significetur apud Hieronymum xvi; 1, 4 n; huius commentarioli 'Excerpta' proprie inscribendi sunt xvi.

foris: nullus foris disertorum 92, 4.

Gemela = vallis Salinarum 52, 10.

haeretici loquuntur contra Deum mendacium 13, 10; Arriani 80, 14; Novatiani 98, 20.
Harnack (Ad.) recte coniecit Enchiridion Origenis idem esse atque Excerpta in totum Psalterium 1, 4 n.
hebraea veritas 27, 15.
hexapla (v. Origenes).
Hieronymo (S.) quae causa fuerit Excerpta de Psalterio scribendi 1, 4, sqq; hexapla Origenis in Caesariensi bibliotheca relegit Hieronymus 5, 16; 12, 9; memoria fallitur 37, 19; interpretationes a se in Psalmos editas memorat v; Hieronymi tractatus homiletici iii. iv. v. xi.
historiae solius amici redarguuntur 10, 17; 42, 18.
hominis elementa, antequam formentur in utero, cognoscit Deus 96, 8.
Hucbaldus monachus S. Amandi x.

Ia, unum de decem nominibus Dei 99, 22.
Iaho, primum nomen Dei apud Hebraeos, qui illud ineffabile opinantur 20, 15.
idolatria 91, 12.
Idumaea aut terrena interpretatur, aut sanguinaria 79, 13.
incarnatio 80, 19.
ininterpretatus 69, 17.
intellegentia sacratior scripturae 79, 8.
Iosephus ab Arimathaea: de eo psalmus primus a Tertulliano intellectus 3, 16.
Iosephus historiographus: locus psalmi cv in Archaeologiae libris ab eo consulte praetermissus 78, 2; illius sententia de metro psalmi cxviii et cantici Deuteronomii 85, 5.
Iosias: Iudaei primum psalmum de eo dictum esse existimant 5, 3.
ira Dei, nam tam ira, quam necessaria correptio 7, 22; de ira Dei Lactantius librum pulcherrimum scripsit ibid.; non est Dei ira, sed emendatio 51, 13.
iubilus inconditos sonos proferens nequaquam sensus per verba distinguit 67, 19.
Iudaei psalmum xxi de Esther putant esse compositum 32, 12; hostes sunt ecclesiae 55, 2; principes nostrae fidei de Iudaeis sunt 56, 19; Iudaeorum consuetudo de alleluia in psalmis canendo 76, 22.

Lactantius de ira Dei librum pulcherrimum scripsit 7, 20.
lacus significat infernum 37, 8.
lamina (lammina codd. AM) 91, 1.
lavacrum : in lavacro ex filiis hominum vocamur filii Dei 26, 11.
linea (= *significatio*?) ; eadem linea et in Iob scriptum legimus 25, 17.
litterae amici redarguuntur 10, 17 ; 16, 10 ; 42, 18 ; licet sit pulchritudo etiam iuxta litteram scire quae legas, tamen vis decoris omnis in sensu est 55, 6.
lutum, carnis quam Christus suscepit significat vilitatem 57, 17.

manicare ; manicans et diluculo consurgens 74, 3.
Maria terra est, quae dedit fructum suum 54, 12.
martyres : psalmi lxviij versiculo uti possumus, si quando in laudes martyrum peroramus 58, 7 ; in psalmo cxv de martyribus evangelii prophetatur 84, 9.
meditatio legis Dei non solum in legendis scripturis consistit 4, 14.
misericordiae Dei est, quod ingredimur in eius ecclesiam 13, 18 ; et ipsa misericordia aequis est librata ponderibus 35, 10.
mors in lege et contaminata est, et contaminat 84, 8.
munditia : ad perfectum munditiae homo venire non valet 40, 14.

Nabal = insipiens 24, 14.
Naid interpretatur σάλος i. e. fluctuatio sive commotio 43, 3.
neutrale genus apud Hebraeos 36, 15.
nomen Dei ineffabile, legi potest Iaho 21, 2 ; secundum nomen Adonai ibid. 4 ; Saddai nomen Domini, in Iezechiele ininterpretatum 69, 16; nomen Dei τετραγράμματον, 21, 1 ; 80, 11.
Novatiani : adversum Novatianos cxliv psalmo uti possumus 98, 20.
numeri octonarii sacramentum 14, 20 ; 20, 10 ; ternarii 20, 12.

odium iniquum ad distinctionem iusti 35, 15.
ogdoas 15, 7.
Origenis Enchiridion in Psalmos 1, 4; idem est atque Excerpta in totum Psalterium ibid not. ; Origenis commentarii in Psalterium, quorum meminit catalogus Bruxellensis, et CL eiusdem tractatus, quos a se visos fuisset refert Trithemius, nihil aliud sunt praeter Pseudo-Hieronymi Breviarium ibid ; Origenis tomi et homiliae in Psalterium 1, 8 ; 2, 10 ; de ira Dei Origenes creberrime disputat 7, 21 ; vetustum Origenis hexaplum psalterium ab Hieronymo revolutum 12, 8 ; ad Origenis Hexapla restituenda quid Commentarioli conferre possint xiv.
Origenistarum dogma de captivitate animarum 58, 8 ; 93, 15.
Osanna in excelsis, de psalmo cxvii sumptum est 84, 19.

paenitentiae psalmi 15, 9; 44, 6.
Paulus apostolus quomodo usus testimonio psalmi xiii in ep. ad Rom. 24, 23.
peccatum : nullus absque peccato 4, 3 ; peccatum locus diaboli est 43, 13 ; 44, 1 ; nullus est in hominibus, qui non peccato obnoxius fiat 96, 19; haeretici maiorum criminum veniam repudiantes redarguuntur 99, 6.
pelagus : *accusat.* pelagum 43, 21.
περιουσίῳ verbo, exceptis sanctis scripturis, nullis foris disertorum usus est 92, 3.
persecutio in Christianos ex senatus consulto 23, 10.

Petrus apostolorum princeps fuit 24, 19.
Petrus abba Miciacensis viii sq.
πλεονασμοῦ vitium 3, 7.
praesolare : illo splenduerint praesolante 81, 3.
principalis : totum cordis mei principale contremuit 16, 17.
psalmi : apud Hebraeos et primus et secundus unus est psalmus 3,9; psalmorum ordo inversus 9, 3 sqq ; psalmi tres pro torcularibus 20, 8 ; psalmus xxi totus a Domino in cruce posito decantatus 33, 1 ; psalmi secundum ordinem litterarum scripti 37, 18 ; 81, 12 ; 82, 2 ; 85, 2 ; 98, 10 ; paenitentiae psalmi 15, 9 ; 44, 6 ; psalmos quidam volunt a David quidem esse conscriptos, sed eis personas inditas, sub quorum nominibus intellegantur 74, 13 ; super psalmis graduum a plerisque latissime disputatum est 85, 16.
psalterium in quinque libros divisum 46, 11 ; 59, 3 ; 67, 9 ; 68, 19 ; 78, 12 ; de latina translatione psalterii, quam Hieronymus in Commentariolis interpretatur xv.
puritas mentis : in ea sola vel maxime laetatur Deus 61, 6.

quasi : non ut vivos, sud quasi vivos 51, 13.

Raab impetus aut fames intellegitur 65, 22 ; 67, 14.
racha, quam habeat interpretationem 19, 14.
Rafaim gigantas significat, aut medicos 67, 4.
recrastinato tempore 17, 11.
renuntiatio in baptismo 23, 2.
replicare : (psalmis) qui aut historiam replicant 77, 3.
resurrectio peccatorum iustorumque diversa 6, 3 ; resurrectionis sacramentum 20, 14; in resurrectione Salvatoris omnia vitae corpora dedicantur 39, 10.
rota quid significet 61, 17.
Ruffinus ex Commentariolis in psalmos negotium Hieronymo facessit v. xvi.

Saddai nomen Domini 69, 16.
salix infructuosa arbor 93, 20.
sanctus : licet aliquis postea sanctus sit, tamen ei diabolus aliquando dominatus est 22, 16 ; arma sanctorum 41, 22 ; ad perfectum munditiae homo venire non valet 40, 14 ; bestiae nullos magis cupiunt devorare, quam sanctos 75, 24.
Sapientiae liber Salomonis nomine inscriptus 62, 2.
scabillum 73, 5. 6. 10.
scripturae spiritaliter intellegendae 10, 17 ; 16, 10 ; 42, 18.
sela in psalmis quid significet 11, 10; 22, 12.
Selmon umbra interpretatur 55, 11.
senatus consulto persecutio in Christianos concitata 23, 10.
sensus : vis decoris omnis in sensu est 55, 7.
Septuaginta interpretes laudantur (vide supra indicem peculiarem ad Hexapla) : Christi passionem gentes celare voluerunt 21, 23.
Spiritus sanctus : nemo potest cogitationum sordibus liberari, nisi per eius adventum 29, 14 ; in Christo Patris lumine lumen Spiritum sanctum videbimus 42, 22 ; Spiritus sanctus Deus est, cum totus ubique sit 95, 12.
subsannatio proprie quomodo exprimitur 7, 16 ; in gravibus viris reprehensione digna, ibid.
subsisto 69, 7 ; 87, 23.
substantiale 92, 3.
Symmachus (vide indicem specialem ad Hexapla).
synagoga impia 31, 7.

terrae omnes clauduntur oceano 75, 6.
Tertulliani liber de Spectaculis 3, 15.
τετραγράμματον Dei nomen 21, 1; 80, 11.
Tharsis proprie mare interpretatur 48, 13.
Theodotion (vide indicem ad Hexapla).
theomachus: Rafaim theomachi 67, 7.
θήρα ob verbi novitatem paulatim obtinuit ut legeretur χήρα 90, 12.
tituli inscriptio proprie in tumulis et sepulcris est 25, 11.
tomus 2, 10.
tractatus homiletici a S. Hieronymo in conventu Bethlehemitico habiti iii. iv. v. xi.
trinitas: in trinitate sacramentum resurrectionis et ecclesiae continetur 20, 14; Trinitas in psalmo xxxii manifestissime declarata 40, 19; in ps. xxxv 42, 21.
Trithemius (Io.) nusquam vidit CL Origenis tractatus in Psalterium 1, 4 n.
tronus (*absque* h) 67, 11; 68, 11; 73, 9.

Vallarsii sententia de Pseudo-Hieronymi Breviario in Psalmos ii. vi.
vero *adverbium*: hoc autem vero principium 80, 20.
versus hebraici varia longitudo 82, 5; psalmus cxviii et Deuteronomii canticum versibus hexametris et pentametris constant 85, 6.
verus: in veris exemplaribus 61, 12 (cf. ‘hebraeam e. veritatem’ 27, 15).
veterescere 58, 20.
videre: aliter videt gubernator navem, aliter medicus aegrotantem, aliter picturam pictor, quam inperitorum rudes oculi 21, 8.

unctio David triplex 36, 7; unctio non tam olei est, quam Spiritus 77, 18.
ut: non ut vivos, sed quasi vivos 51, 13.

redsolana - series I vol. 3 pt. 2
8990

anecdota

8990.